

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 112**

Stolpboerderij De Leeuwenhalm

Archeologisch onderzoek op het perceel Hoofdstraat 23
in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec

D.M. Duijn

Met een bijdrage van W. Stellingwerf & J. van Leeuwen

Stolpboerderij De Leeuwenhalm

**Archeologisch onderzoek op het perceel Hoofdstraat 23 in
Bovenkarspel, gemeente Stede Broec**

D.M. Duijn

Met een bijdrage van W. Stellingwerf & J. van Leeuwen

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 112

Titel:	Stolpboerderij De Leeuwenhalm. Archeologisch onderzoek op het perceel Hoofdstraat 23 in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec.	
Onderzoekslocatie:	Hoofdstraat 23, Bovenkarspel, gemeente Stede Broec	
Archisnummer:	3977152100	
Projectnummer:	423	
Centrumcoördinaat:	x: 144.799, y: 523.383	
Opdrachtgever:	Gemeente Stede Broec	
Uitvoerder:	Archeologie West-Friesland	
Auteur:	D.M. Duijn (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) Keramiek: W. Stellingwerf (archeoloog, Archeologie West-Friesland) Dierlijk bot: J. van Leeuwen (KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Redactie:	M.H. Bartels (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) C. Schrickx (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland) S. Gerritsen (senior KNA-archeoloog, Archeologie West-Friesland)	
Determinatie:	Keramiek: W. Stellingwerf Bouwkeramiek: W. Stellingwerf Tabakspijpen: J. van Oostveen (zelfstandig onderzoeker) Metaal: C.P. Schrickx Munten: F. Postma (vrijwillig medewerker Archeologie West-Friesland) Dierlijk bot: J. van Leeuwen Overig: W. Stellingwerf	
Fotografie objecten:	F. Schinning (archeoloog, Archeologie West-Friesland) & W. Stellingwerf	
Kaartmateriaal en opmaak:	D.M. Duijn	

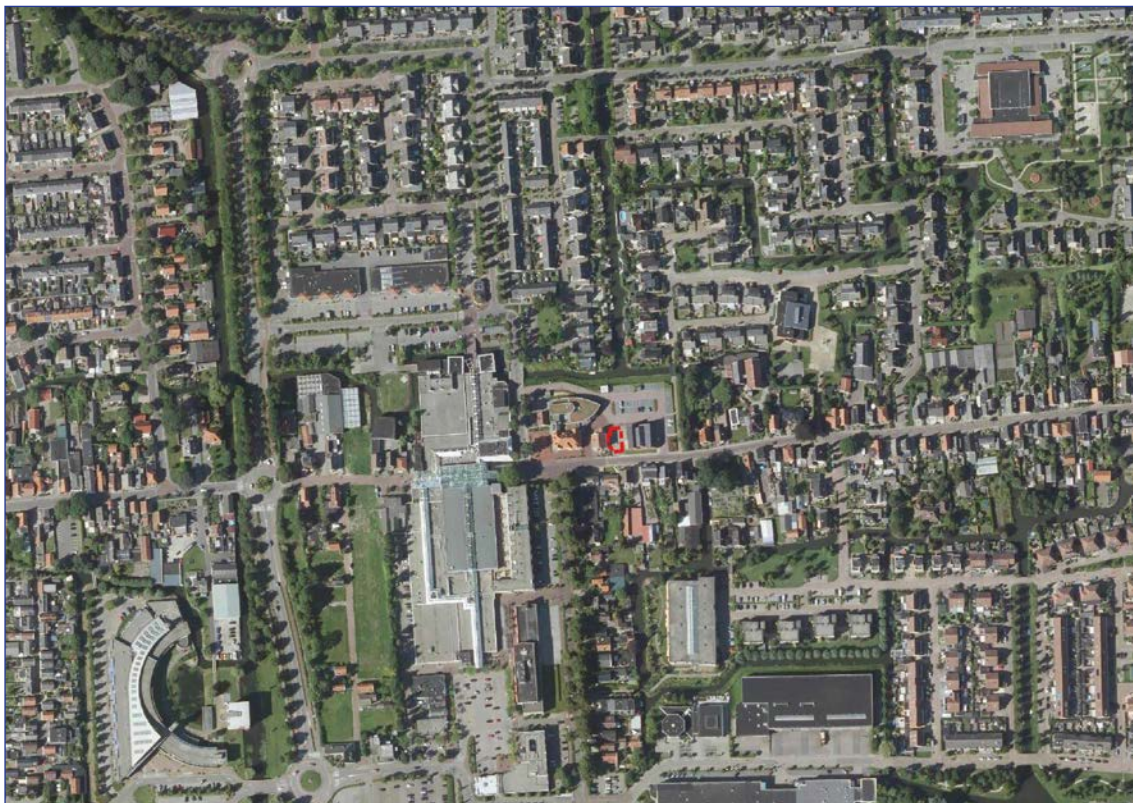
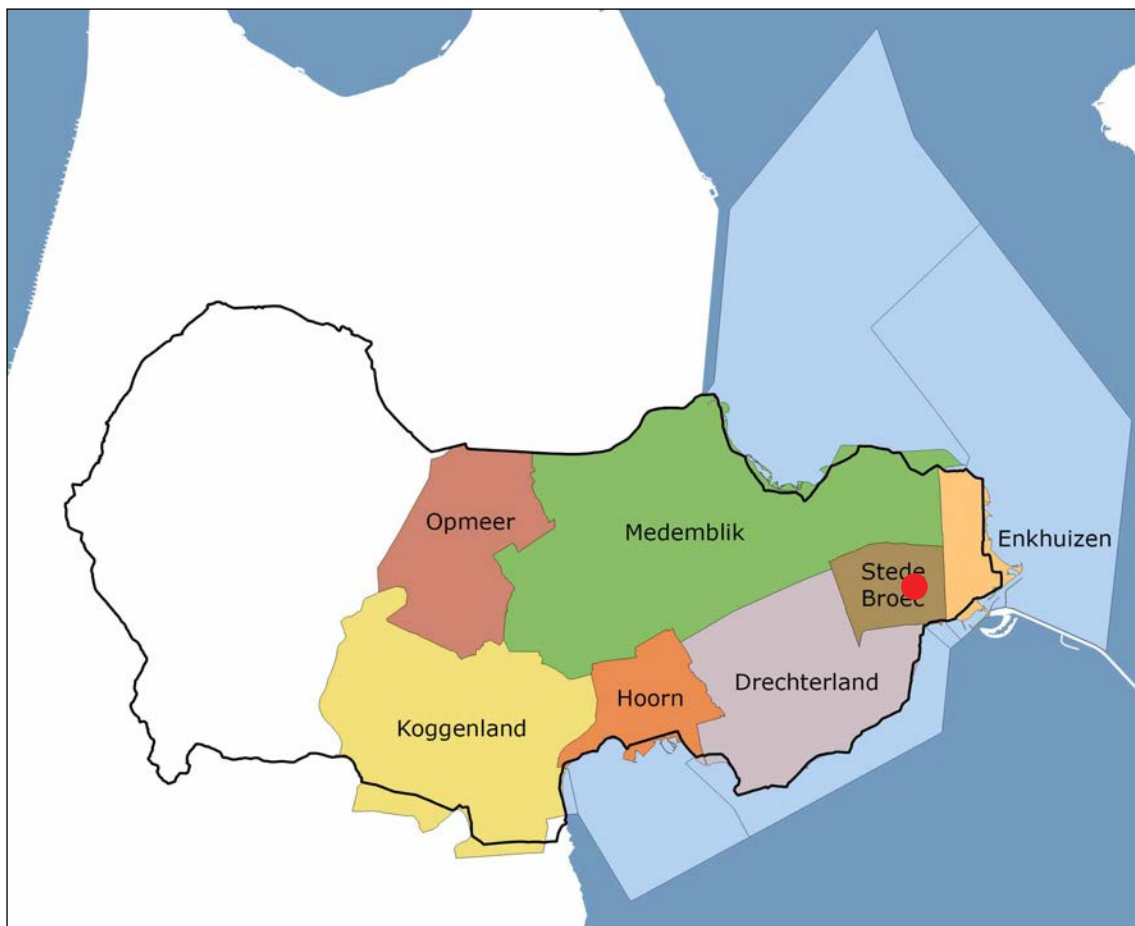
© Archeologie West-Friesland 2018

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7	
2. De onderzoekslocatie	8	
2.1 Geologie en landschap	8	
2.2 Geomorfologie en bodem	9	
2.3 Korte geschiedenis van Bovenkarspel	10	
2.4 Historische gegevens voor stolpboerderij De Leeuwenhalm	16	
2.5 Een foto van de Leeuwenhalm?	23	
3. Doel en methode van het onderzoek	24	
3.1 Onderzoeksopdracht	24	
3.2 Methode	24	
4. Resultaten archeologisch onderzoek	26	
4.1 Fase 1: sporen uit de Bronstijd	26	
4.2 Fase 2: sporen uit de Late-Middeleeuwen	27	
4.3 Fase 3: sporen van stolpboerderij De Leeuwenhalm	30	
5. Archeologisch onderzoek uit 2010/2012	45	
6. Vondstmateriaal	50	
6.1 Afvalstort in de stal (W. Stellingwerf)	50	
6.2 Wandtegels van de Leeuwenhalm (W. Stellingwerf & D. Duijn)	58	
6.3 Losse vondsten (W. Stellingwerf & D. Duijn)	61	
7. Beantwoording onderzoeksvragen	64	
8. Synthese	67	
9. Literatuur	73	
Bijlagen		
Bijlage 1	Fase 1: Bronstijd	75
Bijlage 2	Fase 2: Late-Middeleeuwen	77
Bijlage 3	Fase 3: De Leeuwenhalm	79
Bijlage 4	Relevante sporen 2010/2012	81
Bijlage 5	Determinatielijst keramiek	83
Bijlage 6	Determinatielijst bouwkeramiek	90
Bijlage 7	Determinatielijst glas	92
Bijlage 8	Determinatielijst metaal	93
Bijlage 9	Determinatielijst natuursteen	95
Bijlage 10	Determinatielijst bot	96
Bijlage 11	Determinatielijst overige	97
Bijlage 12	Specialistisch rapport tabakspijpen (J. van Oostveen)	98

Afb. 1 en 2 Ligging van het plangebied binnen West-Friesland (boven) en op een luchtfoto (rode stippellijn).

1 Inleiding

Van 22 tot 25 februari 2016 (vier dagen) is in opdracht van de gemeente Stede Broec door Archeologie West-Friesland een opgraving uitgevoerd op het perceel Hoofdstraat 23 in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec (afb. 1 en 2). Het betreffende perceel lag al geruime tijd braak. Op deze locatie is een appartementencomplex gebouwd.

De eindverantwoordelijkheid voor de opgraving was in handen van senior KNA-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior-archeoloog Sander Gerritsen. De andere leden van het veldteam waren KNA-archeoloog Dieuwertje Duijn, KNA-archeoloog Marlijn Kossen en veldmedewerkers Aad Weel (metaaldetectie) en Etienne van Paridon. Het onderzoek is uitgewerkt door Dieuwertje Duijn. De vondsten zijn gedetermineerd en beschreven door Wytze Stellingwerf.

De nieuwbouw is groter dan 100 m² en werd niet archeologievriendelijk uitgevoerd. Daarom is d.d. 15-9-2015 door Archeologie West-Friesland een archeologische quickscan opgesteld.¹ Hierin is op basis van bekende archeologische waarden en historische gegevens een archeologische verwachting voor het plangebied geformuleerd. Voor de uitvoering van de archeologische opgraving is d.d. 16-10-2015 een Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Het archeologisch onderzoek is conform dit PvE uitgevoerd.

In dit rapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek op het perceel Hoofdstraat 23 in Bovenkarspel (Archisnummer 3977152100, project 423) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.3, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

Afb. 3 Locatie van het plangebied (rode stippellijn) op een luchtfoto. Bron: Google maps.

1 Schinning & Gerritsen 2015.

2 De onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd lag het plangebied in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zandafzettingen waren afgezet. Geologisch gezien behoren deze zanden tot de formatie van Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand).² De top van deze pleistocene afzettingen bevinden zich in het plangebied tussen de 14 en 12 m – NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich basisveen op het dekzand. Dit basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3.800 v. Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.³ De afzettingen die in deze periode zijn afgezet worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3.800 v. Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het Zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland in. Buiten de invloedsfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats, bleef water staan en vormde zich zodoende veen. Binnen de invloedsfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in- en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul vandaan afgezet.

Tussen 3.800 en 1.400 v. Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop. Daardoor heeft de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven.⁴ Bepalend voor het opgravingsgebied is de getijdengeul die voornamelijk actief was in de periode 2.200-1.800 v. Chr. De afzettingen uit deze periode worden door De Mulder en Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag C (voorheen: Afzettingen van Calais IVb, tegenwoordig Laagpakket van Wormer).

Rond 1300 v. Chr. sloot het Zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Aanvankelijk werd nog een pakket klei afgezet, maar onder invloed van de verslechterde afwatering begon in grote delen van West-Friesland veen te groeien. De afzettingen uit deze periode worden door De Mulder en Bosch gerekend tot het Hauwertcomplex laag D (voorheen: Afzettingen van Duinkerke 0, tegenwoordig: Laagpakket van Walcheren). Naar verwachting zijn deze afzettingen niet in het plangebied aanwezig.

2 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder & Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

3 De Mulder & Bosch, 1982; Van Heeringen & Theunissen, 2001

4 De Mulder & Bosch, 1982

Na het droogvallen van de geulen vond, als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders. Hierdoor kwamen de voormalige krekken als ruggen in het landschap te liggen. Op basis van hoogtegegevens van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is deze reliëfinversie nog goed herkenbaar. Het is niet geheel duidelijk wanneer deze omkering van het reliëf plaatsvond.

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late Bronstijd (1.500 tot 800 v. Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen, maar ook op opgeslibde kwelders.⁵ Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten.

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter. De zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenzeeën ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw. Door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, ontwaterde het veen. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁶ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf ca. 1250 werd beschermd door één dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet.

2.2 Geomorfologie en bodem

Op de geomorfologische kaart (schaal 1:50.000) staat het plangebied aangegeven als bebouwd.⁷ Op basis van de loop van de getij-inversierug (Code 3K33) ligt het plangebied op deze voormalige getijdengeul.

In het kader van de ruilverkaveling Het Grootslag is in de jaren '50 van de vorige eeuw een gedetailleerde bodemkaart vervaardigd.⁸ Deze bodemkaart is morfogenetisch van opzet, hetgeen betekent dat de genese van het landschap te herkennen valt in het kaartbeeld. Het plangebied bevindt zich in een zone met diep humeuze gronden. De humeuze bovengrond is dikker dan 80 cm en is ontstaan door het ophogen van het oorspronkelijke maaiveld. Het ophogingspakket in de bewoningslinten is te vertalen naar ophogingslagen, die vanaf de Late Middeleeuwen zijn aangebracht. Op de bodemkaart is goed te zien dat de laatste fase van de grote getijdengeul in de ondergrond van het plangebied aanwezig is. Op en langs deze getijdengeul is ook het archeologisch monument Het Grootslag en de opgraving Bovenkarspel Het Valkje gelegen.

5 De Mulder & Bosch, 1982; IJzereef & Van Regteren Altena, 1991; Roessingh & Lohof 2011,

6 Besteman 1990, 93-96

7 Stiboka/RGD, 1979

8 Ente, 1963

2.3 Korte geschiedenis van Bovenkarspel

De Hoofdstraat van Bovenkarspel maakt onderdeel uit van de Streekweg, een oost-west georiënteerde bewoningsas in oostelijk West-Friesland die loopt van Zwaag naar Enkhuizen. De dorpen langs de Streekweg bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas, de Kadijk geheten. Deze as met de aanliggende dorpen is ten gevolge van de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg.⁹ Waarschijnlijk vond deze verschuiving plaats in de tweede helft van de 12de eeuw, aangezien de oudste vondsten langs de Streekweg uit deze tijd dateren.

De bewoning van de dorpen lag tot in de 20ste eeuw als een lint langs de Streekweg. Hierachter lagen weidegronden en akkers. Het gebied ten noorden van de Streekweg was tot de ruilverkaveling uit de jaren 70 van de 20ste eeuw een waterrijk gebied met veel kleine percelen. Het was een zogenaamde vaarpolder: er lagen geen wegen in de polder, zodat de percelen alleen bereikbaar waren per schuit. Een prachtig beeld van het gebied ten noorden van de Streekweg geeft een schilderij uit het begin van de 17de eeuw (afb. 4 en 5). Hierop zijn alle percelen afgebeeld als grasland, akkers zijn niet geschilderd. De percelen zijn in gebruik als weidegrond voor koeien en als hooiland. Op diverse plekken is zichtbaar hoe het gras werd geoogst: het gras werd gemaaid met een zeis, vervolgens op lange ruggen gebracht en daarna op grote hopen langs de slootkant gelegd. Met smalle polderschuiten werd het hooi vervolgens naar de boerderijen gebracht.

Afb. 4 Polder Het Grootslag ten noorden van de Streek, gezien richting het zuiden. Op de achtergrond zijn van links naar rechts Enkhuizen, het Westeinde, Bovenkarspel en Grootebroek zichtbaar.

De dorpen langs de Streekweg hadden allemaal hun eigen grondgebied, de banne genaamd (afb. 6). De grens van de banne, het rechtsgebied van het dorp, viel hier samen met de grens van de parochie. De bannen hebben bestaan tot het begin van de Franse Tijd aan het einde van de 18de eeuw. In 1364 zijn de banne Grootebroek en Bovenkarspel verenigd tot de stede Broec door Albrecht van Beieren, de toenmalige graaf van Holland.¹⁰ De dorpen kregen hiermee de status van stad, wat diverse voorrechten met zich mee bracht. In 1392 werden de voorrechten verder verruimd, waarbij de stede Broec onder meer het recht kreeg op een eigen raadhuis.¹¹ In de 14de eeuw kregen ook Hoorn en Enkhuizen stadsrechten, namelijk in 1356.

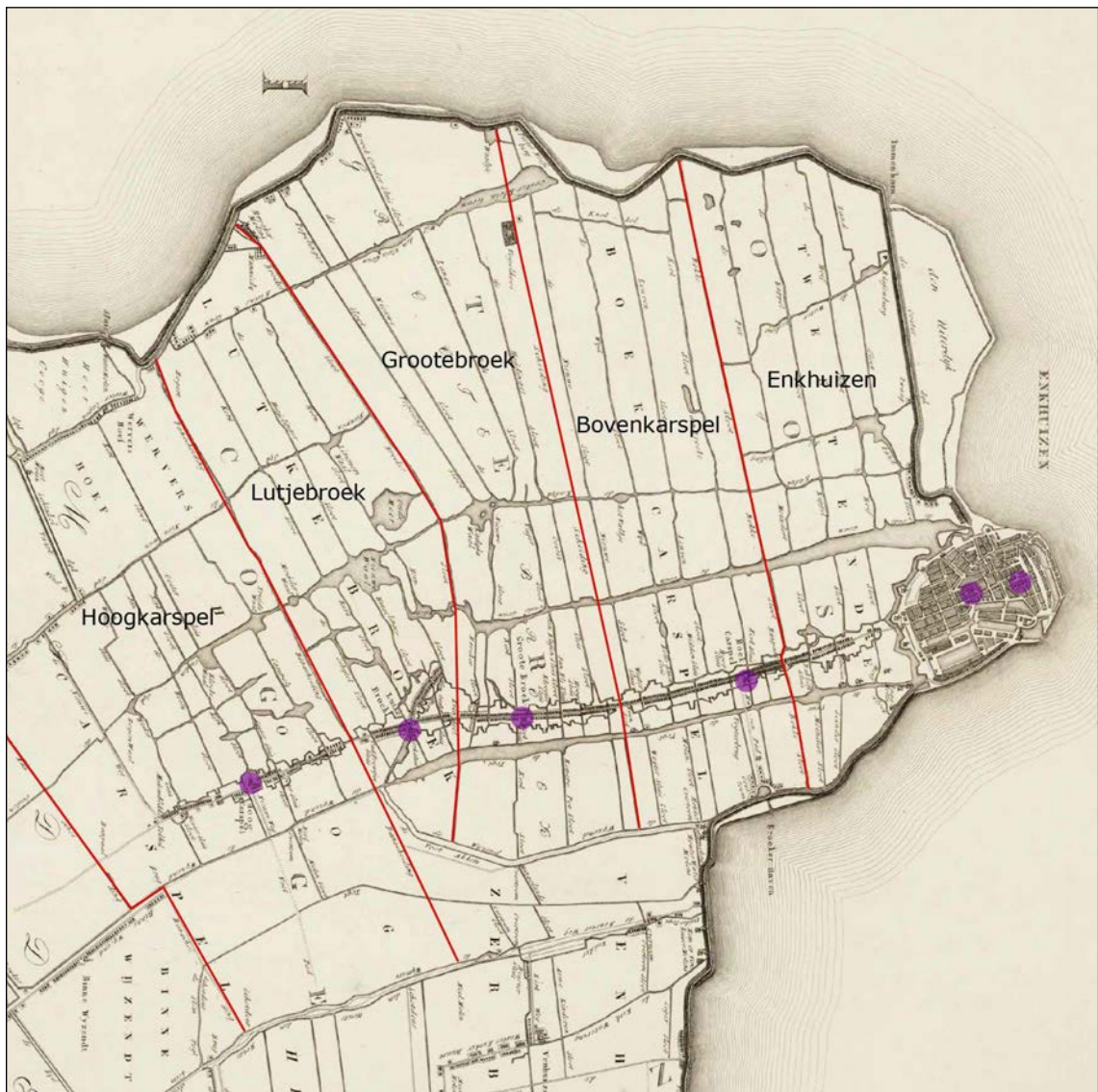
9 Besteman 1990.

10 WFA, toegang 1107, inventarisnr 39.

11 WFA, toegang 1107, inventarisnr 40.

Afb. 5 Uitsnede uit het schilderij van afbeelding 4, met daarop het hooien in de polder. Het gras wordt gemaaid met zeisen, waarna het op lange ruggen wordt gedroogd. Hierna wordt het op grote hopen langs de sloten geprikt en ten slotte via schuiten naar de boerderijen gebracht.

Afb. 6 Uitsnede van de kaart van Uitwaterende Sluizen uit 1825. De rode lijnen geven de grenzen van de bannen weer. In paars de locaties van de kerken.

Beide plaatsen zijn in de periode hierna uitgegroeid tot echte steden, met onder meer een stadsmuur, torens en poorten. Bij de stede Broec is dit nooit gebeurd: de plaatsen behielden grotendeels hun dorpse karakter. Dit gold zeker voor Bovenkarspel. In Grootebroek ontstond in de buurt van de kerk en het raadhuis een wijkje met veel stenen huizen en hier was sprake van enige stadse allure.

In de 15de eeuw zijn alle dorpen van West-Friesland onderdeel geworden van steden. Dit hing samen met de toenmalige politieke situatie, van stedelijke ambities was bij de dorpen absoluut geen sprake. Het dorp Lutjebroek is in 1402 bij de stede Broec gevoegd.¹² Het jaar daarop volgde het dorp Hoogkarspel.¹³ Enige tijd later, in 1415, kreeg de stede toestemming voor de aanleg van een eigen haven, het tegenwoordige Broekerhaven.¹⁴ Doordat de dorpen op flinke afstand van de Zuiderzee lagen, kwam de haven buiten het dorp te liggen. De haven werd met Bovenkarspel verbonden door middel van een weg.

Twee belangrijke historische bronnen voor de periode rond 1500 zijn de Enquete uit 1494 en de Informatie uit 1514. Hierin wordt de draagkracht van verschillende plaatsen in onder meer West-Friesland beschreven, met als doel om op een rechtvaardige manier belasting te heffen. In de Enquete worden de dorpen Grootebroek, Lutjebroek, Hoogkarspel en Bovenkarspel gezamenlijk behandeld.¹⁵ De dorpen hadden samen ongeveer 452 haardsteden, oftewel 452 huizen. Vermeld wordt dat het met de bedrijvigheid niet goed gaat. Nog slechts een derde van de koeien is overgebleven ten opzichte van ongeveer 20 jaar eerder en ook met het vissen op tijbokking¹⁶ gaat het volgens de opstellers namens het dorp slecht. In deze tijd wordt ook bij andere plaatsen vermeld dat zij visten op tijbokking, namelijk Enkhuizen, Wijdenes en Oosterleek.

Uit de Informatie blijkt dat Bovenkarspel in 1514 189 haardsteden bezat.¹⁷ Vermeld wordt dat 50 huishoudens leven van liefdadigheid. In Grootebroek stonden ongeveer evenveel huizen (namelijk 169), Hoogkarspel en Lutjebroek waren beide een stuk kleiner (samen 141 huizen). Voor de vier dorpen wordt ook iets gezegd over de manier waarop de inwoners hun geld verdienen, namelijk dat de inwoners zich *“generen ter zee om visschen ende om huyere, ende daerof de sommige den visch voeren in de marcten, ende dandere mit bouwerie, spitten ende delven”*. Een deel van de bevolking houdt zich dus bezig met vissen, waarbij een deel in loondienst is en een deel zelfstandig visser is en de vis op de markt verkoopt. Zelfstandige vissers worden bij geen enkel ander dorp in oostelijk West-Friesland genoemd.¹⁸ Een ander deel van de bevolking houdt zich bezig met landbouw, dus akkerbouw en veeteelt. Wat onder *“spitten en delven”* moet worden verstaan, is niet helemaal duidelijk. Mogelijk gaat het om dijk- en wegebouw of veenwinning. Dezelfde termen worden ook genoemd bij Obdam en Hensbroek, maar niet bij de overige dorpen. Bij verreweg de meeste dorpen in oostelijk West-Friesland wordt landbouw of het houden van koeien genoemd als de belangrijkste bron van inkomsten. Bij een aantal dorpen speelt juist de visserij of scheepvaart de belangrijkste rol, namelijk bij Schellinkhout, Wijdenes, Oosterleek, Hem en Venhuizen. Deze dorpen liggen

12 WFA, toegang 1107, inventarisnr 41.

13 WFA, toegang 1107, inventarisnr 42.

14 WFA, toegang 1107, inventarisnr 16

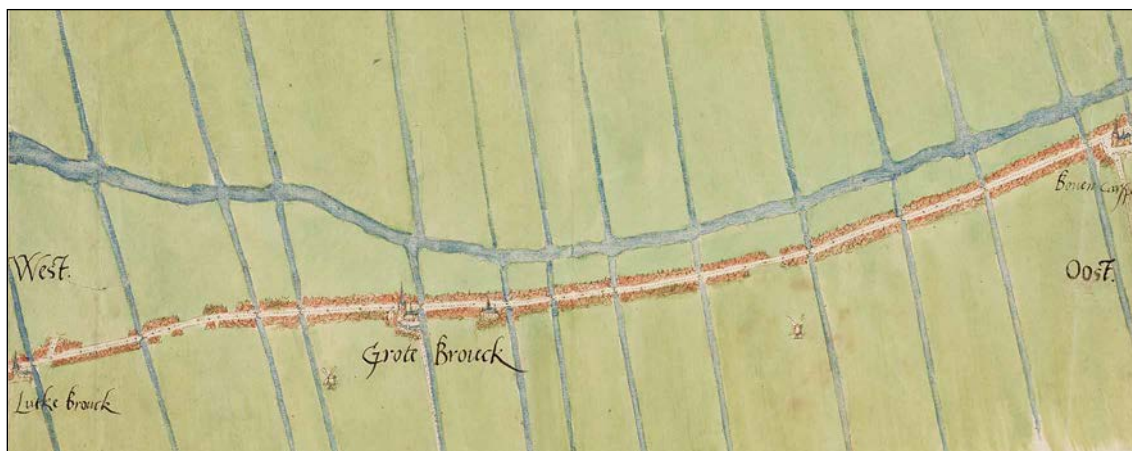
15 Fruin 1876, 16-18. Zie ook Boon 1996, 45-46.

16 Licht gerookte haring die werd gevangen in de Zuiderzee.

17 Fruin 1866, 106-109.

18 Een andere aanwijzing dat de bewoners van de Streek een belangrijk aandeel hadden in de haringvisserij blijkt uit het feit dat bij een vergadering in 1567 niet alleen vertegenwoordigers van Enkhuizen, maar ook van Grootebroek worden uitgenodigd in Den Haag voor een overleg over haringvisserij. Boon 196, 69.

allemaal in de nabijheid van de Zuiderzee, tussen Hoorn en Enkhuizen in. De mensen uit deze dorpen werkten wel allemaal in loondienst, het waren dus geen zelfstandige vissers of kooplieden.

Afb. 7 De kaart van de dorpen in de Streek, gemaakt door Jacob van Deventer rond 1560.

De oudste plattegrond van Bovenkarspel dateert uit omstreeks 1560 en is gemaakt door Jacob van Deventer (afb. 7). De dorpen zijn getekend als een lang lint van bebouwing (in oranje) aan weerszijden van de Streekweg (witte lijn). Aan de linkerkant is nog net de kerk van Lutjebroek zichtbaar. Wat meer naar rechts zijn de kerk en het vrouwenklooster van Grootebroek duidelijk herkenbaar, geheel rechts zien we de kerk van Bovenkarspel met daarnaast het begin van de weg naar Broekerhaven. In de bebouwing langs de Streekweg zijn enkele gaten zichtbaar, onder meer halverwege tussen Grootebroek en Bovenkarspel in (afb. 8). Op deze plek lag de bannegrens tussen beide dorpen. Het lege gebied wordt op historische kaarten en in oude bronnen aangeduid als het 'Evendeel'. Het plangebied Hoofdstraat 23 was lange tijd het meest westelijke bebouwde perceel van Bovenkarspel aan de noordkant van de straat. Ten zuiden van Evendeel staat langs het water de Tocht een meelmolen getekend. Meer richting het westen, bij Grootebroek, staat nog een meelmolen.

Afb. 8 Detail uit de kaart van Jacob van Deventer. Het gat in de bebouwing op de locatie van de bannegrens tussen Bovenkarspel en Grootebroek is goed zichtbaar. Bij de zwarte pijl het plangebied.

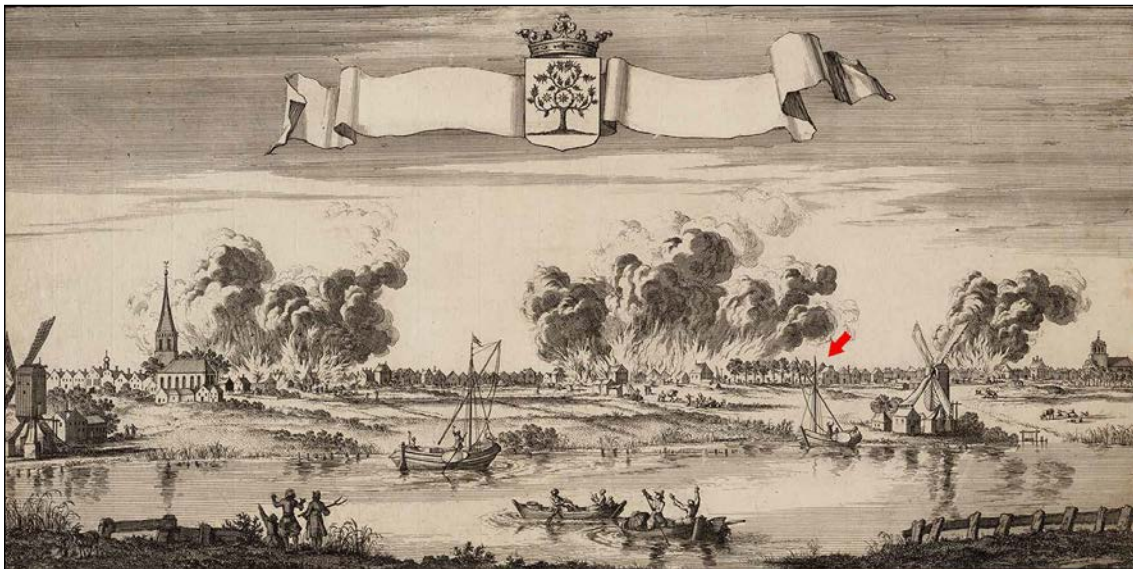
Uit de jaren 1651-1654 dateert een kaart van heel West-Friesland, gemaakt door de landmeter Johannes Dou (afb. 9). Opnieuw zijn de dorpen langs de Streekweg als een langgerekt lint getekend. Het 'evendeel' is goed herkenbaar en deze naam is bovendien bij het gat in de bebouwing geschreven. Volgens de verponding uit 1632 telde Bovenkarspel in deze tijd 398 huizen.¹⁹

¹⁹ Burger van Schoorel 1767, 130.

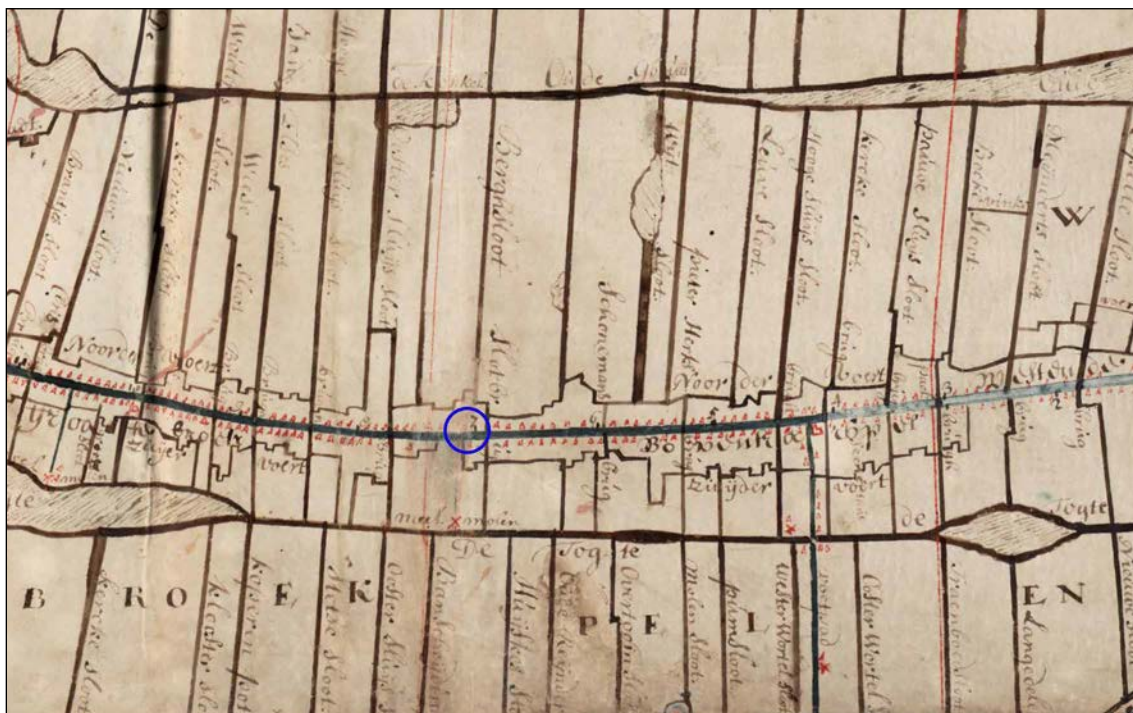
Afb. 9 Uitsnede uit de kaart van Dou uit 1651-1654. Bij de pijl de locatie van het plangebied.

Op 20 augustus 1694 woedde een grote brand in Grootebroek en Bovenkarspel. Een prent van Jan Luycken uit dat jaar toont de dorpen vanuit het zuiden (afb. 10). Op de voorgrond is de Tocht met de twee meelmolens getekend. Geheel rechts is de gedrongen kerk van Bovenkarspel goed herkenbaar, links staat de kerk van Grootebroek. Op drie plekken woedt een grote brand in de dorpen. Het Evendeel is goed herkenbaar als onbebouwd deel van de Streekweg met bomen erlangs. Op de locatie van het plangebied woedde volgens deze prent geen brand.

Afb. 10 Prent van de brand in 1694 door Jan Luycken. Bij de rode pijl het plangebied.

Uit 1723 dateert een vrij schematische kaart van de Streek (afb. 11). Op deze kaart staan langs de Streekweg nummers geschreven. Zij geven de positie weer van de 'palen'. In historische bronnen worden de paalnummers vaak vermeld om de locatie van een perceel aan te geven. Het plangebied bevindt zich bij paal 7.

Afb. 11 Uitsnede uit de kaart van Oostwoudt uit 1723. Binnen de blauwe cirkel het plangebied.

Afb. 12 Bovenkarspel op de oudste kadastrale kaart uit 1826.

Uit 1826 dateert de oudste kadastrale kaart van Bovenkarspel (afb. 12). Op deze kaart is de bebouwing langs het dorpslint voor het eerst nauwkeurig getekend, zodat uitspraken kunnen worden gedaan over het karakter van de bebouwing aan het begin van de 19de eeuw. Met name opvallend is dat in het dorp weinig stolpboerderijen staan, het gaat namelijk slechts om circa vijftien stolpen. Hetzelfde beeld geven Grootebroek, Lutjebroek en het Westeinde van Enkhuizen. In deze dorpen staan vooral langhuizen, oftewel eenvoudige rechthoekige huizen, vaak grotendeels gemaakt van hout. Dit is totaal afwijkend van de meeste andere dorpen in oostelijk West-Friesland, waar de stolpboerderijen dominant zijn. Dit geldt ook voor Hoogkarspel en Westwoud, twee andere dorpen aan de Streekweg. Het feit dat in een groot deel van de dorpen aan de Streekweg met name langhuizen stonden, betekent dat de veehouderij hier maar een beperkte rol speelde. In een langhuis was weliswaar vaak een kleine stal aanwezig, maar deze koeien voorzagen vooral in de eigen behoefte en leverden geen of nauwelijks inkomsten op. De bewoners van de dorpen voorzagen dus op een andere manier in hun levensonderhoud. Uit historisch onderzoek is bekend dat al vanaf de 17de eeuw de tuinbouw een zeer belangrijke rol speelde in de Streek: het gebied was het centrum van de

Westfriese tuinbouw.²⁰ Veel inwoners van de dorpen werkten in deze sector. Veel combineerden dit ongetwijfeld met werk in de haringvisserij en/of scheepvaart. Deze activiteiten waren seizoensgebonden en men kon hier niet het hele jaar van leven.

2.4 Historische gegevens voor stolpboerderij De Leeuwenhalm

De stolpboerderij binnen het plangebied droeg de naam Leeuwenhalm. Het is de vraag hoe oud deze naam is. In de historische bronnen duikt de naam voor het eerst in 1825 op (zie onder). Uit een vermelding uit 1912 blijkt dat in ieder geval in de tweede helft van de 19de eeuw op de voorkant van de boerderij met grote letters de naam “Leeuwenhalm” stond.²¹ Het is aannemelijk dat de naam van de boerderij pas in de eerste helft van de 19de eeuw is ontstaan, tijdens de periode die Romantiek wordt genoemd. In deze periode hebben waarschijnlijk veel stolpboerderijen een naam gekregen. Geheel volgens het gedachtegoed van de Romantiek is regelmatig gekozen voor een naam die de schijn van een roemrucht verleden in zich draagt en dit is bij de Leeuwenhalm waarschijnlijk ook het geval. De inspiratie voor deze naam komt waarschijnlijk uit de naam Rooleeuw, een familie die in de 18de eeuw een tijd lang eigenaar was van de boerderij (zie onder).

Door Evert Grooteman is historisch onderzoek gedaan naar de Leeuwenhalm. De meeste van onderstaande informatie is gebaseerd op zijn gegevens.

De boerderij was, in ieder geval in de 18de en begin 19de eeuw, een pachtboerderij. Dit betekent dat de eigenaar niet op de boerderij woonde, maar deze verhuurde aan een ander persoon. Wie de pachters waren, is vaak erg lastig te achterhalen. Hierdoor is pas voor de periode ná 1811 bekend wie de daadwerkelijke bewoners van de boerderij zijn.

De eerste gegevens omtrent de eigenaar van de boerderij dateren uit het einde van de 17de eeuw. In 1695 kreeg een zeker Cornelis Crelisz de boerderij met landerijen in erfpacht. Uit de bron valt te achterhalen dat de boerderij in de periode daarvoor eigendom was van Marije van Kuijl.²²

De volgende gegevens dateren pas weer uit het midden van de 18de eeuw. Uit de gegevens blijkt dat in de periode vóór 1742 de boerderij eigendom was van Maarten Groot.²³ Van deze Maarten is bekend dat hij functies vervulde binnen het bestuur van Grootebroek. In 1729 wordt hij bijvoorbeeld genoemd als armenvoogd en in 1732 en 1734 als raad en oud-schepen van deze plaats.²⁴

Na het overlijden van Maarten Groot verkopen zijn erfgenamen de boerderij in 1742 met twee stukken weiland voor een bedrag van 2662 gulden.²⁵ De koper is Zacharias Olfertsz L’Epie uit Enkhuizen. De familie L’Epie was een rijke familie, die in ieder geval al vanaf omstreeks 1600 in Enkhuizen woonde.²⁶ Leden van dit geslacht waren onder meer werkzaam als chirurgijn, doctor en advocaat en veel van hen vervulden bovendien functies binnen het stadsbestuur. Zacharias Olfertsz L’Epie was advocaat van beroep en tevens schepen van de stad in de jaren 1737, 1741

20 Boon 1996, 30.

21 Medemblicker Courant, 1912-12-28; pagina 1.

22 Gegevens Evert Grooteman.

23 De zus van Maarten is Meinou Groot, zij was getrouwd met Klaas van Rechteren.

24 WFA, ONA, 5413, A45; 431, A46 en A73.

25 Gegevens Evert Grooteman. WFA, 40e penning Grootebroek toegang 1107, inventarisnr 334, opgemaakt 20 februari 1742.

26 Zie voor een overzicht van de familie L’Epie: www.thijspostma.nl, blad Patriciërs.

en 1746. Hij is voor zover bekend nooit getrouwd en overleed kinderloos in 1746. In ieder geval een deel van zijn bezittingen, waaronder de Leeuwenhalm, is toen overgegaan naar zijn jongere broer Willem L'Epie. Willem was in 1725 getrouwd met Grietje Rooleeuw, een dochter uit een andere rijke Enkhuizer familie. Hij had diverse functies binnen de stad, onder meer als schepen, Commissaris van Kleine Zaken (een rechtbank voor kleine geschillen), voogd van een weeshuis en luitenant van de schutterij. Samen met Grietje kreeg hij twee kinderen: Dirk en Maria.²⁷ Willem overleed in 1775, waarna de Leeuwenhalm in bezit kwam van zijn weduwe Grietje. Als zij in 1778 ook sterft, wordt haar erfenis verdeeld onder de beide kinderen.²⁸ Zoon Dirk kreeg de Leeuwenhalm, samen met diverse percelen land die in de buurt van de boerderij liggen. In het document uit 1781 wordt de boerderij als volgt omschreven: *“Een huijs en erve, staande en geleegen in Bovencarspel, aan de noordzijde van de Streek aan de paal 7, geapproprieerd tot een Heerenhuijzinge en boerderij”*. Bij de boerderij hoorden dertien stukken grasland, een stuk bouwland en een klein akkertje recht tegenover de boerderij (aan de andere kant van de Streekweg). Een van de weilanden (het Bolk) lag direct ten noorden van het boerderijerf, aan de andere kant van de Noordervaart. Over de vaart lag een draaibrug, zodat het weiland met het erf verbonden kon worden. De overige percelen bevonden zich ten noorden van de Oude Gouw en ten zuiden van de Kadijk. Een deel lag tussen de Nieuwsloot en Hardegrondsloot, een ander deel tussen de Hardegrondsloot en Wijdsloot (zie afb. 15).

Dirk Rooleeuw L'Epie was van beroep advocaat. Hij was tevens onder meer enige tijd schepen van Enkhuizen, Commissaris van Kleine Zaken, voogd van een weeshuis en baljuw van Schellinkhout.²⁹ Op zeker moment is hij naar Alkmaar verhuisd, waar hij burgemeester werd. Als hij in 1808 in Alkmaar overlijdt³⁰, wordt de Leeuwenhalm eigendom van zijn enige kind: Maria Margaretha Rooleeuw L'Epie. Margaretha was in 1788 getrouwd met Emanuel Johannes Daey uit Alkmaar.³¹ Samen woonden zij in Alkmaar. Wanneer haar echtgenoot komt te overlijden, hertrouwt zij in 1807 met Willem Adriaan Boon, die eveneens uit Alkmaar afkomstig is.³²

Margaretha verkocht de boerderij in 1811 aan Heertje van Slot.³³ Uit de akte blijkt dat hij in de periode hiervoor al pachter was van de boerderij. In de akte wordt de boerderij al volgt beschreven: *“Een Huijs en Erve. Nummer 6 aan de Noordzijde van de Streek te Bovencarspel bij Paal nummer Zeven, zijnde een Boerenberg met een Steenen kamer, voorzien van een Hooiberg, Dars mitsgaders Stalling voor dertig stuks Runderen en drie Paarden, wagenhuijs, zolderen een varkensboet op de Werf”*.

Behalve de boerderij kocht Heertje ook vijftien weilanden van Margaretha, de meeste gelegen achter de boerderij. In totaal betaalde hij 20.000 gulden.

Heertje komt in 1817 te overlijden, waarna zijn weduwe Ijtje Germents Vis de boerderij overneemt. Het echtpaar is kinderloos en als Ijtje in 1824 ook overlijdt, wordt de Leeuwenhalm samen met veertien weilanden en twee akkers verkocht.³⁴ Dit gebeurde door middel van

27 Maria is geboren in 1727. In 1755 trouwde zij met Arnoud Simon Verschuur uit Hoorn. Zij is in 1806 overleden.

28 Hieronder was nog een boerderij, namelijk Plattenburg aan de Binnenwijzend.

29 WFA, ONA Enkhuizen, inv.nr 1318, akte 83. Tevens gegevens van Thijs Postma.

30 Begraven (Grote Kerk), inventarisnummer 42, aktenummer 41196.

31 Ondertrouwen, trouwen (Grote kerk), archiefnummer 10.3.001, Collectie DTB, inventarisnummer 35, aktenummer 21844.

32 Ondertrouwen, trouwen, archiefnummer 10.3.(6), Oud-rechterlijke archieven Alkmaar, inventarisnummer 958, aktenummer 30489.

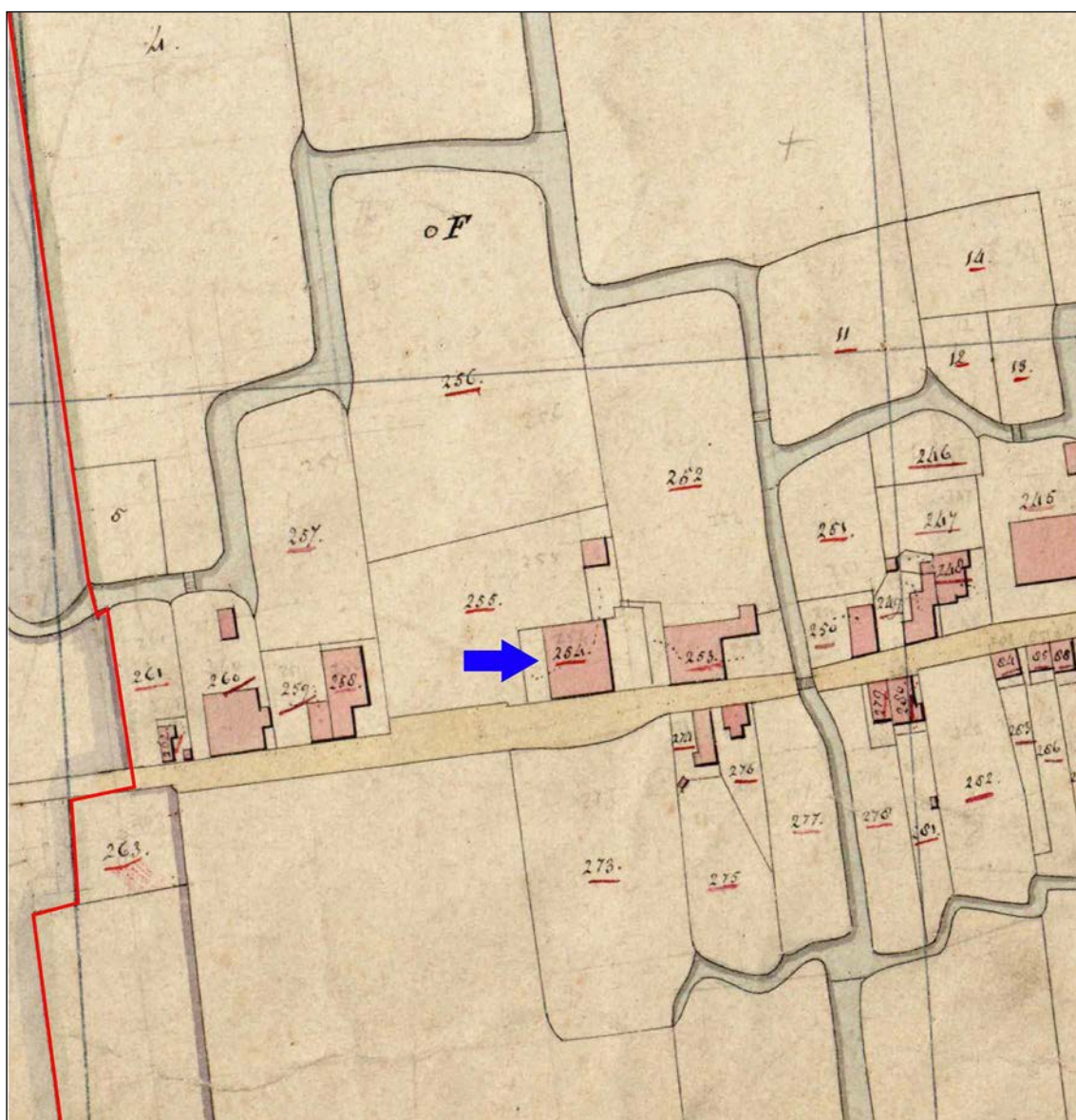
33 Grooteman 2004. WFA, Oud Notarieel Grootebroek, fiche 1700, akte 61.

34 Grooteman 2004. WFA, Oud Notarieel Grootebroek, fiche 1716, akte 11.

een openbare veiling, op 23 februari 1825 gehouden in het Rode Hert in Bovenkarspel. De aankondiging van de verkoop is terug te vinden in een krant uit dat jaar (afb. 13). De boerderij kwam door de verkoop in handen van Gerrit Bot. Hij was getrouwd met Cornelisje Vis, en daarmee een van de erfgenamen.³⁵ Gerrit kocht de boerderij voor 1910 gulden en tevens zeven weilanden voor 8800 gulden.³⁶

Willem Boerendans, als Schipper bevaren is en in de Haven te Elburg is te bezien.
 ** PIETER POOL Jz., openbaar Notaris, residerende te Grootebroek, als last hebbende van zijne Principalen, is van meening, om op Woensdag den 23 Februarij 1825, des avonds ten 6 uren, in de Herberg het Rode Hert, te Boven-Carspel, publiek ter verkoop te presenteren:
 Eene kapitale, hechte, sterke en welgesitueerde HUISMANS-WONING, gequoteerd No. 6, en genaamd **LEEUWENHALM**, met deszelfs ERF en verdere AANHORIGHEDEN, staande en gelegen aan de Noordzijde van de Streek, en de Gemeente van Boven-Carspel, nabij de Stad Enkhuizen; benevens veertien Percelen allerbest GRAS- en twee Stukken BOUWLAND, te zamen groot in lasten 22 Bunders en ongeveer 47 Roeden, allen achter, aan en nabij de gemelde Huismans-Woning gelegen. — Nadere informatien te bekomen bij bovengenoemden Notaris, alsmede bij den Notaris M. K. REYFFERT, te Enkhuizen.

Afb. 13 Artikel uit de Opregte Haarlemsche Courant van 3 februari 1825.

Afb. 14 Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1826. Bij de blauwe pijl stolpboerderij De Leeuwenhalm.

35 Ijtje was waarschijnlijk een tante van Cornelisje: de vader van Cornelisje heette Dirk Germentsz Vis.

36 Gegevens E. Grooteman.

Afb. 15 Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1826 met in groen de percelen die in 1832 bij De Leeuwenhalm horen. Binnen de rode cirkel de locatie van de boerderij.

Bij de invoering van het kadaster in 1832 hoorden twaalf percelen landbouwgrond bij de Leeuwenhalm (afb. 14 en 15). Direct ten zuiden van de boerderij, aan de andere kant van de

Streekweg, lag een stuk grond dat in gebruik was als moestuin (B273). Het erf naast en achter de boerderij was boomgaard (B255), ten noorden daarvan lag een weiland (B256). Ten noorden van de Noordervaart lag verder een weiland en een akker (B6 en B7). De overige percelen, allemaal in gebruik als weiland, lagen een stuk verder verwijderd van de boerderij, namelijk tussen de Oude Gouw en de Kadijk (A143 t/m A149). De weilanden tussen de Hardegrondsloot en Wijdsloot, die in 1781 nog bij de boerderij hoorden, zijn nu geen onderdeel meer van de landerijen.

Na het overlijden van Gerrit Bot in 1859 bleef de boerderij eigendom van zijn weduwe Cornelisje.³⁷ Als zij ongeveer 10 jaar later ook overlijdt, vindt eind 1868 een openbare veiling plaats (afb. 16).³⁸ De boerderij komt hierbij in bezit van een van de zoons, namelijk Doede Bot.³⁹ In deze tijd horen nog maar vijf weilanden en één akker bij de boerderij.⁴⁰ In 1869 verkoopt hij een deel van de veestapel en tevens hooi, diverse wagens, een polderschuit (praam) en gereedschappen, onder meer voor het maken van kaas (afb. 17). Het bedrijf wordt dus flink ingekrompen.

In 1907 wordt de varkensboet achter de Leeuwenhalm afgebroken, waarna achter op het erf twee kleinere schuren worden gebouwd (afb. 18).⁴¹ Tegelijkertijd is het perceel van de boerderij samengevoegd

OPENBARE VERKOOPING

van de **BOERENHOFSTEDEN**, *Leeuwenhalm* genaamd, staande en gelegen te Bovencarspel en onder Grootebroek, bestaande uit hechte, sterke en wel-doortimmerde **HUISMANSWONING**, waarin stalling voor vee en hooiberg, met schuur en boomgaard; een stuk weltoegemaakt **BOUWLAND** en uitmuntende **WEILANDEN**, te zamen groot 32½ bunder. Breeder bij alom verspreide billetten omschreven.

In perceelen en combinatiën te veilen op Maandag 14 December 1868, 's voormiddags om 10 ure, ten huize van den Heer *Willem Schaper*, Kastelein in het *Rode Hert*, te Bovencarspel, ten overstaan van de Notarissen **A. L. VAN SLOGTEREN**, te Enkhuizen, en **M. E. BOOLJ**, te Grootebroek residentie.

Afb. 16 Artikel uit de Oprechte Haarlemsche Courant van 7 december 1868.

Openbare Verkoop

4 contant, op Donderdag 18 Maart 1869, 's morgens 9 ure, op de hofstede „Leeuwenhalm”, te Bovencarspel, van: 14 puik Kalkkoeijen, 5 puik Kalfvaarsen, 2 Geldekoeijen, 3 Pinken, 1 zwart Merriepaard, oud 8 jaar, 16 Oonschappen, 1 Ram, 12 Koehooi, 1 Speelwagen, 1 Kar met kap, 1 Praam, 3 Schuiten, 1 stuit Mest; voorts Boerengereedschappen, Zoutkisten, Vaten, Tobben, Emmers, Kaaskoppen, Makers, een Ploeg en Eid, 2 Dorschzeilen, 2 Kaaspersen, enz.

Afb. 17 Artikel uit de Purmerender Courant van 10 maart 1869.

Afb. 18 Hulpkaart uit juli 1907.

37 Grooteman 2004. WFA, NA Grootebroek, fiche 204, akte 28.

38 Grooteman 2004. WFA, NA Enkhuizen, fiche 177, akte 155.

39 Grooteman 2004. Gegevens kadaster.

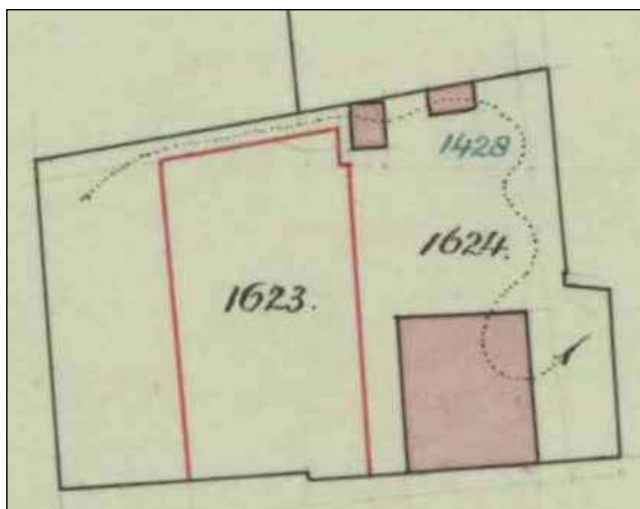
40 Gegevens kadaster.

41 Hulpkaart uit juli 1907.

met de naastgelegen boomgaard. Na het overlijden van Doede in 1912 verkopen zijn erven de boerderij met naastgelegen boomgaard via een publieke veiling (afb. 19).⁴² Het perceel met de Leeuwenhalm wordt in de aankondiging aangeprezen als "bijzonder geschikt voor bouwterrein".

Afb. 19 Artikel uit de Nieuwe Courant van 30 oktober 1912.

Afb. 20 Hulpkaart uit juli 1916.

Afb. 21 Advertentie uit de Enkhuizer Courant van 9 december 1916.

De koper van de boerderij is Jan Klaasz Raven, een koopman uit Schellinkhout.⁴³ In 1916 laat Jan Raven het perceel splitsen, zodat aan de westkant een apart perceel ontstaat dat geschikt is voor nieuwbouw (afb. 20).⁴⁴ Een jaar later wordt dat perceel verkocht aan de PTT, waarna hier in 1920/1921 het nog bestaande postkantoor wordt gebouwd.⁴⁵ In de Leeuwenhalm ligt blijkbaar nog een voorraad hooi en dit verkoopt Jan Raven in 1916 (afb. 21). Een jaar later verkoopt hij de boerderij aan Jacobus van der Zel, een groentehandelaar. Deze laat de Leeuwenhalm in 1918 afbreken. Uit dat jaar dateert een advertentie waarin sloopmaterialen van de boerderij worden aangeboden (afb. 22). Het gaat om grote hoeveelheden bakstenen, dakpannen, planken, balken, eiken deuren, ramen, kozijnen, sparren van het dak. Opvallend is het grote eiken vierkant. Eiken vierkanten werden namelijk in principe alleen in de tweede

⁴² Doede overlijdt op 8-6-1912 op de leeftijd van 81 jaar. Zijn vrouw Antje Broersen was ongeveer twee weken daarvoor gestorven op de leeftijd van 80 jaar.

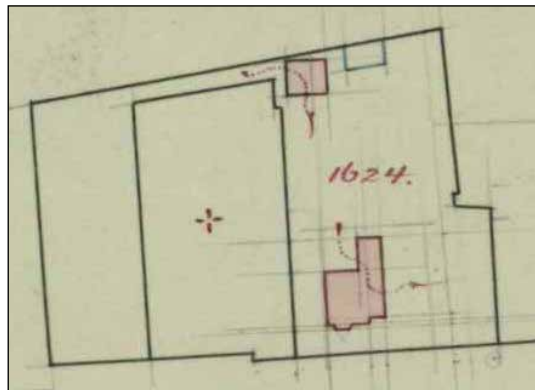
⁴³ Gegevens kadaster, dienstjaar 1913.

⁴⁴ Gegevens kadaster, hulpkaart uit juli 1916.

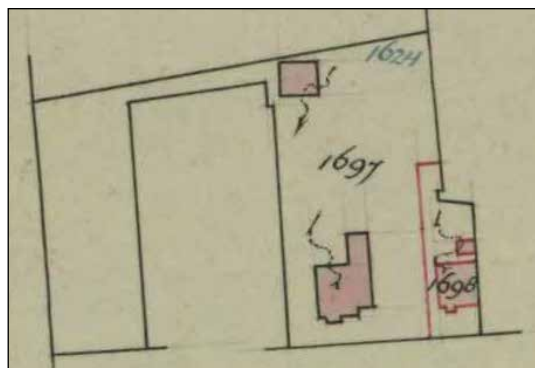
⁴⁵ Grooteman 2004. Gegevens kadaster.

Afb. 22 Advertentie uit De Nieuwe Courant van 20 februari 1918.

Afb. 23 Hulpkaart van april 1919.

Afb. 24 Hulpkaart van oktober 1919.

Afb. 25 Luchtfoto uit 2006 met de bebouwing in de omgeving van het plangebied (rode ovaal).

helft van de 16de eeuw gebouwd, hierna ging men over op naaldhout. Leuk is verder dat twee tegeltableau's worden verkocht. Zij hebben waarschijnlijk in de schouw in de woonkamer gezeten. Na de afbraak wordt op het perceel een nieuw huis gebouwd. Dit huis, Hoofdstraat 21, bestaat nog steeds. Uit de kadastrergegevens blijkt dat het pand in april 1919 was voltooid (afb. 23).⁴⁶ Later dat jaar is ten oosten van Hoofdstraat 21 nog een huis gebouwd, namelijk

46 Gegevens kadaster, hulpkaart uit april 1919.

Hoofdstraat 25 (afb. 24). Dit huis is later in de 20ste eeuw richting het oosten vergroot en rond 2012 afgebroken (afb. 25).

2.5 Een foto van de Leeuwenhalm?

Op een foto uit begin 20ste eeuw is naar verluidt de Leeuwenhalm zichtbaar (afb. 26). Het is dan de enige foto van de boerderij. Op de foto zien we de achterkant van een grote stolpboerderij met een pannendak. De darsdeur in de achtergevel is niet teruggelegd in de gevel, zodat deze erg laag is. Het gaat dus om een vaarboerderij. Op het eerste gezicht zou dit inderdaad goed de Leeuwenhalm kunnen zijn: de koeienstal en darsdeur bevinden zich op de correcte locatie. Links van de boerderij zijn twee buurpanden zichtbaar. Dit zouden dan Hoofdstraat 29 en 31 moeten zijn, gebouwd in 1914 en 1918. Vóór 1914 stond op deze plek een stolpboerderij. Het uiterlijk van beide woonhuizen is bekend, want de bouwtekeningen zijn bewaard.⁴⁷ De vorm van de huizen komt niet overeen met het uiterlijk van de gebouwen naast de stolpboerderij op de foto. De conclusie is daarom dat de stolpboerderij op de foto niet de Leeuwenhalm kan zijn.

Afb. 26 Foto van de achterkant van een boerderij, waarschijnlijk in Bovenkarspel. Het gaat zeker niet om de Leeuwenhalm.

47 WFA, toegangsnr 1069_BD, inventarisnr 107 en 108.

3 Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden de vragen weergegeven.

Bronstijd

Zijn er sporen uit de Bronstijd in het onderzoeksgebied aanwezig?

Middeleeuwen/Nieuwe Tijd (tot bouw stolp)

3 Binnen het plangebied worden sporen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd verwacht.

- 3.1 Wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?
- 3.2 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?
- 3.3 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?

Stolpboerderij De Leeuwenhalm

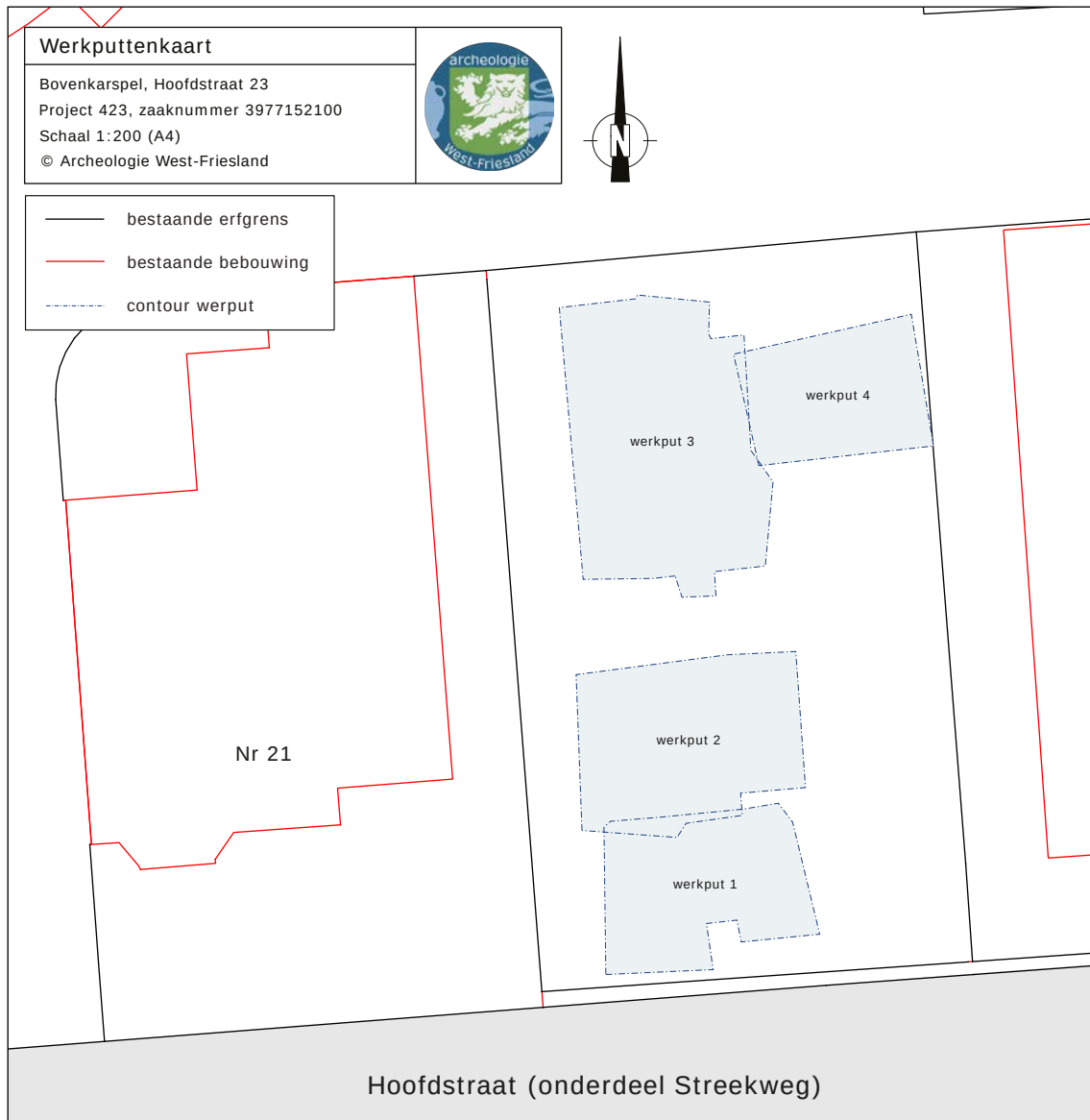
4 In hoeverre zijn nog sporen van de stolpboerderij in de bodem bewaard gebleven?

- 4.1 Wanneer is deze boerderij gebouwd?
- 4.2 Hoe is deze boerderij gefundeerd en wat zegt dit over het oorspronkelijke uiterlijk van de boerderij?
- 4.3 Is er ook een herbouw-fase geweest in de 18de eeuw, zoals bij de oostelijk gelegen stolp?
- 4.4 Is er een (economische) reden te vinden voor deze herbouw?
- 4.5 Is er iets te zeggen over de oorspronkelijke indeling van de boerderij? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden?
- 4.6 Zijn structuren in en rondom de boerderij aanwezig? Te denken valt aan waterputten, waterkelders, voorraadkelders, vloeren, aanlegplaatsen van schuiten etc.
- 4.7 Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?
- 4.8 Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners?

3.2 Methode

Bij aanvang van de graafwerkzaamheden zijn drie grondslagpunten met RD-coördinaten en een vast NAP-punt uitgezet. In totaal is een oppervlakte van circa 100 m² onderzocht in drie werkputten (afb. 27). In verband met tijdgebrek is in het midden van het plangebied een stuk niet onderzocht. In werkput 1 zijn in totaal drie vlakken en in werkput 2 twee vlakken gedocumenteerd. In deze werkputten is gegraven tot op de natuurlijke bodem, op welk niveau sporen uit de Late Middeleeuwen en Bronstijd zijn aangetroffen. In werkput 3 is door tijdgebrek niet verdiept tot op de natuurlijke bodem. Hier zijn daarom alleen sporen uit de Nieuwe Tijd vastgelegd. Tijdens de opgraving zijn enkele bodemprofielen gefotografeerd, maar niet getekend.

Alle sporen zijn digitaal vastgelegd. Het vondstmateriaal is met de hand en voor zover mogelijk per spoor verzameld. De vlakken en stort zijn intensief met een metaaldetector afgezocht. Bij de uitwerking zijn de keramiek- en glasvondsten gedetermineerd volgens het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk en glas (het 'Deventer-systeem'). Het doel van dit systeem is het eenduidig beschrijven van keramiek en glas in heel Nederland, waardoor het makkelijker is om vondsten en vondstcomplexen te vergelijken. Het gravend onderzoek en de uitwerking zijn verricht volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie versie 3.3 en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn/West-Friesland, versie 2016.

Afb. 27 Overzicht van de werkputten.

4 Resultaten archeologisch onderzoek

De sporen die bij de opgraving zijn gevonden, dateren uit drie perioden, namelijk de Bronstijd, de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. De sporen zijn weergave in bijlage 1, 2 en 3.

Voor de interpretatie van de sporen zijn de resultaten van een andere opgraving van belang, namelijk de opgraving die in 2010 en 2012 is uitgevoerd ten oosten en noorden van het perceel Hoofdstraat 23. Bij deze opgraving zijn veel sporen uit alle drie genoemde perioden gevonden. Met name de sporen uit de Nieuwe Tijd zijn van belang voor de hier besproken opgraving uit 2016. Zij worden daarom kort besproken in hoofdstuk 5 en zullen bovendien worden meegenomen in de synthese.

4.1 Fase 1: sporen uit de Bronstijd

Bij de opgraving is een kleine hoeveelheid sporen uit de Bronstijd gevonden (afb. 28). Zij vormen een beperkte aanvulling op de sporen die tijdens de opgraving in 2010/2012 zijn vastgelegd.

De sporen zijn gedocumenteerd op een diepte van -1,65 tot -1,85 NAP. Dit is tevens het niveau van de bovenkant van de natuurlijke bodem.

Eergetouwkrassen (S23)

In zowel werkput 1 als 2 zijn krassen van een eergetouw gevonden. Op deze plek is dus in de Bronstijd geakkerd. Het valt niet te zeggen of de krassen dateren van voor of na de sporen die hieronder worden genoemd.

Huisgreppel (S38)

In werkput 2 is een stukje van een greppel gevonden met oriëntatie noordwest-zuidoost. De greppel was 80 cm breed, komvormig en 40 cm diep. De vulling bestond uit humeuze grijze sterk siltige klei, vermengd met lichtgrijze natuurlijke bodem.

Afb. 28 Sporen uit de Bronstijd worden blootgelegd tijdens de opgraving.

Waarschijnlijk gaat het om een gedeelte van een flankerende huisgreppel. Tijdens de opgraving in 2012 zijn ten noordoosten van de greppel sporen van een huisplattegrond gevonden (HS01).⁴⁸ Ten noordoosten daarvan is destijds ook een gedeelte van een huisgreppel gevonden (S329). Uit de greppel komen twee botfragmenten.⁴⁹ Het eerste betreft de tweede kies van een volwassen rund. Op de kies zijn geen gebruikssporen zichtbaar. Het tweede fragment is te klein om te kunnen determineren, maar is waarschijnlijk afkomstig van een groot zoogdier.

⁴⁸ Gerritsen & Schrickx 2014, 27.

⁴⁹ V26.

Kringgreppels (S24, S26, S39)

Bij de opgraving zijn enkele smalle greppeltjes gevonden die als kringgreppels geïnterpreteerd kunnen worden. Het is de vraag of de drie sporen samen één grote ovale kringgreppel vormen van 6,4 meter lang en circa 4 meter breed, of dat het delen zijn van meerdere ronde kringgreppels.

De vulling van de sporen was steeds grijze sterk siltige klei. Zij waren 4 cm (S24), 14 cm (S29) en 8 cm (S39) diep.

Paalkuiltje (S41)

Slechts één paalkuiltje is gevonden. Deze was slechts 12 cm in diameter, maar wel 33 cm diep. De dwarsdoorsnede was v-vormig.

Kuilen (S27, S28, S29)

Aan de zuidwestzijde zijn enkele kuilen gevonden. Kuil S27 was slechts 4 cm diep en is vermoedelijk een natuurlijke depressie. Kuil S28 en S29 waren respectievelijk 40 en 14 cm diep en beide komvormig. De vulling van S28 was erg vlekkelig (grijze en lichtgrijze siltige klei), S29 was egaal grijs.

Greppel (S30)

Mogelijk onderdeel van een greppel is S30. Het spoor was 30 cm breed, 8 cm diep en gevuld met donkergrijze sterk siltige klei.

4.2 Fase 2: sporen uit de Late-Middeleeuwen

Daliegat (S40)

Een ongeveer ronde kuil had een diameter van globaal 3 meter (afb. 29). Waarschijnlijk gaat het om een daliegat, oftewel een kleiwinningskuil. De vulling bestond uit donkerbruine organische klei. Hieruit is een kleine hoeveelheid keramiek en bot verzameld.⁵⁰ De keramiek omvat twee scherven kogelpotaardewerk, een scherfje Pingsdorfaardewerk met verfversiering en een randfragment van een kan van vermoedelijk proto-steengoed. Op basis hiervan kan het dichtgooien van de kuil in de eerste helft van de 13de eeuw worden geplaatst.

Sloot (S25)

In het midden van werkput 1 en 2 is een noord-zuid georiënteerde sloot gevonden. Deze sloot was 1,3-1,4 meter breed en opgevuld met organische donkerbruine klei. Bij de opgraving van 2010/2012 is geen sloot gevonden die met deze sloot correspondeert. Dit maakt het waarschijnlijk dat de sloot richting het noorden aansloot op een oost-west georiënteerde sloot. In de sloot zijn brokken baksteen gevonden, evenals wat keramiek, bot, een fragment van een maalsteen van tefriet en een opgerold messing plaatje.⁵¹ Uit de vondsten blijkt dat de sloot in de tweede helft van de 13de eeuw is gedempt. De keramiek omvat twee stukken kogelpotaardewerk, een scherf Paffrath-aardewerk, een stukje bijna-steengoed, een stuk proto-steengoed en een scherf Mayen-aardewerk.

⁵⁰ V27.

⁵¹ V17, V25, V28.

Afb. 29 Daliegat S40 met daarin weggezakt muur S37.

Sloot (S18, S22)

Aan de zuidoostzijde van het plangebied is de rand van nog een noord-zuid georiënteerde sloot aangesneden (zie afb. 47). Het spoor is waarschijnlijk onderdeel van een sloot die tijdens de opgraving van 2012 is gevonden, namelijk sloot S315. Uit deze sloot is in 2012 met name vondstmateriaal uit de 16de en vroege 17de eeuw gevonden, maar ook keramiek uit de 13de, 14de en 15de eeuw.⁵² Uit de in 2016 onderzochte randzone komt vooral keramiek uit de periode rond 1400. Dit maakt het aannemelijk dat de zuidzijde van de sloot, tegen de Streekweg aan, in deze periode is gedempt. De onderste vulling van de sloot bestond uit donkerbruine sterk organische klei. Bovenin was een laag aanwezig van bruingrijze klei met houtskool en as (S18). De bovenkant van het spoor lag op circa -1,30 NAP.

Bij de demping is wat afval in de sloot terecht gekomen, namelijk brokken baksteen, keramiek en bot.⁵³ De keramiek omvat 66 scherven, afkomstig van minimaal 29 MAE. Een aantal scherven dateert uit de 12de en 13de eeuw, namelijk enkele scherven kogelpotaardewerk, Pingsdorfaardewerk en proto-steengoed. Deze scherven dateren uit de bestaansperiode van de sloot. De overige scherven kunnen in de periode 1375-1425 worden geplaatst en zij dateren van de demping van de sloot. De keramiek omvat steengoed met en zonder oppervlaktebehandeling (steengoed 1 en 2), grijsbakkend aardewerk en roodbakkend aardewerk. Voor zover kan worden gezien zijn de scherven steengoed allemaal afkomstig van kannen. Op sommige scherven is een asblos aanwezig. Bij het roodbakkend aardewerk zijn slechts drie vormen aanwezig, namelijk bakpannen, grappen en kommen. De meeste grappen hebben een hoge opstaande rand met driehoekige verdikking en bolle buik (r-gra-3). Ook een graapje met bolle buik en verdikte rand met dekselgeul is aanwezig. Op de schouders van een deel van de grappen zijn fijne ribbels aangebracht, iets wat kenmerkend is voor de periode 1375-1425. Opvallend is verder een poot van een grape in de vorm van een klauw, een

⁵² Gerritsen & Schrickx 2014, 98.

⁵³ V11, V14, V21.

element dat is overgenomen van bronzen graven. Bij de kommen is een karakteristiek model met ingesnoerde hals (r-kom-3) en een kom met platte rand aanwezig. Op de platte rand zijn slibbogen aanwezig.

Middeleeuwse ophoging

Bij de opgraving is de middeleeuwse ophoging op het terrein niet goed in kaart gebracht. Dit komt vooral doordat geen duidelijke bodemprofielen gedocumenteerd konden worden en bovendien veel is verstoord bij de bouw en afbraak van de Leeuwenhalm. Bij het ontgraven van de werkputten is wel een kleine hoeveelheid vondstmateriaal verzameld die uit de middeleeuwse ophoging afkomstig is.⁵⁴ Het gaat om twee scherven kogelpotaardewerk, twee scherven Pingsdorfaardewerk en twee fragmenten van steengoed zonder oppervlaktebehandeling. Op basis hiervan kan de middeleeuwse ophoging globaal in de 12de tot en met 14de eeuw worden gedateerd. Een andere vondst uit de middeleeuwse lagen is een brok van een maalsteen van tefriet.

In de middeleeuwse ophoging is een dierbegraving gevonden, namelijk een rund jonger dan 3,5 jaar (S21).⁵⁵

Soort / categorie	Aantal	Percentage %
Rund (<i>Bos taurus</i>)	69	75
Schaap/geit (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	3	3,3
Varken (<i>Sus domesticus</i>)	8	8,7
Large Mammal (LM)	8,5	9,2
Medium Mammal (MM)	3,5	3,8
Niet geïdentificeerd (indet)	0	0
Totaal	92	100

Afb. 30 Overzicht van het dierlijk botmateriaal uit middeleeuwse context.

Dierlijk botmateriaal uit middeleeuwse context (J. van Leeuwen)

Het botmateriaal uit de Middeleeuwen (totaal: 92 fragmenten) is met de hand per spoor of laag verzameld. Hierdoor zijn alleen de grotere botfragmenten uit het veld meegenomen.

De conservering van het materiaal is goed, al is het materiaal wel gefragmenteerd. Een groot gedeelte van het materiaal (ca. 87,3%) is op soort gedetermineerd. Bij kleine fragmenten van vooral ribben en rugwervels is een identificatie op soort niet altijd mogelijk geweest. In dit geval is het materiaal gedetermineerd op grootte: Large Mammal (LM, waarschijnlijk is het merendeel rund), Medium Mammal (MM) of Small Mammal (SM).

Tijdens het onderzoek zijn in totaal drie verschillende soorten zoogdieren aangetroffen. Voor de determinaties is de vergelijkingscollectie van Archeologie West-Friesland gebruikt. Voor de leeftijdsdeterminaties zijn waar mogelijk de methoden van Higham (1967) en Silver (1969) gehanteerd.

In bovenstaande tabel staat het aantal botfragmenten uit de middeleeuwse sporen per soort of categorie weergegeven (afb. 30). Zoals gebruikelijk in Westfriesse context is de meest veelvoorkomende soort binnen het dierlijk botmateriaal het rund (*Bos taurus*). In totaal zijn

⁵⁴ V9, V12, V22, één scherf uit V1.

⁵⁵ V15.

69 fragmenten (75%) met zekerheid aan het rund toegeschreven. Het percentage ligt hoog door de aanwezigheid van een half compleet skelet van een jong rund (V28), bestaande uit ca. 40 botfragmenten. De met zekerheid gedetermineerde fragmenten zijn afkomstig uit vier verschillende sporen. De resten zijn afkomstig van minimaal drie individuen, maar gezien de verspreiding van het materiaal over verschillende sporen is het waarschijnlijk dat het materiaal van meer dieren afkomstig is.

Veel van de runderbotten zijn gefragmenteerd. Op 12 botten (17,4%) zijn snij-, hak- of brandsporen aanwezig. De fragmenten zijn afkomstig van verschillende delen van het dier. De meeste fragmenten lijken afkomstig van consumptieafval. Slechts drie fragmenten kunnen onder slachtafval worden geschaard.⁵⁶ Van 15 fragmenten kan de leeftijd worden bepaald.⁵⁷ Over het algemeen lijkt het dieren jonger dan 3,5 jaar te betreffen. Het fragment van het jongste dier is afkomstig van een kalf van 0-3 weken (V28).

Het botmateriaal lijkt er op te wijzen dat op deze locatie vooral vlees werd geconsumeerd en minder dieren werden geslacht of verwerkt. De dieren waren (relatief) jong, wat erop wijst dat ze voornamelijk voor de vleesproductie zijn gehouden.

Twee ruggenwervels zijn deels met elkaar vergroeid (V14). Mogelijk wijst dit op het gebruik van het rund als lastdier en overbelasting van de rug. Op een ander fragment zijn sporen van villen zichtbaar (V14). Twee fragmenten tonen vraatsporen van een hond (V14 en V17).

Tussen het materiaal zijn de resten van een jong rund (V28) aanwezig, die in het veld als botconcentratie is waargenomen. Waarschijnlijk betreft het een (gedeeltelijke) dierlijke begraving. Het betreft een rund van tussen de 8 en 10 maanden. Vooral fragmenten van het voorste deel van het dier zijn aanwezig. Op de botfragmenten zijn geen aanwijzingen gevonden voor ziekte, slacht of villen.

Ook vondst 15 betreft een dierbegraving. Slechts enkele fragmenten zijn bewaard gebleven. Het betreft een rund jonger dan 3,5 jaar. Op het botmateriaal zijn geen aanwijzingen voor ziekte, slacht waargenomen.

Tussen het botmateriaal zitten 8 fragmenten van het varken (*Sus domesticus*). Het betreft ten minste twee individuen. De meeste fragmenten zijn afkomstig van dieren jonger dan 2 jaar. Drie fragmenten vertonen snij- of haksporen, waarvan twee mogelijk veroorzaakt zijn door villen.

Ten slotte zijn drie fragmenten van het schaap/de geit (*Ovis aries/Capra hircus*) gevonden. Twee betreffen kleine kaakfragmenten en één deel van een bekken. Het was niet mogelijk een leeftijd aan de fragmenten te verbinden. Op twee fragmenten zijn snijsporen aanwezig.

4.3 Fase 3: sporen van stolpboerderij De Leeuwenhalm

De meeste sporen die bij het onderzoek zijn aangetroffen, horen bij stolpboerderij De Leeuwenhalm (afb. 31, 32 en 33). Alleen sporen van de oostzijde van de boerderij zijn onderzocht. Op de westzijde van de boerderij staat het pand Hoofdstraat 21. De sporen zijn over een lengte van 18,6 meter gevonden. De voor- en achtergevel van de boerderij zijn niet gevonden: zij liggen buiten de graafcontour. De precieze lengte van de boerderij kan daardoor niet worden bepaald. Op basis van de weergave op de oudste kadastrale kaart uit 1826 kan

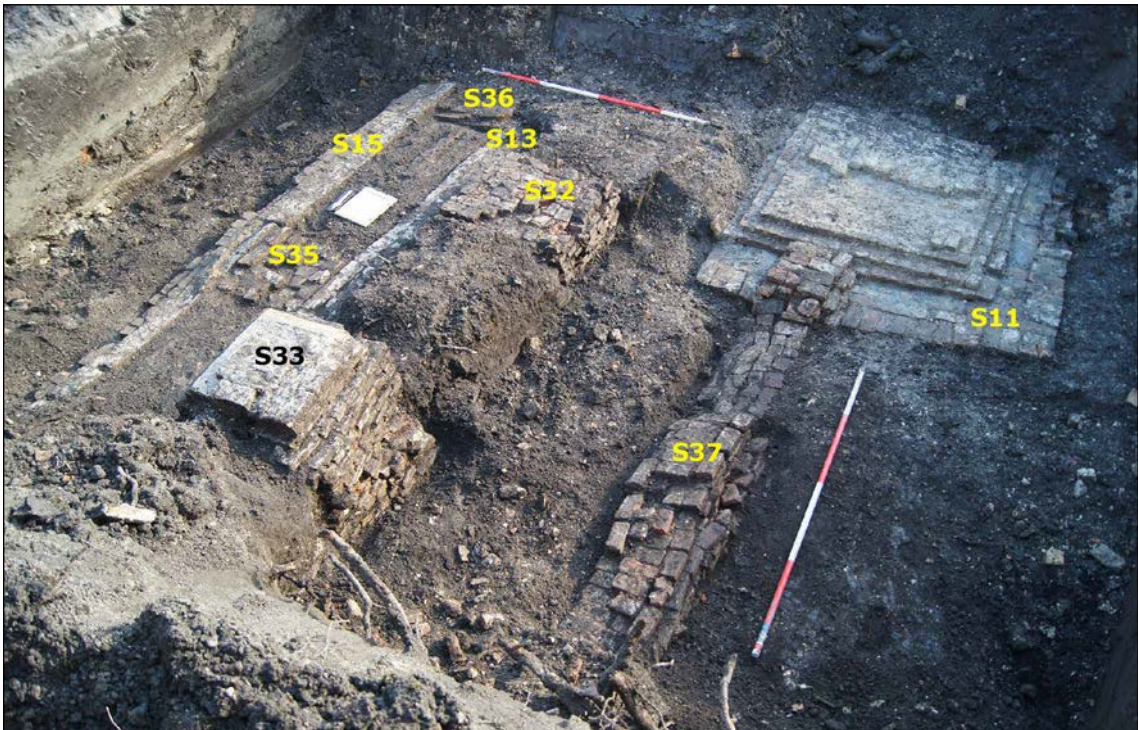
⁵⁶ Uerpmann 1973, 316-317.

⁵⁷ Exclusief de fragmenten die bij het jonge rund (V28) horen.

worden gesteld dat de boerderij ongeveer 20,5 meter lang was en 17,5 meter breed. De archeologische gegevens maken het aannemelijk dat de Leeuwenhalm is gebouwd rond 1770.

Afb. 31 Overzicht van de sporen in werkput 1, gezien richting het noordoosten.

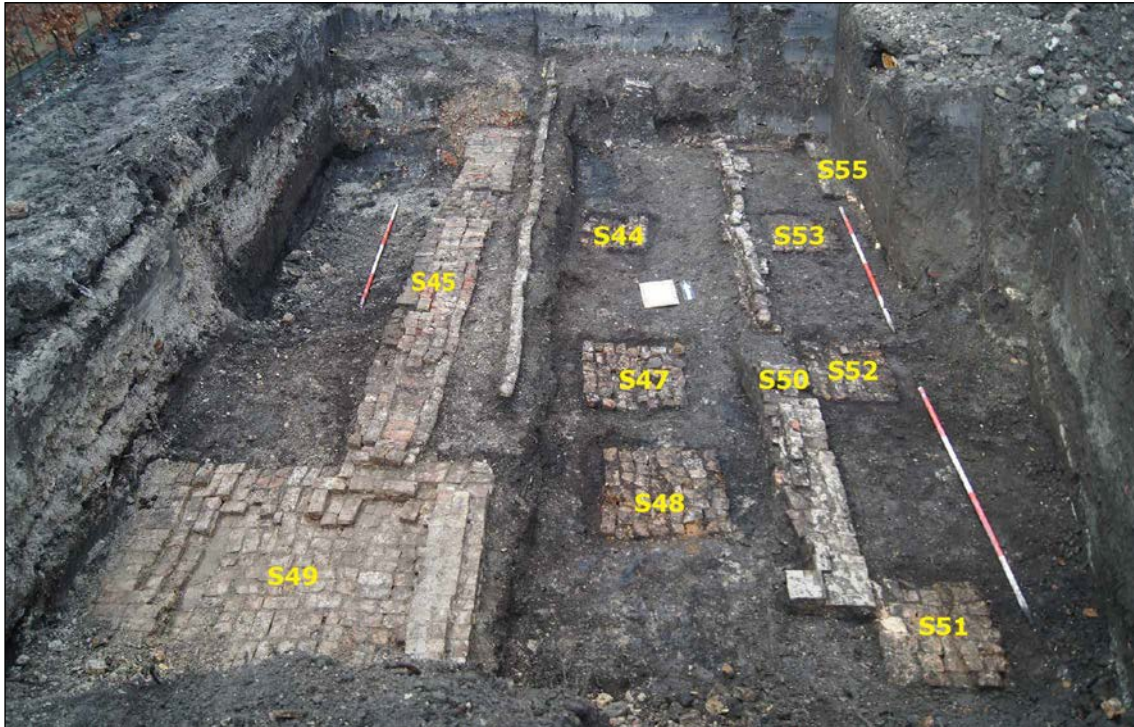
Afb. 32 Overzicht van de sporen in werkput 2, gezien richting het zuiden.

Vierkantpoeren (S11, S49)

De kern van een stolpboerderij wordt gevormd door het vierkant: een vierkant of rechthoekige houtconstructie die in hoofdvorm bestaat uit vier stijlen met daarop vier liggende balken. De

stijlen staan altijd op vierkante fundamente, de vierkantpoeren genoemd. Bij de opgraving zijn twee van de vier vierkantpoeren teruggevonden, namelijk de oostelijke poeren. Het afstand tussen deze poeren was 7 meter, gemeten vanuit het midden van de poeren.

Beide poeren waren uitzonderlijk groot. Dit soort grote vierkantpoeren is slechts één keer eerder aangetroffen in West-Friesland, namelijk bij de stolpboerderij die ten oosten van de Leeuwenhalm stond (zie boven).

Afb. 33 Overzicht van de sporen in werkput 3, gezien richting het noorden.

Afb. 34 Poer S11 van boven gezien.

Afb. 35 De zijkant van poer S11 is blootgelegd.

Afb. 36 Palen onder poer S11.

Poer S11 is de zuidoostelijke poer (afb. 34 en 35). Het spoor was gemaakt van hele rood/ gele (mengkleur) bakstenen met verschillende formaten. Gemeten zijn 16,5x7,5x3,5 cm en 19x9,5x3,5 cm. De bovenkant van het spoor lag op -1,17 NAP. De poer bestond uit twee delen, namelijk een massief rechthoekig blok met daarop een kleinere poer die naar boven toe vertrapte. Het massieve blok was 2,10 meter (oost-west) bij 1,92 meter (noord-zuid) en 76 cm hoog (zestien baksteenlagen). Dit deel van het spoor had geen versnijdingen, maar ging recht naar beneden. De bakstenen waren niet gemetseld met mortel, maar los

gestapeld. Ongeveer midden op dit blok lag een poer die naar boven toe smaller werd. De onderkant van deze poer was 1,70 bij 1,55 meter, in totaal resteerden nog vier steenlagen. Dit gedeelte van het spoor was gemetseld met kalkmortel. Onder de bakstenen waren geen funderingsplanken aanwezig, maar wel palen. De bovenkant van deze palen was weggerot, maar op een dieper niveau waren zij nog aanwezig (afb. 36). Het ging om ronde palen van naalddhout (waarschijnlijk fijnspar) met een diameter van 10 tot 15 cm.

Poer S49 is niet helemaal blootgelegd, zodat alleen kan worden gezegd dat het spoor 2,08 meter breed was (oost-west, afb. 37). Het spoor was minder goed bewaard dan poer S11: aan de bovenkant zijn bij de afbraak meer baksteenlagen weggebroken. Hierdoor was alleen het massieve blok bewaard en niet de kleinere poer met versnijdingen daarop (bovenkant op -1,24 NAP). Het spoor was gemaakt van hele en halve rood/gele (mengkleur) bakstenen. Vastgestelde formaten zijn 18,5x8,5x3,5 cm en 17x8x3,5 cm. De poer is door tijdgebrek niet verder bekeken, waardoor de hoogte en funderingswijze niet bekend zijn. Het is wel aannemelijk dat dit op dezelfde manier was uitgevoerd als bij poer S11.

Muur en goot tussen stal en woongedeelte (S2, S10)

Vanaf poer S11 liep een fundering richting het zuiden (S10, afb. 38). Op deze fundering stond een bakstenen muur of een houten wand die de scheiding vormde tussen de stal en het woongedeelte. De muur was 40 cm breed (twee steens) en is gezien over een lengte van 3,7 meter. De bovenkant bestond uit maximaal zeven lagen gestapelde bakstenen (bovenkant op -1,26 NAP), daaronder bevond zich een pakket van los gestorte baksteenbrokken. Hetzelfde was het geval bij muur S37 en S45 (zie onder). Voor de gestapelde lagen was

Afb. 37 Poer S49 op de voorgrond, in het verlengde daarvan muur S45.

Afb. 38 Muur S10, gezien richting het noorden.

gebruik gemaakt van verschillende soorten bakstenen, onder meer rode bakstenen met formaat 20,5x9,5x4,5 cm en gele bakstenen met formaat 17,5x8,5x4 cm.

Langs de oostzijde van de muur zijn de resten van een goot gevonden (S2, afb. 39). De oostzijde van de goot bestond uit een halfsteens muur van nog maximaal twee lagen hoog (gele bakstenen, 17,5x8,5x3,5 cm, bovenkant op -0,97 NAP). Oorspronkelijk zal deze muur iets hoger zijn geweest, zodat het de oostelijke begrenzing van de goot vormde. De westelijke begrenzing van de goot werd gevormd door muur S10. De vloer van de goot bestond uit oranje en groene plavuizen met formaat 16,5x16,5x2,5 cm. Onder de westzijde van de plavuizen lag een rij bakstenen, waarschijnlijk om te voorkomen dat de plavuizen scheef zakten.

Muur tussen stal en hooiberg (S37)

Tussen beide vierkantpoeren is, in het verlengde van muur S10, een fundering gevonden (afb. 40). Hierop stond zeer waarschijnlijk een houten wand. Deze wand vormde de scheiding tussen de hooiberg en de stal. De muur leek sterk op S10: hij was 40 cm breed (2 steens) en de bovenkant was gemaakt van los gestapelde bakstenen met verschillende formaten (maximaal zeven steenlagen, bovenkant op -1,21 NAP). Daaronder was een pakket van los gestorte baksteenbrokken aanwezig van 15 cm hoog. Direct ten noorden van poer S11 was de muur sterk verzakt. Bij het verdiepen onder de muur bleek de oorzaak hiervan: onder dit deel van de muur lag de middeleeuwse kuil S40 (zie boven).

Afb. 39 Goot S2, gezien richting het noorden. Links daarvan afbraaklaag S5.

Afb. 40 Muur S37

Muur en goot tussen stal en ruimte aan de achterkant (S45, S46)

Ten noorden van vierkantpoer S49 lag een fundering (S45, afb. 41). Deze muur vormde de scheiding tussen de stal en de ruimte aan de achterkant van de boerderij. De muur was op ongeveer dezelfde manier uitgevoerd als bovengenoemde muren S10 en S37. De bovenkant van de muur was 40 cm breed (twee steens), de onderkant van de muur was breder, namelijk 58 cm. De bovenzijde van de muur bestond uit maximaal vijf lagen gestapelde bakstenen (-1,28 NAP), daaronder bevond zich een pakket los gestorte baksteenbrokken van 25 cm hoog. Er was gebruik gemaakt van verschillende soorten bakstenen, namelijk rode bakstenen met formaat 18x8,5x3,5 cm en 17x8,5x3,5 cm.

Parallel aan de muur lag een halfsteens muur (S46). Zeer waarschijnlijk is dit het restant van een goot, zoals ook bij muur S10 aanwezig was. De muur was nog maximaal drie steenlagen hoog en gemaakt van gele bakstenen met formaat 17x8,5x3 cm. Aan de noordzijde lagen enkele bakstenen op hun kant tegen de westzijde van de halfsteens muur. Mogelijk dienden zij als ondersteuning voor de (verdwenen) plavuizen. Opvallend was dat de noordzijde van de halfsteens muur behoorlijk omhoog liep, in totaal ging het om circa 30 cm. Of dit het gevolg is van verzakkingen, of dat dit bewust is gedaan, is niet duidelijk.

Afb. 41 Muur S45 gezien richting het zuiden. Links daarvan het restant van een goot (S46).

Muur tussen hooiberg en woongedeelte

Ook tussen de zuidelijke vierkantpoeren moet een scheidingsmuur of –wand hebben gestaan. Tegen de westkant van vierkantpoer S11 werd daarom een fundering verwacht. Deze is echter niet gevonden. Wel was op deze plek een uitbraakspoor aanwezig. De muur is dus volledig weggebroken.

Poeren onder het looppad (S1, S12, S32, S33, S43, S44, S47, S48, S56)

Op de locatie van het looppad in de stal van de Leeuwenhalm is een rij poeren gevonden. De afstand tussen de poeren bedroeg meestal ongeveer 1,3 meter, maar ook was een afstand van slechts 0,50 meter aanwezig. Alle poeren waren gemaakt van los gestapelde bakstenen, en dan met name halve bakstenen. Het ging duidelijk om hergebruikt bouw materiaal, aangezien diverse soorten bakstenen door elkaar zijn gebruikt. Bij de poeren was geen sprake van een insteek: voor de bouw is een gat met rechte wanden gegraven, waarna dit gat is volgestapeld met bakstenen. Dit verklaart ook waarom bij de poeren geen sprake is van versnijdingen, maar dat ze rechte kanten hadden. De onderkanten van de sporen bevonden zich (voor zover zij volledig zijn bekeken) steeds precies op het niveau van de natuurlijke bodem.

Aanvankelijk werd gedacht dat de poeren hoorden bij een huis uit de 20ste eeuw, dat op deze

plek was gebouwd ná afbraak van de Leeuwenhalm in 1918. Uit de gegevens uit het kadaster blijkt echter dat in de 20ste eeuw op deze plek geen huis heeft gestaan. De poeren moeten daarom horen bij de Leeuwenhalm. De functie van de poeren is een vraagstuk. Het toeval wil dat eveneens in 2016 een stolpboerderij in Zuidermeer is opgegraven waar ook poeren in het looppad van de boerderij zijn gevonden.⁵⁸ Deze boerderij is rond 1728 gebouwd, dus eveneens in de 18de eeuw. Dit zijn tot nog toe de enige twee stolpen waar poeren in het looppad zijn gevonden. Uit de literatuur is dit fenomeen niet bekend. De functie van de poeren is onzeker. Dat op de poeren stijlen hebben gestaan, is niet aannemelijk: stijlen hebben op deze plek geen functie, ze staan alleen in de weg. Ook de onregelmatige afstand tussen de poeren, maakt dit onwaarschijnlijk. In de 20ste eeuw was het looppad in een stolp eigenlijk altijd verhard met klinkers of grijze plavuizen, de zogenaamde blauwbakken. Bij dit soort verhardingen hebben poeren geen functie. Bij een houten vloer is dit wel het geval, omdat vloerbalken vaak door poeren worden gedragen. Voor het woongedeelte van een stolp, ruimtes die bijna altijd zijn voorzien van een houten vloer, is dit een standaard constructie. Verondersteld wordt daarom dat de poeren in het looppad samenhangen met een houten vloer. Het is goed mogelijk dat deze constructie in de 19de eeuw is vervangen door klinkers of plavuizen.

Afb. 42 Links poer S1, rechts poer S12.

Poer S1 was 80 bij 90 cm groot (afb. 42). Het spoor was 105 cm hoog (26 lagen), waarbij de bovenkant zich op -0,80 NAP lag.

Poer S12 was 75 bij 110 cm en 75 cm hoog (19 lagen, bovenkant op -1,17 NAP).

Poer S32 was 80 bij 80 cm (bovenkant op -1,11 NAP).

Het onderste deel van poer S33 bestond uit 31 lagen los gestapelde bakstenen (afb. 43). Dit deel was 74 bij 78 cm. Hierboven bevond zich een opbouw van 56 bij 56 cm, bestaande uit vier lagen bakstenen die gemetseld waren met kalkmortel (gele en oranje bakstenen 17,5x8,5x3,5 cm, bovenkant op -0,55 NAP). Onder de poer zijn slieten (dunne paaltjes) gezien.

Poer S56 zat deels in het profiel. Eén kant van het spoor was 68 cm breed, de bovenkant bevond zich op -0,72 NAP.

58 Duijn 2018.

Poer S48 was 70 bij 72 cm groot (bovenkant op -1,58 NAP).

Poer S47 was 66 bij 68 cm (op niveau vlak 1). De bovenzijde bevond zich op -1,49 NAP.

Poer S44 was op het niveau van vlak 1 58 bij 58 cm. De bovenkant van het spoor lag op -0,94 NAP en was 27 bij 27 cm. Dit deel was niet los gestapeld, maar gemetseld. Ook de zijkanten waren aangesmeerd met mortel.

De bovenkant van poer S43 was 23 bij 23 cm en gemetseld met kalkmortel (bovenkant op -0,97 NAP). Ook bij dit spoor waren de zijkanten van de bovenkant aangesmeerd met mortel (bovenste vier lagen). Naar onder toe werd de poer breder, namelijk 50 cm breed.

Afb. 43 Poer S33.

Mestgoot (S13, S14, S15, S34, S35, S36, S51, S52, S53, S54)

De koeienstal lag in de Leeuwenhalm langs de oostelijke zijgevel. In stolpboerderijen bevindt zich bijna altijd een Friese stal, wat betekent dat de koeien met hun koppen richting de zijgevel stonden (afb. 44). Achter de koeien bevond zich een verdiepte mestgoot (de groep of grup genoemd) en daarlangs een looppad. Van de mestgoot zijn delen teruggevonden.

Allereerst zijn twee parallelle muren gevonden (S15/S55 en S13/S50, afb. 45). Zij begrepsden de mestgoot aan weerszijden. Het waren lage muren met aan de bovenkant bakstenen op hun kant (een rollaag). De koeien stonden met hun achterpoten op de oostelijke muur en deze is daarom altijd zwaarder uitgevoerd.⁵⁹ Deze muur was ook hoger dan de muur aan de westzijde⁶⁰, omdat de koestand (de standplaats van de koeien) in een stolpboerderij altijd hoger ligt dan het looppad. De afstand tussen de muren was 60 cm, dit is een gangbare maat voor een mestgoot. De sporen waren vooral aan de zuidzijde goed bewaard, aan de noordzijde waren zij meer verstoord.

Westelijke muur S13 was 30 cm breed (1,5 steens) en gemaakt van hele en halve rode bakstenen (?x9x4 cm) en kalkmortel. Nog maximaal drie steenlagen resteerden (onderkant op

⁵⁹ Deze muur werd de rollaag, maar ook wel het stalhout of de staander genoemd. Brandts Buys 1974.

⁶⁰ Deze muur wordt door Brandts Buys de rol genoemd. Brandts Buys 1974.

Afb. 44 Een Friese stal in een boerderij in Oosterblokker.

-1,35 NAP). De oostelijke zijkant van de muur was netjes aangesmeerd met mortel. Deze kant vormde de zijkant van de mestgoot en een gladde afwerking vereenvoudigde het schoonmaken van de mestgoot.

Oostelijke muur S15 was 40 cm breed (2 steens) en gemaakt van hele en halve bakstenen, zowel geel (formaat 17,5x8x3 cm) als rood. Nog maximaal drie steenlagen resteerden (onderkant op -1,37 NAP). Ook bij deze muur was een zijkant aangesmeerd met mortel, namelijk de westkant.

Van de bodem van de mestgoot is vrijwel niets gevonden. Alleen enkele brokken van bakstenen (?x7,5x3,5 cm) op een rijtje horen mogelijk bij deze vloer (S34). Het spoor was één baksteenlaag hoog. Een verharde vloer in de mestgoot bestaande uit bakstenen en/of plavuizen is mogelijk pas later in de boerderij gemaakt (zie onder).

Tussen de parallelle muren van de mestgoot lagen op regelmatige afstand vierkante poeren (S14, S35, S36, S51, S52, S53, S54). De afstand tussen de poeren bedroeg 2,00 tot 2,30 meter, gemeten vanuit het midden van de poeren. De poeren waren allemaal globaal 60 bij 60 cm groot. Net als

Afb. 45 De parallelle muren van de mestgoot.

in het geval van bovengenoemde poeren in het looppad waren zij gemaakt van los gestapelde hergebruikte bakstenen, en dan vooral halve bakstenen. De onderkant bevond zich tevens, voor zover is vastgesteld, precies ter hoogte van de bovenkant van de natuurlijke bodem. De bovenkant is gemeten op -1,22 tot -1,48 NAP.

Niet eerder zijn bij een stolpboerderij poeren in de mestgoot gevonden, waardoor aanvankelijk onduidelijk was of de poeren wel bij de Leeuwenhalm horen. Uit het kadasteronderzoek blijkt echter dat de poeren niet kunnen horen bij een pand uit de 20ste eeuw (zie boven). De poeren moeten daarom wel horen bij de boerderij. Ook het feit dat de sporen precies binnen de mestgoot liggen, maakt dit aannemelijk. De vraag is wat de functie van de poeren was. Mogelijk hangen zij samen met een houten vloer in de mestgoot, net als voor bovengenoemde poeren in het looppad is geopperd. Houten vloeren in mestgoten zijn historisch niet bekend: in de 19de en 20ste eeuw waren de vloeren van de goten meestal voorzien van grijze plavuizen, de zogenaamde blauwbakken. Het is echter de vraag vanaf wanneer dit soort plavuizen werd gemaakt. Mogelijk waren zij bij de bouw van de boerderij rond 1770 nog niet gangbaar en werden in deze tijd juist houten vloeren gemaakt in mestgoten.

Een andere mogelijkheid is dat de poeren in de zomer zijn gebruikt om kaasrekken op te zetten. De ronde kazen lagen te rijpen op kaasplanken, die op hun beurt werden gedragen door stijlen. Bij sommige boerderijen stonden deze rekken in de zomermaanden, als de koeien buiten stonden, in de mestgoot van de stal.⁶¹ Dit is bijvoorbeeld zichtbaar op een foto van een boerderij uit Zuid-Scharwoude (afb. 46). Het is onbekend hoe algemeen gangbaar dit gebruik was en in welke periode op deze manier werd gewerkt. Wellicht stonden bij de Leeuwenhalm de kaasrekken ook in de mestgoot en moesten de poeren in de mestgoot de stijlen ondersteunen.

Afb. 46 Zomerstal in een boerderij uit Zuid-Scharwoude.

Ophogingslagen van de koestand (S4, S6)

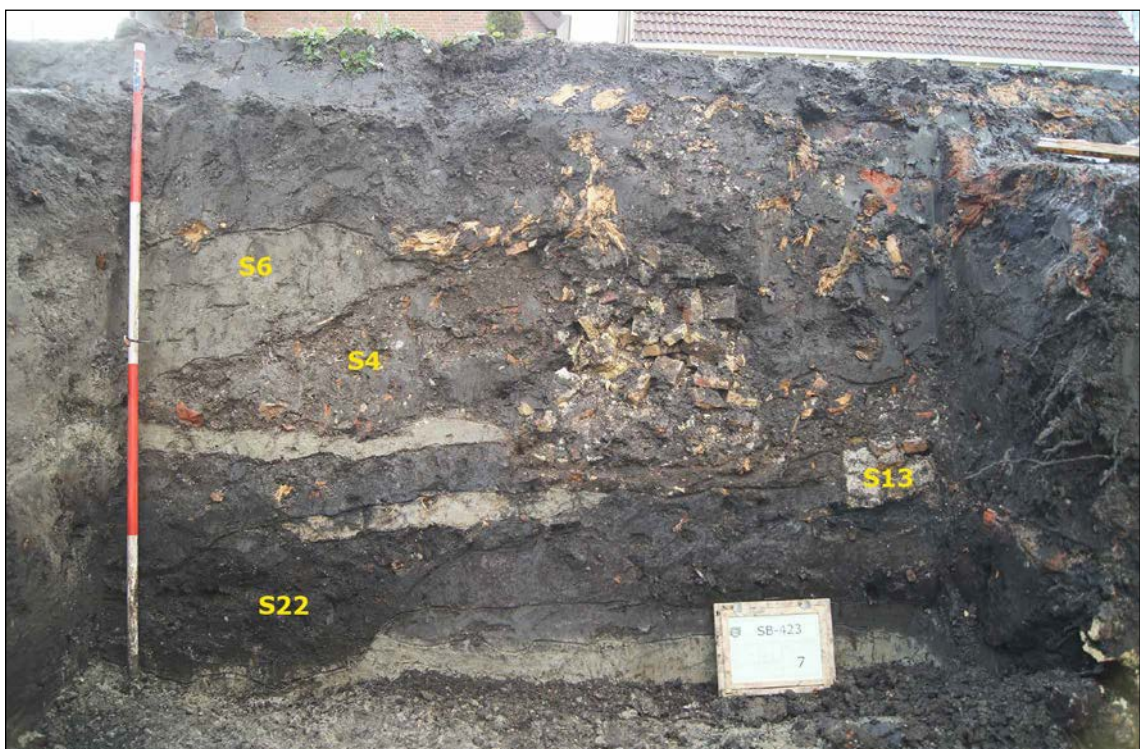
Tussen de mestgoot en de oostelijke zijgevel bevond zich de koestand, oftewel de standplaats van de koeien. De koestand ligt altijd verhoogd ten opzichte van het looppad in de stal. In

61 Bij de Beukenhoeve in Nibbixwoud werd dit tot ongeveer 1950 zo gedaan. Gerritsen & Duijn 2018.

werkput 1 en 2 bleken binnen de koestand twee duidelijke lagen aanwezig te zijn. In werkput 3, aan de noordzijde van de boerderij, zijn de lagen niet gezien. Dit komt waarschijnlijk doordat de bodem hier veel sterker was verstoord dan aan de zuidkant.

De onderste laag in de koestand bestond uit een bruine sterk zandige laag met veel puin (baksteenbrokken, brokken golfpan en mortelbrokken) en afval (S4). Daarop bevond zich een laag van vrij schoon grijs zand (S6). De lagen zijn zichtbaar in het zuidprofiel van werkput 1 (afb. 47). De lagen waren samen ongeveer 55 cm dik, de bovenkant van het schone zand lag op -0,70 NAP.

Op het zand is geen vloer of andere vorm van verharding gevonden en vermoedelijk is dit er ook nooit geweest. In het verleden was de koestand in stolpboerderijen waarschijnlijk altijd onverhard. Alleen de muur onder de achterpoten van de koeien was dan van baksteen, zodat de beesten geen grond in de mestgoot konden trappen. Pas in de 20ste eeuw kwam hier verandering in en is bij veel stolpen een vloer van bakstenen of beton gemaakt in de koestand.

Afb. 47 Zuidprofiel van werkput 1 (oostkant) met middeleeuwse sloot S22 en de ophogingslagen in de koestand. Muur S13 is een van de muren van de mestgoot van de stal.

Het afval uit laag S4 bestond uit keramiek, bouwkeramiek, glas, metaal, bot, natuursteen en schelp.⁶² Het afval was vooral in werkput 1 talrijk, in werkput 2 bevatte de laag beduidend minder afval en juist meer puin. Op basis van de datering van de keramiek, tabakspijpen en het metaal kan worden gezegd dat de laag rond 1770 is gestort. Het is waarschijnlijk dat de laag is gestort bij de bouw van de boerderij, zodat kan worden gesteld dat de Leeuwenhalm is gebouwd rond 1770. De vondsten uit de laag worden besproken in paragraaf 6.1.

Uitbraakspoor (S57)

Ten oosten van werkput 3 is een kijkgat gegraven om de zijgevel van de boerderij op te zoeken (werkput 4). Op deze plek werd inderdaad een noord-zuid georiënteerd uitbraakspoor

62 V2, V3, V7, V13, V18.

gevonden, bestaande uit mortel- en baksteenbrokken (afb. 48). Dit kan echter niet de zijgevel van de Leeuwenhalm zijn, aangezien het spoor te dicht bij de mestgoot ligt. Ten oosten van het uitbraakspoor was de bodem volledig geroerd: op deze plek is in 2012 opgegraven. Ook bij deze opgraving is de zijgevel of een uitbraakspoor daarvan niet gevonden. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de westelijke grens van deze opgraving ongeveer op de plek van de zijgevel ligt. Van de oostelijke zijgevel van de Leeuwenhalm zijn dus bij beide opgravingen geen resten gevonden.

Afb. 48 Zuidprofiel in werkput 4 met uitbraakspoor S57.

Afbraaklaag (S5, S8)

Binnen een gedeelte van de stomp is een afbraaklaag gevonden (afb. 49). De laag bestond voornamelijk uit brokjes mortel en bevatte daarnaast brokken van bakstenen en plavuizen. De laag is ontstaan bij de afbraak van de Leeuwenhalm in 1918 door het afbikken van bakstenen, zodat zij als bouw materiaal konden worden verkocht.

De laag lag aan de westzijde van het opgravingsareaal, namelijk ten westen van de sporen S10/S11/S37/S49/S45. De afbraaklaag lag zeker bovenop de sporen S10, S11, S37 en S49, zodat zeker is dat de laag moet dateren van ná de afbraak van de Leeuwenhalm. In het geval van poer S11 en muur S37 is vastgesteld dat op deze funderingen eerst een laag donkerbruine klei lag van ongeveer 20 cm dik, daarboven bevond zich de afbraaklaag.

Aan de zuidzijde (werkput 1 en 2) van het opgravingsareaal lag de bovenkant van de afbraaklaag op circa -0,50 NAP. Aan de noordzijde (werkput 3) bevond de bovenkant zich op -0,63 NAP. De laag was in het westprofiel van de werkputten steeds ongeveer 50 cm dik (afb. 50). Richting het oosten werd de laag dunner.

Het feit dat de laag scherp werd begrensd en niet binnen de stal aanwezig was, maakt het aannemelijk dat bij het ontstaan van de laag (tijdens het afbikken van de bakstenen) nog muren of houten wanden aanwezig waren op de grens tussen de stal en de overige ruimtes. Na het afbikken is de mortellaag geëgaliseerd binnen een groot deel van de boerderij en pas

hierna zijn deze muren of wanden weggehaald. Dit blijkt ook uit het noordprofiel van werkput 3: boven en naast muur S45 is een uitbraakspoor zichtbaar die mortellaag S5 doorsnijdt (afb. 51).

Afb. 49 Afbraaklaag S5 (links). In het midden goot S2, rechts de stal.

Afb. 50 Westprofiel van werkput 3 met de afbraaklaag S5.

De vondsten uit de afbraaklaag bestaan uit één scherf (faïence bord uit de 18de eeuw) en veel fragmenten van wandtegels uit de 18de eeuw. De wandtegels worden besproken in paragraaf 6.2. Van een deel van de plavuizen uit de afbraaklaag zijn de afmetingen en kleuren bepaald.

Afb. 51 Muur S45 met afbraaklaag daarop en daarnaast. Links in het noordprofiel van werkput 3 laag S5.

De volgende plavuizen zijn genoteerd:

- 8x rood geglaazuurd, 11,5x11,5x2,5 cm
- 7x geel en groen geglaazuurd, 13,5x13,5x2,5 cm
- 2x groen en rood geglaazuurd, 15,5x15,5x2,5 cm
- 1x grijs ongeglazuurd (blauwbakken), 22x22x2,5 cm

Noemenswaardig is verder een fragment van een zwart geglaazuurde golfpan.

Asplek (S9)

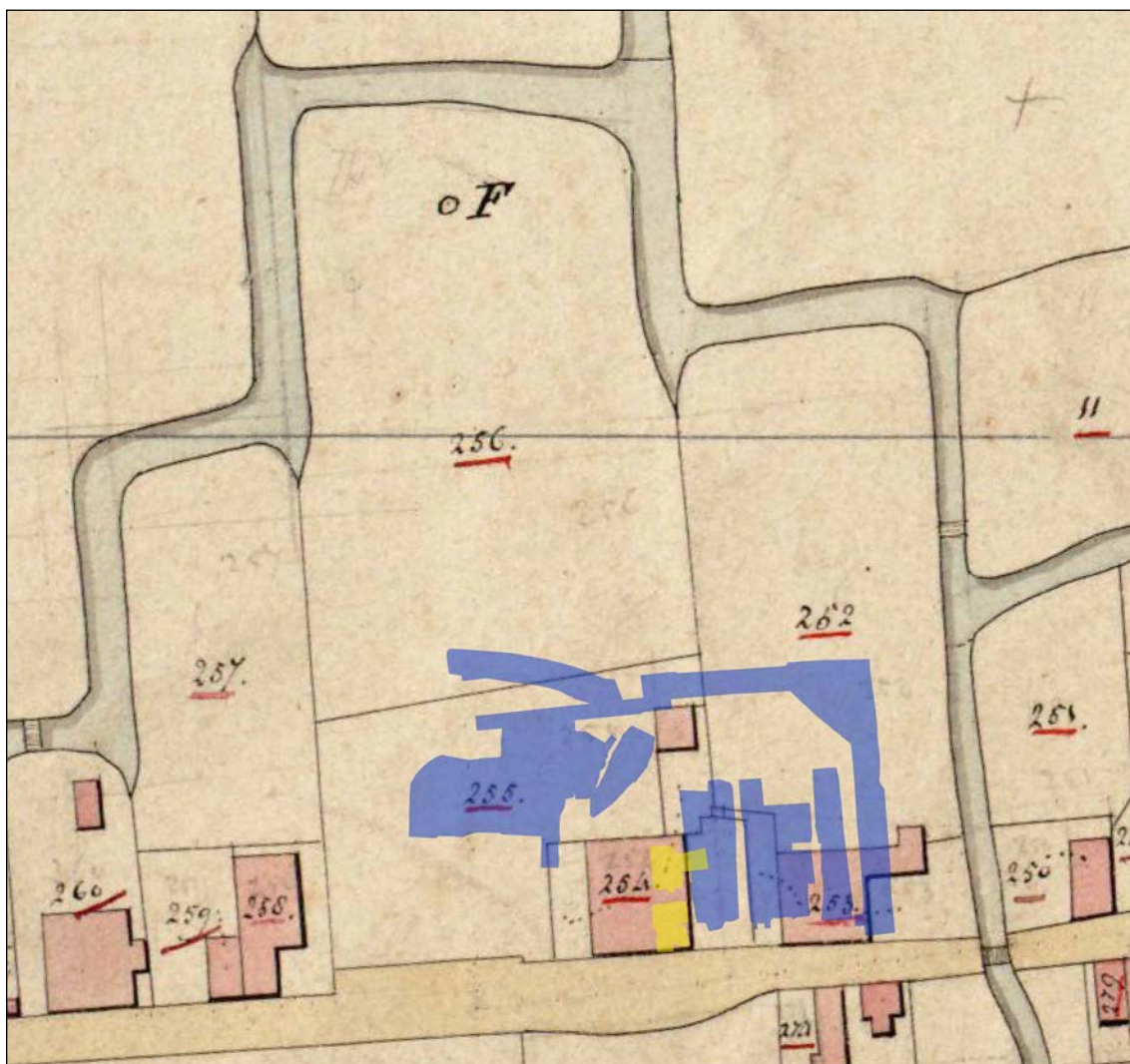
Aan de zuidzijde van de opgraving is binnen de stal een plek gevonden met veel as. Hierop lag een laag grijze klei die veel wandtegels bevatte. Een groot deel van de wandtegels is qua decor identiek aan de wandtegels uit afbraaklaag S5 en fragmenten tegel uit beide sporen passen zelfs aan elkaar.⁶³ Dit maakt het zeer waarschijnlijk dat de wandtegels op deze plek terecht zijn gekomen bij de afbraak van de boerderij. Opvallend is wel dat uit plek S9 ook wandtegels komen die helemaal niet in afbraaklaag S5 zijn gevonden, namelijk gesprende ruiten in mangaan en gevlamde tegels.⁶⁴ Dit doet vermoeden dat de tegels uit S9 op een andere plek in de boerderij hebben gezeten dan de wandtegels uit afbraaklaag S5. De wandtegels worden verder besproken in paragraaf 6.2.

⁶³ Fragment wandtegel V6 past aan fragment V16 en V19.

⁶⁴ V6.

5 Archeologisch onderzoek uit 2010/2012

In 2010 en 2012 is ten noorden en oosten van het plangebied opgegraven.⁶⁵ Hierbij zijn sporen uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd gevonden. In de Nieuwe Tijd bevonden zich ter plaatse van het opgegraven terrein twee grote percelen met stolpboerderijen, zoals zichtbaar is op de eerste kadastrale kaart uit 1826 (afb. 52). De stolp op het westelijke perceel is de Leeuwenhalm. Een deel van de sporen die tijdens de opgraving uit 2010/2012 is gevonden, is relevant voor de hier besproken opgraving uit 2016. Hieronder worden de sporen uit de Nieuwe Tijd kort besproken. De sporen zijn weergave in bijlage 4. Op basis van de resultaten van beide opgravingen kan de erfindeling van de beide percelen worden gereconstrueerd voor de periode rond 1600 en rond 1800 (afb. 53 en 54).

Afb. 52 Oudste kadastrale kaart uit 1826 met daarop geprojecteerd in geel de opgraving uit 2016 en in blauw de opgraving van 2010/2012.

Sloot en insteekhaven

De perceelsgrens tussen beide percelen werd tot in de 20ste eeuw gevormd door een noord-zuid georiënteerde sloot (S481/S315). Aanvankelijk liep deze sloot helemaal door tot aan de Streekweg. In het begin van de 17de eeuw is de zuidzijde van de sloot (S315) gedempt en is

65 Project 328, Gerritsen & Schrickx 2014.

Afb. 53 Reconstructie van de inrichting van de twee boerderijpercelen rond 1600.

Afb. 54 Reconstructie van de inrichting van de twee boerderijpercelen rond 1800.

ongeveer ter hoogte van de achterkant van de boerderijen een insteekhaven gemaakt. De insteekhaven heeft op deze plek tot in de eerste helft van de 18de eeuw gefunctioneerd en is daarna iets opgeschoven naar het noorden. Deze nieuwe insteekhaven was gemaakt van baksteen en heeft tot in de 20ste eeuw dienst gedaan.

Sloten

Op het westelijke perceel lagen in de Nieuwe Tijd twee sloten, namelijk een noord-zuid georiënteerde sloot (S264) en een oost-west georiënteerde sloot (S4). Uit sloot S4 komt veel vondstmateriaal, op basis waarvan de demping rond 1590 kan worden geplaatst. Onder dit materiaal zijn enkele opvallende stukken, waaronder stukken goudlustermajolica en Italiaans aardewerk. Zij wijzen op welstand van de bewoners van het westelijke perceel in deze periode. Sloot S264 is waarschijnlijk ook rond 1600 gedempt.

Op het oostelijke perceel is een noord-zuid georiënteerde sloot gevonden die rond 1725 is gedempt (S161). Het is niet duidelijk wat de zuidelijke begrenzing was van deze sloot.

Oudste stolp oostelijke perceel?

Op het oostelijke perceel zijn drie stukken muurwerk gevonden die zijn gebouwd met dezelfde soort bakstenen (S380, S286, S431?). Zij horen waarschijnlijk bij een stolpboerderij. Gezien het formaat van de bakstenen (20x9,5x4,5 cm) is het aannemelijk dat de stolp in de 16de eeuw is gebouwd. Andere sporen van de stolp, bijvoorbeeld poeren van het vierkant, zijn niet gevonden.

Afb. 55 Een van de vierkantpoeren van de stolp.

Stolp oostelijke perceel

Op de eerste kadastrale kaart uit 1826 is zichtbaar dat op het oostelijke perceel een stolpboerderij stond. Aan de oostkant is de stolp voorzien van een staart: een aanbouw die bestemd was als verlengstuk van de stal. Haaks hierop bevond zich waarschijnlijk een schuur. De positie van de staart wijst erop dat de stolp van het Westfriesse type was. Dit betekent dat de darsdeuren in de voorgevel zaten, de stal langs de achtergevel lag en het woongedeelte zich langs een zijgevel bevond. De stolp is in 1914 afgebroken.⁶⁶ Nog hetzelfde jaar is op het

⁶⁶ Gegevens uit het kadaster. In 1914 dateert de bouw van een woonhuis op deze plek (Hoofdstraat 31). WFA, toegangsnummer 1069_BD, inventarisnummer 108.

perceel een woonhuis gebouwd (Hoofdstraat 31, zie afb. 25). In 1918 werd op het perceel nog een huis gebouwd (Hoofdstraat 29). Van de stolp zijn diverse sporen teruggevonden. Alle vier vierkantpoeren van de stolp zijn gevonden (S391, S395, S342, S462, afb. 55). De poeren waren uitzonderlijk groot, net als de vierkantpoeren van de Leeuwenhalm. Van twee poeren konden beide afmetingen worden bepaald, namelijk 2,1 bij 2,1 meter en 2,1 bij 2,5 meter. Ook de uitvoering van de poeren vertoont veel overeenkomsten met de poeren van de Leeuwenhalm. De poeren hadden bijvoorbeeld geen versnijdingen en waren gemaakt met verschillende soorten bakstenen, maar vooral oranje-rode bakstenen met formaat 19/20x8,5/9,5x4/4,5 cm. De onderkant van de poeren bevond zich ongeveer ter hoogte van de natuurlijke bodem. Zij waren nog 70 tot 140 cm hoog.

Alleen van de achtergevel, de muur van de koeienstal, zijn resten teruggevonden, namelijk delen van spaarbogen (S358, S361 en verder). De muur aan de koestalzijde werd bij stolpboerderijen vaak uitgevoerd in baksteen. Dit verklaart waarschijnlijk de zwaardere fundering met spaarbogen. Op de plek van de zijgevels zijn geen spaarbogen teruggevonden; deze gevels waren waarschijnlijk van hout en daarom lichter gefundeerd. De voorgevel van de stolp lag buiten de graafcontour.

Precies op de plek van de achtergevel is een waterput van gele bakstenen gevonden (S359, afb. 56). Uit de put komt geen dateerbaar vondstmateriaal. Het

is waarschijnlijk dat de waterput hoort bij de stolpboerderij. Eveneens op de plek van de achtergevel is een waterkelder gevonden (S398). De kelder lag half binnen de stolp en half erbuiten, iets wat vaker bij stolpboerderijen is aangetroffen. In de waterkelder is keramiek uit de 19de eeuw gevonden. Aan de oostzijde van de stolp is nog een waterput gevonden (S221). De put lag mogelijk precies op de plek van de oostelijke zijgevel, maar dit is niet zeker. De put is waarschijnlijk dichtgegooid in de 19de eeuw.

Waarschijnlijk zijn twee schoorsteenfunderingen van de boerderij gevonden. Aan de westkant zijn slieten gevonden (S455). Dit is een gangbare plek voor een haard in een Westfriese stolp. Tussen de zuidelijke vierkantpoeren is een vierkant fundament van ruim 1 bij 1 meter gevonden,

Afb. 56 Waterput S359.

Afb. 57 De molensteen op waterput S287.

gemaakt van machinaal gemaakte bakstenen (S371). Waarschijnlijk heeft op deze plek een schoorsteen gestaan die in de 19de eeuw aan de stolp is toegevoegd.

Kuilen en waterputten

Op het oostelijke perceel is achter de veronderstelde bebouwing een kuil met afval gevonden (S387). De vondsten dateren uit de periode 1550-1590.

Binnen de mogelijke 16de-eeuwse stolpboerderij is een diepe kuil gevonden, die vermoedelijk heeft gefunctioneerd als waterput (S316). De keramiek uit het spoor dateert uit de periode rond 1600.

Op het westelijke perceel is een waterput gevonden die aan de bovenzijde was afgedekt met een molensteen (S287, afb. 57 en 58). De put was gemaakt van gele bakstenen en heeft waarschijnlijk tot in de 20ste eeuw gefunctioneerd. Waarschijnlijk lag de waterput precies onder de oostelijke zijgevel van de Leeuwenhalm. In de put is een houten pomp gevonden. Deze heeft bovengronds gestaan en werd gebruikt om het grondwater uit de put omhoog te halen.

Afb. 58 Waterput S287.

Muren achter de Leeuwenhalm

Op het erf achter de Leeuwenhalm zijn diverse funderingen gevonden (S13, S20, S166, S185, S1004), waaronder een vierkante structuur van ongeveer 9 bij 9 meter. Op deze plek heeft vermoedelijk een schuur gestaan.

Poeren hekwerk?

Ongeveer op de grens van beide percelen is een rij poeren gevonden (S275, S276, S284, S288, S290, S292). De poeren waren 60 bij 70-80 cm en gebouwd met voornamelijk hergebruikte bakstenen van 18x8,5x3 cm. De afstand tussen de sporen was meestal ongeveer 2 meter, maar twee poeren lagen op een afstand van 1,4 meter. In het verlengde van deze poeren zijn twee kleinere poeren gevonden op de plek van de gedempte oudste insteekhaven (zie boven, S296 en S297). Zij waren 404 bij 40 cm en vooral gemaakt van gele bakstenen met formaat 19x8x5 cm.

De sporen zijn vermoedelijk de fundamenteën van een hek of muur op de erfgrans. Op deze plek is in 1919 een woonhuis gebouwd (Hoofdstraat 25), maar de poeren lijken niet met dit huis samen te hangen.

6 Vondstmateriaal

6.1 Afvalstort in de stal (W. Stellingwerf)

Binnen de koestand in de stal is een laag gevonden met afval, namelijk keramiek, bouwkeramiek, glas, metaal, bot, natuursteen en schelp (S4).⁶⁷ De vondsten dateren uit de periode 1740-1770.

Keramiek

In totaal zijn er 420 scherven verzameld, waaruit 169 exemplaren kunnen worden onderscheiden. De grootste vondstcategorie is faience (MAE = 67), wat bijna 40% van de totale keramiekassemblage uitmaakt. Roodbakkend aardewerk volgt met 25% van het totaal (MAE = 43). De derde grote vondstcategorie is Aziatisch porselein met 15% van alle keramiekvondsten (MAE = 25). Witbakkend aardewerk omvat 10% van het totaal (MAE = 18). Met minimaal vijf exemplaren maakt Nederlandse majolica 5% van het geheel uit. De overige categorieën: steengoed, Italiaans tinglazuuraardewerk en de typische 18de-eeuwse industriële keramieksoorten zijn verhoudingsgewijs vertegenwoordigd met kleine aantallen, variërend tussen minimaal één en drie exemplaren. Opvallend is het grote aantal voorwerpen van faience en Aziatisch porselein uit dit spoor (afb. 59). De grove soorten gebruikskeramiek van roodbakkend en witbakkend aardewerk vormen doorgaans de grootste vondstcategorieën in 18de-eeuwse vondstcomplexen op het West-Friese platteland. Het feit dat faience en Aziatisch porselein in buitengewone hoeveelheden ter plaatse zijn aangetroffen zou kunnen pleiten voor het idee dat hier een bovengemiddeld bemiddeld huishouden woonde. In het hiernavolgende worden

baksel	MAE	% (MAE)
steengoed (s2)	3	1,8
roodbakkend aardewerk (r)	43	25,3
witbakkend aardewerk (w)	18	10,7
majolica (m)	5	3
faience (f)	67	39,6
Italiaans tinglazuuraardewerk (i)	1	0,6
Aziatisch porselein (p)	25	14,8
industrieel steengoed (s3)	3	1,8
industrieel rood (ir)	2	1,2
industrieel wit (iw)	2	1,2
totaal	169	100

Afb. 59 Overzicht van de keramiekvondsten uit S4.

Afb. 60 Fragmenten van een kan van steengoed.

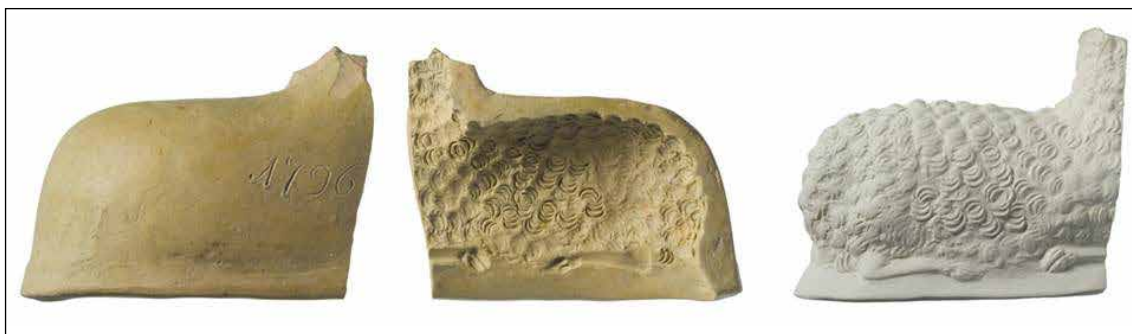
⁶⁷ V2, V3, V7, V13, V18.

de vondsten per keramiekcategorie beschreven.

Steengoed is vertegenwoordigd met een aantal interessante objecten. Het gaat om fragmenten van een kan, een theekop en een beeldje van grijsgekleurd steengoed vervaardigd in het Duitse Westerwald. De kan (s2-kan-5) is rijkelijk versierd met geometrische appliques geaccentueerd door kobaltblauwe en mangaanpaarse verf (afb. 60).⁶⁸ Het is een vorm die typisch in de eerste helft van de 18de eeuw te plaatsen is.⁶⁹ Na 1750 nam de zorgvuldigheid van de decors op Westerwald steengoed geleidelijk af, ook werd de toepassing van mangaan als kleurstof toen minder gebruikelijk.⁷⁰ Van het

Afb. 61 Beeldje van een dier van steengoed.

Afb. 62 Mal voor een beeldje, gevonden in Zwitserland.

theekopje (s2-kop-3) is slechts een klein randfragment bewaard gebleven. Het is echter wel een opvallende vorm te noemen, aangezien theegoed oorspronkelijk niet tot het repertoire van de Duitse pottenbakkers behoorde. Theekopjes en –schotels werden sinds het midden van de 18de eeuw in het Westerwald geproduceerd als reactie op de nieuwe grootschalige importen van verfijnd en zeer dunwandig geperst steengoed uit Engeland.⁷¹ De vorm van het gevonden kopje is identiek aan de exemplaren van industrieel steengoed uit Engeland, echter het baksel is grauwer en dikwandiger. De laatste vondst van steengoed uit de 18de-eeuwse laag is ten slotte het meest bijzonder. Het is een beeldje van een dier waarvan helaas de kop ontbreekt (afb. 61).⁷² In eerste instantie lijkt het op een leeuwvormige applique, maar de poten lijken hoeven te hebben en de in een mal geperste vacht ziet er wollig uit, wat doet denken aan een schaap of lam. Wellicht gaat het hier om een religieus beeldje dat het Lam Gods moet voorstellen. Er zijn echter jammer genoeg vooralsnog geen exacte parallellen van dit beeldje gevonden, waardoor niet met zekerheid te stellen is dat dit beeldje het Lam Gods representeert. Uit archeologische context in het Zwitserse Bärswil nabij Bern is wel een mal voor beeldjes, gedateerd 1796, bekend welke sterke gelijkenissen vertoont met het steengoed

68 V2-C01.

69 Bartels 1999, 80.

70 Van der Meulen & Tousain 2017, 37-38.

71 Bartels 1999, 81.

72 V18-C01.

beeldje dat in Bovenkarspel is gevonden (afb. 62).⁷³ Ook voor dit beeldje is echter onduidelijk wat de betekenis is van het beeldje. Een mogelijkheid is dat het om koekversiering (patacons) gaat, hoewel hierbij moet worden opgemerkt dat zij doorgaans van pijpenaarde zijn gemaakt.

Afb. 63 Een kop en bord van Fries roodbakkend aardewerk. V2-C12 en V2-C14.

Het roodbakkend aardewerk uit de afval laag bestaat vooral uit de voor de 18de eeuw gebruikelijke Friese, Brabantse en Nederrijnse producten. Typisch Fries zijn het bord op standlobben (r-bor-47), de papkop (r-kop-4) en pispot (r-pis-16) op standing, evenals de vuurtest op driepoot (r-tes-2), alle herkenbaar aan een al of niet gemarmerde slibversiering en/of het lichtoranje baksel met dikke zwarte spikkels (afb. 63).⁷⁴ De papkop (r-kop-4) is met minimaal zes exemplaren de meest algemene Friese vorm tussen het vondstmateriaal. Interessant is de aanwezigheid van scherven van twee miniatuur steelpannetjes, welke als kinderspeelgoed beschouwd kunnen worden.⁷⁵ Karakteristieke vormen uit Brabant zijn de in Bergen op Zoom geproduceerde bakpan met hoge kraagrand (r-bak-6), de doofpot (r-pot-3) en het bord op standvlak (r-bor-13) van een vuurrood baksel. De bakpan van het type r-bak-6 is met zes exemplaren van verschillende afmetingen vertegenwoordigd (afb. 64).⁷⁶ Interessant is het voorkomen van minimaal drie komforen (r-km-19) met typisch nokoor, waarbij twee exemplaren op basis van het baksel een Friese herkomst lijken te hebben, terwijl het andere exemplaar op grond van dat criterium waarschijnlijk in Bergen op Zoom vervaardigd is. 18de-eeuws pottenbakkersafval uit deze Brabantse stad toont aan dat dergelijke komforen inderdaad ook in productie waren bij de Bergse pottenbakkers.⁷⁷ Als laatste categorie roodbakkend aardewerk kunnen de producten uit het Nederrijns gebied vermeld worden. Tussen het vondstmateriaal bevinden zich scherven van minimaal zes borden op standvlak (r-bor-7), versierd met concentrische cirkels en een rastermotief of stippen van wit en groen slib. Het zijn karakteristieke vormen uit de periode 1725-1775.

Afb. 64 Bakpan uit Bergen op Zoom.

Faience is vooral vertegenwoordigd met blauw of polychroom beschilderd tafel- en theegoed, omvattende borden en theeschotels (MAE = 48), theekoppen (MAE = 15), en kommen

⁷³ Pers comm. Andreas Heege 2017.

⁷⁴ V2-C12, V2-C13, V2-C14.

⁷⁵ V2-C15.

⁷⁶ V2-C11.

⁷⁷ Groeneweg 1992, 175.

Afb. 65 Kopje van faience.

(MAE = 2). Bij de borden komen met name exemplaren op standring voor. F-bor-1 is vertegenwoordigd met vijf exemplaren en zowel f-bor-7 als f-bor-8 komen voor met minimaal twaalf exemplaren. Het typische laat 18de-eeuwse model op standvlak (f-bor-3) is slechts één keer vertegenwoordigd. Opvallend is het grote aantal theeschotels (MAE = 12) en –kopjes (MAE = 15). Naast de vrij algemene grof beschilderde koppen met polychrome of blauwe florale motieven (f-kop-1, f-kop-2) (afb. 65)⁷⁸, komt ook een zeldzamer model met geribbelde wand voor (f-kop-5) (afb. 66).⁷⁹ Helemaal opmerkelijk is een zeer fijn beschilderd kopje (f-kop-1), voorzien van een decor van blauwe panelen met afwisselend bloemboeketten en servetwerk waarbij bovendien bovenglazuur accenten van verguldsel zijn aangebracht. Dit uitzonderlijk verfijnde product draagt daarnaast op de bodem ook een stervormig merk van de plateelbakkerij *De Witte Starre* in Delft (operatief tussen 1660-1803), een schildersmerk en het serienummer 118 (afb. 67).⁸⁰ Behalve rijkelijk versierde borden en theegoed zijn ook een egaal witte papkom (f-kom-10), ploischotel en een pispot (f-pis-2) in de laag aangetroffen (afb. 68).⁸¹ Naast Delftse faience is ook een fragment van een uit Italië geïmporteerde ploischotel gevonden. Dit stuk dateert in de eerste helft van de 17de eeuw en was dus al antiek toen deze meer dan een eeuw later bij het afval terecht kwam. Het exemplaar is voorzien van een geschilderde aigretterand in Compendiario stijl.

Afb. 66 Kopje van faience met geribbelde wand.

Afb. 67 Kopje van faience, gemaakt door *De Witte Starre* in Delft.

78 V2-C09.

79 V2-C10.

80 V3-C01.

81 V2-C08; V7-C03.

Afb. 68 Een papkom en pispot van onbeschilderde faience. V2-C08 en V7-C03.

Afb. 69 Drie schoteltjes van Chinees porselein. V2-C04, V2-C05 en V2-C06.

Van de 25 porseleinen voorwerpen die uit de laag zijn verzameld, zijn er minimaal veertien schotels en tien kopjes te onderscheiden. Bij de schotels komen vooral de types p-bor-1 (MAE = 5) en p-bor-6 (MAE = 4) voor. De kopjes zijn fragmentarischer aangetroffen, waardoor het type in veel gevallen niet te bepalen is, wel kunnen de vormen p-kop-1, p-kop-4 en p-kop-5 onderscheiden worden. Het porselein, in alle gevallen afkomstig uit China, is op diverse wijzen gedecoreerd. Naast de standaard blauw beschilderde waar komen ook koppen en schotels versierd met zeldzamere decoratiepatronen voor, te weten florale motieven in de kleurenpaletten *Imari*, *melk-en-bloed* en *Famille Rose* (afb. 69).⁸² *Imari* onderscheidt zich door een combinatie van onderglazuur blauw met bovenglazuur rood en goud. *Melk-en-bloed* is vergelijkbaar met *Imari*, maar hierbij ontbreekt het onderglazuur blauw. *Famille Rose* is ten slotte herkenbaar aan een beschildering van voornamelijk roze bloemen. Een deel van het kleurrijk versierde porselein is bovendien uitwendig bedekt met een laag

Afb. 70 Merk op de bodem van een kopje van porselein.

⁸² V2-C04, V2-C05, V2-C06.

ijzerengobe. Dit opvallend koffiebruine porselein staat bekend als kapucijnerwaar. Hoewel er tamelijk luxe voorwerpen van Chinees porselein zijn gevonden, zijn er geen setjes van koppen en schotels met hetzelfde decor tussen het vondstmateriaal aanwezig. Behalve het overwegend contemporaine mid-18de-eeuwse porselein komen ook enkele oudere en fijnere vormen uit de Kangxi-periode rond 1700 voor. Eén van de Kangxi kopjes is voorzien van een lozenge bodemmerk (afb. 70).⁸³

Afb. 71 Twee kopjes van industrieel wit aardewerk (V2-C02 en V7-C01), fragmenten van een kop van tortoiseshell ware (V2-C03) en een fragment van een theepot van redware (V7-C02).

Als laatste categorie kan de industriële keramiek uit Engeland worden vermeld. Vanwege de grote variatie aan soorten en de overwegend korte looptijd van de Engelse producten is industriële keramiek een ideaal middel om 18de- en 19de-eeuwse archeologische contexten goed te kunnen dateren. In de loop van de eerste helft van de 18de eeuw ontwikkelden pottenbakkers in de regio Staffordshire met innovatieve productietechnieken diverse nieuwe soorten keramiek die dienden als een prima alternatief voor het felbegeerde Aziatisch porselein. De vroegste en meest algemene Engelse producten die vanaf eind jaren 1730 in ons land op de markt verschenen zijn *redware* en *white salt-glazed stoneware*. De eerste categorie raakte rond 1760 weer uit de mode, maar *white salt-glazed stoneware* werd tot in de jaren tachtig van de 18de eeuw naar Nederland geëxporteerd. Rond 1760 werd het *creamware*, bedekt met een gelige loodglazuur, geïntroduceerd. Dit type aardewerk verdreef het *white salt-glazed stoneware* van de markt in de loop van de 1770's.⁸⁴ Tenslotte kwam er rond 1775 *pearlware* in de omloop, wat tot in de vroege 19de eeuw naast *creamware* op grote schaal in Nederland werd verhandeld.

⁸³ V2-C07.

⁸⁴ Edwards & Hampson 2005, 11, 46-47.

Deze soort heeft hetzelfde baksel als *creamware*, maar aan het loodglazuur werd kobaltoxide toegevoegd, waardoor het meer op Chinees porselein ging lijken.⁸⁵

Het vondstmateriaal uit S4 is vertegenwoordigd met fragmenten van een theepot, een kopje en een schotel van *white salt-glazed stoneware*, een kom en een theepot van *redware*, een kopje van *creamware* en een kop van een veel zeldzamere categorie industrieel wit aardewerk die bekend staat als *tortoiseshell ware* (afb. 71).⁸⁶ Dit aardewerk valt net als het *creamware* onder het zogenaamde *cream-coloured earthenware*, maar laat zich kenmerken door een geler glazuur en de typische versiering van mangaanspetters, waarvoor het schild van een schildpad als inspiratie diende. Schildpad was een populaire grondstof voor onder andere de bekleding van tabaksdozen in de 18de eeuw. Alvorens de Engelse pottenbakker Josiah Wedgwood het lichtere *creamware* rond 1760 op de markt bracht, werd er al meer dan tien jaar roomkleurig industrieel aardewerk met een wit baksel in de regio Staffordshire vervaardigd. Daarvan was het *tortoiseshell ware*, geïntroduceerd in de late 1740's het meest populair. *Tortoiseshell ware* bleef ook na de introductie van *creamware* nog minstens twintig jaar in productie.⁸⁷ De samenstelling van het industrieel aardewerk verzameld uit de laag maakt het aannemelijk dat het afval er tussen 1740 en 1770 is gedumpt. De afwezigheid van *pearlware* suggereert eveneens dat het spoor voor 1775 dateert.

Tabakspijpen

Uit de afvallaag zijn 68 fragmenten van kleipijpen verzameld.⁸⁸ De fragmenten hebben toebehoord aan ten minste twintig verschillende exemplaren met een ovoïde model pijpenkop, typerend voor de periode na 1730. De pijpen zijn alle afkomstig uit Gouda en de datering van de pijpen ligt in de periode tussen 1730 en 1780, met de mogelijkheid dat ze allemaal voor 1770 gemaakt zijn. Op één steelfragment is expliciet de productieplaats vermeld met de volgende tekstband: "K.VERBY / IN GOUDA", dit exemplaar is vervaardigd door Klaas Verby in de periode 1740-1760. Een aantal andere tabakspijpen kan ook specifiek voor 1760 gedateerd worden. Het meest opvallend daarbij is het voorkomen van het merk "driekoningenkaars", welke tot 1747 in gebruik was door de pijpenmaker Barend Pietersz Versluijs. Dit pleit ervoor dat de laag al vanaf de jaren 1740 gevormd is. Tabakspijpen met het merk "D gekroond" komen het meeste voor (MAE = 4). De kwaliteit van deze exemplaren is bovengemiddeld hoog. Het merk SVO is drie keer vertegenwoordigd. Ten slotte is een zeldzaam steelfragment versierd met een visgraatmotief ook het vermelden waard.

Bouwkeramiek

Uit de afvallaag zijn enkele fragmenten bouwkeramiek verzameld, namelijk twee fragmenten van rode golfpannen, een fragment van een zwart geglazuurde golfpan en zes fragmenten van wandtegels. Twee stukken zijn afkomstig van wandtegels met paarse hoekanjelieren uit de periode tussen 1730 en circa 1800.⁸⁹ Hiernaast is een fragment gevonden van een tegel met een paarse bloem. Dit soort wandtegels is in Makkum gemaakt in de 18de eeuw. De overige drie fragmenten hebben een blauwe beschildering. Herkenbaar zijn een herder scène en een landschapje met spinnen in de hoeken. Van dit laatste type tegel zijn heel veel fragmenten gevonden in een afbraaklaag die bij de sloop van de Leeuwenhalm in 1918 is ontstaan.

⁸⁵ Miller & Hunter 2001.

⁸⁶ V2-C02, V2-C03, V7-C01, V07-C02.

⁸⁷ Barker & Halfpenny 1990, 35-36.

⁸⁸ Determinatie door J. van Oostveen, zie bijlage 12.

⁸⁹ Dit type wandtegel is ook gevonden bij de opgraving Dorpsweg 67 in Schellinkhout, zie Schrickx & Duijn 2017, 130-131.

Metaal

Uit de stortlaag zijn maar liefst 35 vondsten van metaal verzameld (afb. 72). Hieronder zijn zeventien munten, waarvan één van zilver en zestien van koper. De zilveren munt is een bezemstuiver van Overijssel uit 1638 (afb. 73.2). Opvallende koperen munten zijn een liard uit Frankrijk uit de tweede helft van de 17de eeuw en een oord van Namen van 1710. Bij deze laatste munt is in het midden een vierkant gat aanwezig, waarschijnlijk doordat de munt ergens tegenaan bevestigd was met een ijzeren nagel. De overige munten zijn eenvoudige duiten. Zij zijn geslagen in Holland (3x), West-Friesland (3x, afb. 73.4), Overijssel (1x), Gelderland (3x), Zeeland (2x) en Groningen en Ommelanden (1x). De duiten dateren vooral uit de 18de eeuw, alleen de munt van Groningen en Ommelanden is uit de periode 1681-1685. De jongste duit is geslagen in het jaar 1768.

Afb. 72 Metaalvondsten uit laag S4.

Hiernaast zijn zeven gespen gevonden, waaronder twee ovale schoengespen. Opvallend is een keurlood voor een haringnet van Montfoort (afb. 73.6). Dit soort haringnetloden wordt vooral veel gevonden in Enkhuizen, maar ook in de dorpen langs de Streek zijn inmiddels diverse exemplaren gevonden.⁹⁰ De haringnetloden die tot op heden zijn gevonden, dateren uit de late 16de en 17de eeuw. Het haringnetlood van Montfoort is echter gevonden in 18de-eeuwse context. Mogelijk is het lood meegekomen met gestorte grond en gaat het dus om opspit. Echter kan niet worden uitgesloten dat het haringnetlood uit de 18de eeuw dateert. Van lood zijn eveneens enkele strips van glas-in-lood ramen en een speelschijf. Van messing zijn een stuk van een muurhaak, een fragment van de kraan van een tapkraan en een versierde kogelbel (afb. 73.7). De bel was mogelijk onderdeel van paardentuig.

Overige vondsten

Naast de grote hoeveelheid keramiëscherven bevatte de laag ook een aantal fragmenten van glas en een oesterschelp. Het glas bestaat vooral uit vensterglas, drie bodems van bolle flessen en een fragment van een kelkglas.

90 Schrickx 2016.

Afb. 73 Metaalvondsten van terrein Hoofdstraat 23. Schaal: 1:1.

1. Pfennig van Herford (Ost-Westfalen) uit 1670, voor- en achterzijde (29-M03).
2. Bezemstuiver van Overijssel uit 1638, voor- en achterzijde (18-M01).
3. Bezemstuiver van West-Friesland uit 1739, voor- en achterzijde (29-M02).
4. Duit van West-Friesland uit 1754, voor- en achterzijde (13-M02).
5. Versierd beslag rondom houten stokje, waarschijnlijk een heftbeschermer (26-M01).
6. Haringnetlood Montfoort, voor- en achterzijde (13-M01).
7. Messing versierde kogelbel (2-M01).
8. Messing miniatuur beeldje van Frederik II van Pruisen, ca. 1775-1900, voor- en achterzijde (29-M01).
9. Keurlood Tiverton (Engeland), voorzijde: voet, keerzijde: cijfer 22 + GO, voor- en achterzijde (31-M01).

6.2 Wandtegels van de Leeuwenhalm (W. Stellingwerf & D. Duijn)

Tijdens de opgraving is een groot aantal tegels verzameld. De meeste tegels zijn afkomstig uit de afbraaklaag die bij de afbraak van de boerderij in 1918 is gevormd (afb. 74).⁹¹ Deze wandtegels zijn dus afkomstig uit de Leeuwenhalm.

Het gaat vooral om tegels beschilderd met een blauw waterrijk landschapje en spinnen als hoekmotieven (MAE = 78), waarbij de afmetingen van de tegels variëren tussen 12,4x12,4x0,7 cm en 12,8x12,8x1 cm. Waarschijnlijk zijn al deze tegels in Harlingen vervaardigd. Het is de vraag hoe oud de tegels precies zijn. Tegels met deze voorstelling zijn al gemaakt vanaf 1680.⁹² In deze periode waren de meeste tegels al erg dun, namelijk 7 mm.⁹³ Bij de tegels die bij de opgraving zijn gevonden, wisselt de dikte tussen 7 en 10 mm. Dit kan betekenen dat de wandtegels met landschapjes, in ieder geval gedeeltelijk, in de laatste kwart van de 17de eeuw zijn gemaakt. In dat geval zijn de tegels niet nieuw aangekocht voor de bouw van de Leeuwenhalm, maar gaat het om hergebruikt materiaal. Zij zijn dan bijvoorbeeld afkomstig uit

⁹¹ V4, V5, V6, V8, V19, V23, V30. Ook V16 en V24 komen waarschijnlijk uit deze laag.

⁹² Pluis 2013, 366.

⁹³ Pluis 2013, 100.

19-BK29

8-BK1

19-BK17

19-BK15

19-BK13

19-BK18

19-BK19

19-BK27

19-BK23

19-BK22

24-BK1

19-BK11

19-BK9

6-BK6

19-BK14

19-BK20

19-BK10

6-BK4

19-BK16

19-BK25

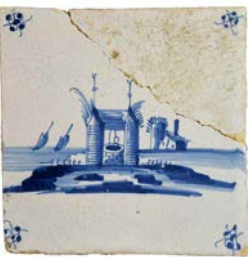
19-BK21

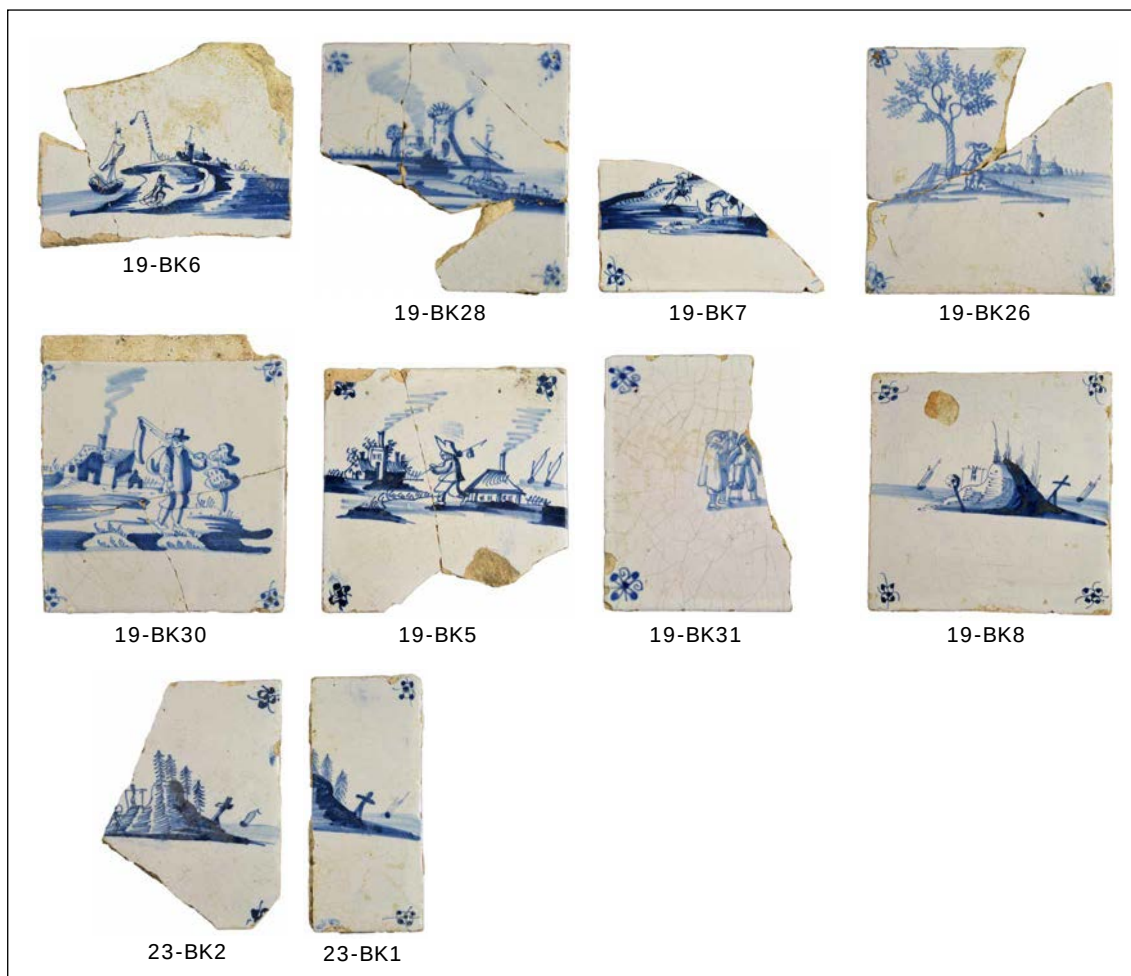
19-BK12

19-BK24

6-BK1

Afb. 74 (ook vorige pagina) Wandtegels met landschapjes en spinnenkoppen uit de afbraaklaag.

de oudere stolpboerderij op het perceel. Het feit dat in de afvallaag in de koestand (ontstaan bij de bouw van de Leeuwenhalm) fragmenten van dezelfde soort tegels zijn gevonden, versterkt dit idee.

Een andere mogelijkheid is dat de wandtegels wél nieuw zijn gekocht voor de bouw van de Leeuwenhalm, wat betekent dat zij rond 1770 zijn gemaakt. Het is de vraag of dit gezien de dikte van de tegels een optie is, want in theorie zijn tegels uit eind 18de eeuw 7 mm dik. Onbekend is of de 18de-eeuwse wandtegels uit Friesland allemaal deze dikte hebben; wellicht was er sprake van variatie afhankelijk van atelier en bakgang. Wat hier voor spreekt zijn twee tegels die door dezelfde persoon zijn geschilderd, maar waarvan de dikte wisselt: de ene tegel is 8 mm dik, de andere 9 mm.⁹⁴

Bij de landschapjes is er een diversiteit in het aantal huisjes en bootjes wat er geschilderd is zichtbaar.⁹⁵ Verder komen er ook sporadisch molens, kerkgebouwen, burchten, herbergen, ruïnes, waterputten, havenkades, ruiters, vissers en zwervende personen als geschilderde elementen op de tegels voor.⁹⁶ Een frappante voorstelling die op minstens zes tegels voorkomt, bestaat uit een blauw geschilderd eiland waarop bomen en een aantal structuren zijn afgebeeld,

⁹⁴ V19-BK21 en V19-BK15

⁹⁵ V19-BK13, V19-BK14, V19-BK15, V19-BK16, V19-BK17, V19-BK18, V19-BK19, V19-BK20, V19-BK21, V19-BK25, V19-BK27, V19-BK29.

⁹⁶ V6-BK01, V6-BK04, V6-BK05, V6-BK06, V8-BK01, V16-BK04, V19-BK06, V19-BK07, V19-BK09, V19-BK10, V19-BK11, V19-BK12, V19-BK22, V19-BK23, V19-BK24, V19-BK26, V19-BK28, V19-BK30, V24-BK01.

die doen denken aan een galg en rad.⁹⁷ Eén van de tegels met deze voorstelling is gehalveerd en waarschijnlijk als hoektegel in een wand toegepast, wat te zien is aan de aanwezigheid van mortel op de breuk.⁹⁸ Naast de tegels versierd met landschapjes komen ook drie exemplaren enkel beschilderd met personen voor. Deze tegels hebben eveneens een spin als hoekmotief. De voorstellingen bestaan onder andere uit een man met kind die een mand draagt en twee kinderen met een vlieger. De derde tegel is beschilderd met een in het oog springend decor, namelijk een scene van twee mannen, waarbij één uit een fles drinkt en de ander op krukken loopt.⁹⁹

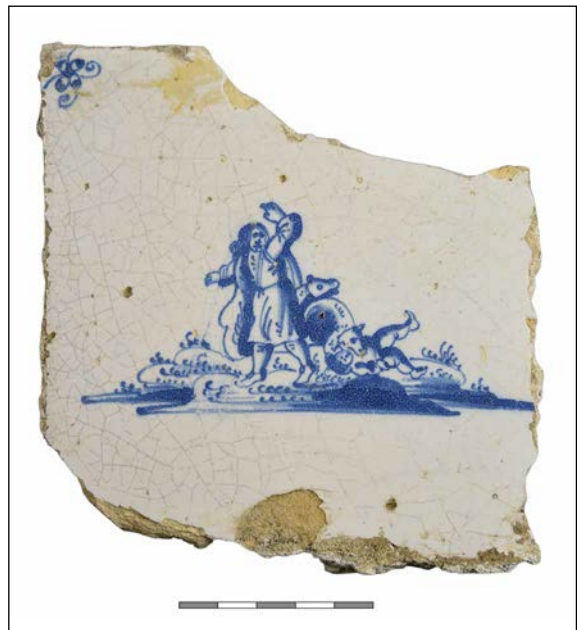

Afb. 75 Wandtegels met gevlamd decor.

Ten slotte zijn er behalve blauw beschilderde tegels ook nog exemplaren met paarse ruiten en tegels met bruin gevlamde decors op het terrein aangetroffen, die met name in de tweede helft van de 17de en de 18de eeuw te dateren zijn (afb. 75).¹⁰⁰ Deze wandtegels komen bijna allemaal uit asplek S9 (zie paragraaf 4.3).

6.3 Losse vondsten (W. Stellingwerf & D. Duijn)

Enkele wandtegels kunnen niet met zekerheid aan een context worden verbonden. Hieronder is een stuk van een wandtegel uit de eerste helft van de 17de eeuw, namelijk een postzegeltegel met blauwe tulp.¹⁰¹ Het is de enige tegel uit deze periode die bij de opgraving is gevonden. Leuk is een tegel die is beschilderd met twee mannen die worden aangevallen door dieren, ogenschijnlijk beren (afb. 76).¹⁰² Mogelijk is het zelfs een voorstelling geënt op een prent van Jan Luyken uit 1682, waarop lieden op Nova Zembla door ijsberen worden aangevallen (afb. 77). Bij de opgraving is slechts één fragment van een tegeltableau gevonden (afb. 78).¹⁰³ Het gaat om onderdeel van een tegelpilaar: een doorlopend patroon op boven elkaar

Afb. 76 Wandtegel met mannen die worden aangevallen door beesten.

97 V19-BK08, V23-BK02.

98 V23-BK01.

99 V19-BK08.

100 V6-BK03.

101 V1.

102 V31-BK01.

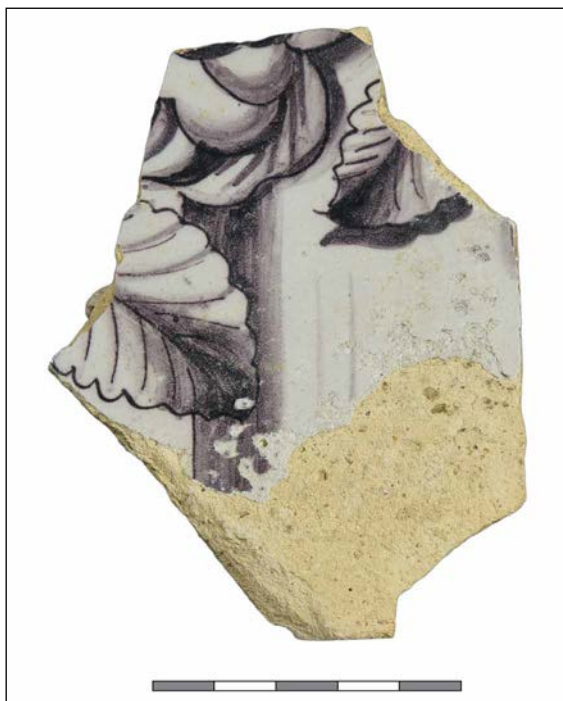
103 V29-BK01.

Afb. 77 Prent van Nova Zembla door Jan Luyken uit 1682. Collectie Amsterdam Museum.

geplaatste tegels. Op het fragment is een stukje van een kolom zichtbaar en tevens bladeren en mogelijk fruit. Tegelpilaren werden doorgaans toegepast in betegelde haardplaatsen.

Bij de opgraving zijn 64 objecten van metaal gevonden die niet aan een context kunnen worden gekoppeld. Hieronder zijn 21 munten, waaronder twee van zilver. Dit zijn een bezemstuiver van West-Friesland uit 1739 (afb. 73.3) en een dubbele stuiver van Zeeland uit 1618. De overige munten zijn van koper en dateren uit de 17de tot en met de 20ste eeuw. Bijzonder is een muntstuk uit de stad Herford in Duitsland uit 1670 (afb. 73.1). Andere munten uit de 17de eeuw zijn een duit van Huissen uit de jaren 1611-1613 en een Fries oord uit de periode 1608-1649.

Afb. 78 Fragment van een tegelpilaar.

Van lood zijn onder meer drie musketkogels, een speelschijf, een conisch spinlood en vier keurloden. Slechts één keurlood kan worden thuisgebracht, namelijk een lakenlood van Tiverton in Engeland uit de 18de eeuw (afb. 73.9). Op de voorzijde is een voet zichtbaar, op

de achterzijde het getal 22 en de letters GO. In 2016 zijn twee lakenloden uit dezelfde stad gevonden bij een opgraving in Grootebroek.¹⁰⁴ Van messing zijn onder meer diverse gespen en een versierd buisje, waarschijnlijk een heftbeschermer van een mes (afb. 73.5). Een laatste interessante vondst, eveneens van messing, betreft een beeldje van een militair in 18de-eeuws uniform (afb. 73.9). De oorspronkelijke hoogte van het beeldje zal circa 4 cm geweest zijn, echter de voeten zijn afgebroken. De typische kromme houding van het figuur met linkerhand in de zij en rechterhand vooruit leunend op een stok welke is afgebroken, maken dat het hier om een beeltenis van koning Frederik de Grote van Pruisen (1712-1786) moet gaan (afb. 79). Kenmerkend daarbij is ook de ster van de Orde van de Zwarte Adelaar die op de linkerborst van het beeldje te zien is. Er zijn geen exacte parallellen van dit miniatuur bekend, maar gravures en grotere metalen beelden die de persoon in dezelfde houding vertonen bestaan in groten getale (afb. 80). Dit beeldje, vermoedelijk daterend in de late 18de of 19de eeuw, is waarschijnlijk kinderspeelgoed geweest. Een andere mogelijkheid is dat het ergens op gemonteerd heeft gezeten, bijvoorbeeld op een klok of een deksel van een bierpul.

Afb. 79 Friederich II von Preussen, lithografie uit 1835. Collectie Antiquariat Nikolaus Struck, Berlijn.

Afb. 80 Beeld van Frederik de Grote van Pruisen. Collectie Auktionshaus Mehlis.

104 Grootebroek, Zesstedenweg 10-12 (project 422). Rapport in voorbereiding.

7 Beantwoording onderzoeksvragen

Bronstijd

Zijn er sporen uit de Bronstijd in het onderzoeksgebied aanwezig?

Bij de opgraving zijn enkele sporen uit de Bronstijd gevonden. Het gaat om greppels, kringgreppels, een paalkuiltje en eergetouwkrassen. Een van de greppels hoort waarschijnlijk bij een huisplattegrond die al in 2012 is gevonden.

Middeleeuwen/Nieuwe Tijd (tot bouw stolp)

3.1 Wat is de gaafheid, datering en aard van de sporen?

Bij de opgraving zijn twee sloten en een kuil uit de Late Middeleeuwen gevonden. Een van de sloten is in de tweede helft van de 13de eeuw gedempt, de andere in de periode rond 1400. De kuil is waarschijnlijk een kleiwinningskuil en dateert uit de 13de eeuw. De middeleeuwse ophogingslagen op het terrein waren grotendeels verstoord door bouw- en sloopactiviteiten uit de Nieuwe Tijd. Hierdoor kan niet worden bepaald vanaf welke tijd het perceel was bewoond.

3.2 Wat is de omvang van de vindplaats/vindplaatsen?

De vindplaats uit de Late Middeleeuwen is in feite het volledige lintdorp langs de Streekweg.

3.3 Op welke diepte zijn de aangetroffen sporen gelegen?

De middeleeuwse sporen zijn gevonden op de bovenkant van de natuurlijke bodem. Hierop lagen middeleeuwse ophogingslagen, maar zij waren grotendeels verstoord. Het kan daarom niet worden gezegd wat de oorspronkelijke hoogte van het middeleeuwse ophogingspakket was.

Stolpboerderij De Leeuwenhalm

4 In hoeverre zijn nog sporen van de stolpboerderij in de bodem bewaard gebleven?

De sporen van de stolpboerderij bleken nog vrij intact in de bodem aanwezig te zijn. De teruggevonden sporen zijn twee vierkantpoeren, binnenmuren, goten en de mestgoot. De buitengevels lagen buiten de graafcontour.

4.1 Wanneer is deze boerderij gebouwd?

Op basis van het archeologisch onderzoek kan worden gesteld dat de boerderij rond 1770 is gebouwd.

4.2 Hoe is deze boerderij gefundeerd en wat zegt dit over het oorspronkelijke uiterlijk van de boerderij?

De vierkantpoeren van de boerderij waren uitzonderlijk zwaar uitgevoerd. Mogelijk hangt dit samen met de dakbedekking: in ieder geval een deel van het dak van de boerderij was voorzien van dakpannen. Doordat de funderingen van de buitengevels niet zijn gevonden, valt niets te zeggen over het uiterlijk daarvan op basis van archeologie. Op basis van historische gegevens kan worden gesteld dat in ieder geval de voorgevel in baksteen was uitgevoerd. Het feit dat een “*steen kamer*” wordt genoemd, wijst erop dat de andere gevels van de boerderij van hout waren. De binnenmuren van de boerderij waren gefundeerd op een baan van los gestort puin. Dit is nog niet eerder gevonden als funderingswijze in West-Friesland.

4.3 Is er ook een herbouw-fase geweest in de 18de eeuw, zoals bij de oostelijk gelegen stolp?
Zoals gezegd is de Leeuwenhalm gebouwd rond 1770. In de periode daarvoor stond op het perceel waarschijnlijk ook al een stolpboerderij. Van deze boerderij is niets teruggevonden, mogelijk stond hij meer westelijk op het perceel.

4.4 Is er een (economische) reden te vinden voor deze herbouw?

Mogelijk was de oude stolp op het perceel, vermoedelijk gebouwd in de 16de of 17de eeuw, klein of in slechte staat en was daardoor behoefte aan een nieuwe stolp. Feit is de Leeuwenhalm een grote stolpboerderij was, waar plek was voor veel koeien en veel hooi. De economische voordelen van een groter boerenbedrijf zullen bij de nieuwbouw ongetwijfeld een grote rol hebben gespeeld. Niet iedereen kon zich echter de bouw van zo'n grote boerderij veroorloven. De opdrachtgevers voor de bouw van de Leeuwenhalm, de rijke familie L'Epie, konden dit wel. Voor hen betekende de nieuwbouw een investering, die door middel van huur geleidelijk werd terugverdiend met winst.

4.5 Is er iets te zeggen over de oorspronkelijke indeling van de boerderij? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden?

Langs de volledige oostzijde van de boerderij lag de koeienstal. In het midden, binnen het vierkant, bevond zich de hooiberg. Aan de voorkant bevonden zich waarschijnlijk twee woonvertrekken. Aan de achterkant lag een apart vertrek, dat waarschijnlijk werd gebruikt als zomerwoning en/of kaasmakerij. Mogelijk is deze kamer in latere tijd omgevormd tot extra stalruimte. Doordat hier niet is opgegraven, kan dit niet met zekerheid worden gezegd.

4.6 Zijn structuren in en rondom de boerderij aanwezig? Te denken valt aan waterputten, waterkelders, voorraadkelders, vloeren, aanlegplaatsen van schuiten etc.

Binnen de boerderij zijn twee afvoergoten gevonden. Tijdens de opgraving van 2010/2012 is verder een waterput gevonden die waarschijnlijk bij de Leeuwenhalm hoort. Deze lag ter plaatse van de oostelijke zijgevel van de boerderij. Dit is een ongewone plek voor een waterput in een stolp. Bij de stolp ten oosten van de Leeuwenhalm is echter dezelfde situatie gevonden. Op het erf achter de boerderij hebben in de loop van de tijd meerdere schuren gestaan. In 2010/2012 is mogelijk de fundering van zo'n schuur gevonden.

4.7 Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?

Bij de opgraving is een dikke afbraaklaag gevonden, die is ontstaan door het afbikken van bakstenen bij de sloop van de boerderij in 1918. Hierin zijn veel wandtegels gevonden. Zij bevonden zich vermoedelijk als wandbekleding in de woonvertrekken van de boerderij. Slechts één fragment van een tegeltableau uit de haardplaats is gevonden. Uit een advertentie uit 1918 blijkt dat twee tableau's uit de boerderij bij de sloop netjes zijn verwijderd en verkocht.

4.8 Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners?

In de koeienstal is afval gevonden dat bij de bouw rond 1770 is gestort. Deze vondsten geven een beeld van gebruikers met een vrij goed gevulde portemonnee. Er is een bovengemiddelde hoeveelheid porselein en faience aanwezig, waarbij enkele bijzonder versierde voorwerpen van Chinees theegoed en een opvallend verfijnd faience kopje van de Delftse plateelbakkerij *De Witte Starre* voor enige rijkdom van de vroegere eigenaren pleiten. Ook de algemene hoge kwaliteit van de tabakspijpen is een goede indicator voor deze veronderstelling. Het is de vraag

wie de voorwerpen heeft gebruikt. De bewoners van de boerderij zijn niet bekend voor de 18de eeuw, doordat de stolp in deze tijd werd verpacht. Er zijn aanwijzingen dat de eigenaren, de familie L'Epie de boerderij in de zomermaanden als zomerwoning gebruikte. In principe kunnen de gevonden objecten ook (deels) hun eigendom zijn geweest.

8 Synthese

In 2016 is een opgraving uitgevoerd op het perceel Hoofdstraat 23 in Bovenkarspel (afb. 80). Hierbij zijn sporen uit de Bronstijd, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd gevonden. In 2010 en 2012 is ten noorden en oosten van het plangebied een groot terrein opgegraven. De sporen uit de Bronstijd sluiten goed aan bij het beeld dat op basis van de opgraving van 2010/2012 is ontstaan.¹⁰⁵

De middeleeuwse sporen bestaan uit twee sloten en een kleiwinningskuil. Een van de sloten is al in de tweede helft van de 13de eeuw gedempt, de andere sloot in de periode rond 1400 (de zuidzijde althans). Het valt niet te zeggen of de locatie in deze periode werd bewoond, doordat de middeleeuwse lagen zijn verstoord door bouw- en sloopwerkzaamheden uit de Nieuwe Tijd.

Afb. 81 De opgraving in volle gang.

In de Nieuwe Tijd lag het plangebied uit 2016 op een groot perceel. Het is aannemelijk dat al vanaf de 16de of 17de eeuw op dit erf een stolpboerderij stond. Uit eerder gevonden vondstmateriaal (opgraving 2010/2012) blijkt dat het perceel in deze tijd werd bewoond.¹⁰⁶ In de vroegste historische gegevens uit eind 17de eeuw lijkt zeker sprake te zijn van een stolp. Van een boerderij uit deze tijd is bij de opgraving niets gevonden. Mogelijk zijn deze sporen verstoord bij de bouw van de Leeuwenhalm rond 1770, maar het is ook goed mogelijk dat de eerste stolp op een andere plek op het perceel stond, namelijk meer naar het westen.

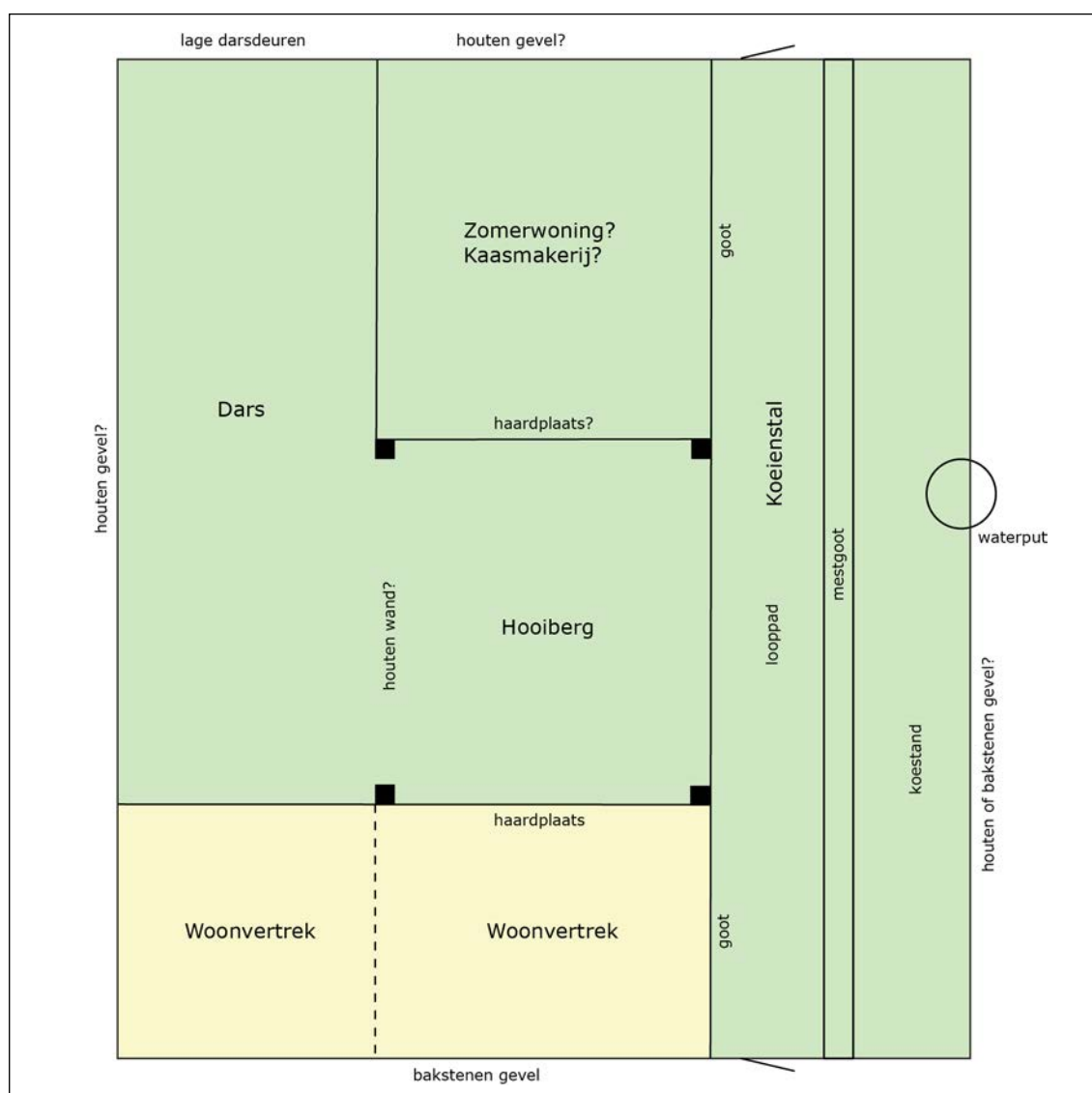
Op basis van vondstmateriaal uit de koestand kan worden gesteld dat boerderij de Leeuwenhalm rond 1770 is gebouwd. Dit betekent dat de boerderij is gebouwd door de familie L'Epie, een rijke familie uit Enkhuizen. Zij woonden niet zelf in de boerderij, maar verhuurden het pand en de bijbehorende landerijen. Welke familie de boerderij daadwerkelijk bewoonde, is pas bekend

¹⁰⁵ Gerritsen & Schrickx 2014.

¹⁰⁶ Gerritsen & Schrickx 2014.

voor het begin van de 19de eeuw. Mogelijk gebruikte de familie L'Épie de boerderij gedurende de zomermaanden wel als buitenhuis. In een akte uit 1781 wordt de Leeuwenhalm namelijk omschreven als *“geappropriëerd tot een Heerenhuijzinge en boerderij”*.

In 1811 verkocht de familie L'Épie de boerderij en vanaf dat jaar zijn de eigenaars waarschijnlijk tevens de bewoners van de boerderij. De bouw van de boerderij aan het einde van de 18de eeuw is niet terug te vinden in historische gegevens. Dit komt doordat het kadaster in deze tijd nog niet bestond en de bouw van panden ook niet werd vastgelegd in vergunningen of iets dergelijks. De Leeuwenhalm is in 1918 afgebroken.

Afb. 82 Reconstructie van de plattegrond van de Leeuwenhalm.

Bij de opgraving is de oostzijde van de boerderij opgegraven. Om het uiterlijk en de indeling van de boerderij te reconstrueren, kunnen behalve de archeologische gegevens ook gebruik worden gemaakt van historische gegevens. Een foto van de boerderij bestaat helaas niet. De precieze lengte van de boerderij kan niet worden bepaald, doordat zowel de voor- als achtergevel buiten de graafcontour lag. Op basis van de kadasterkaarten uit de 19de eeuw kan worden bepaald dat de boerderij rechthoekig was en ongeveer 20,5 meter lang en 17,5 meter breed.

De boerderij was een Noord-Hollandse stolp (afb. 82). Bij dit type boerderij bevindt de darsdeur zich in de achtergevel, de stal ligt langs een zijgevel en de woonvertrekken bevinden zich aan de voorkant. Bij de Leeuwenhalm lag de stal aan de oostzijde en de dars aan de westzijde. De darsdeuren in de achtergevel waren gezien de vorm van de boerderij op de kadastrale kaart waarschijnlijk niet teruggelegd, zoals gebruikelijk is bij stolpboerderijen. Dit komt doordat de boerderij in een vaarpolder stond en het hooi daardoor werd binnengehaald met schuiten en niet met een hooiwagen. De koeienstal lag langs de volledige oostgevel. Hier was plaats voor ongeveer twintig koeien. Het was zoals gebruikelijk een Friese stal, wat betekent dat de koeien met de koppen naar de zijgevel stonden. De koeien stonden paarsgewijs tussen lage houten wanden in, welke tegen houten stijlen aan stonden. Tegen de gevel aan bevond zich vermoedelijk een drinkgoot. Achter de koeien lag een verdiepte mestgoot en daarachter een looppad. Aan weerszijden van het looppad, dus in zowel de voor- als achtergevel, bevond zich waarschijnlijk een toegangsdeur. Langs de westzijde van het looppad zijn afvoergoten gevonden, iets wat nog niet eerder is gevonden bij een stolpboerderij.

In zowel het looppad als binnen de mestgoot zijn bakstenen poeren gevonden. Slechts één keer eerder zijn poeren in het looppad van de stal gevonden, namelijk eveneens bij een stolpboerderij uit de 18de eeuw. De poeren in het looppad wijzen vermoedelijk op een houten vloer op deze plek. Houten vloeren in het looppad van de stal zijn uit literatuur over stolpboerderijen of bouwhistorisch onderzoek niet bekend: in de 20ste eeuw is het looppad altijd verhard met plavuizen of klinkers. Hetzelfde geldt voor de mestgoot: de poeren wijzen mogelijk op een houten vloer in de goot. Op deze plek kunnen de poeren echter ook hebben gefungeerd bij het dragen van kaasrekken, die in de zomer in de mestgoot stonden opgesteld. Toekomstig archeologisch onderzoek zal hopelijk meer duidelijkheid brengen in deze vraagstukken. Op basis van de hoogte van de bovenkant van de poeren in het looppad kan worden gezegd dat het looppniveau van de boerderij op ongeveer -0,50 NAP heeft gelegen.

Bij de meeste stolpboerderijen bevindt zich een waterput op de grens van de stal en hooiberg. Bij de Leeuwenhalm is op deze plek geen waterput gevonden, hoewel hierbij moet worden aangemerkt dat een gedeelte van deze zone niet is opgegraven. Wel is bij de opgraving van 2010/2012 een waterput gevonden die zich precies op de plek van de zijgevel van de boerderij bevindt. Deze put was tot in de 20ste eeuw in gebruik en er heeft oorspronkelijk een houten pomp op gestaan. Vermoedelijk hoort deze waterput bij de Leeuwenhalm. Vanuit de put kon gemakkelijk water worden gepompt in de drinkgoot van de koeien, die immers langs de zijgevel lag. Dit klinkt daarom als een logische plek voor een waterput, maar feit is dat waterputten bij stolpboerderijen nooit onder de buitengevel worden gevonden. Er is één andere uitzondering, namelijk de boerderij die ten oosten van de Leeuwenhalm stond. Deze boerderij was waarschijnlijk een Westfriese stolp, wat betekent dat de koeienstal aan de achterkant lag. Onder de achtergevel van deze boerderij, de gevel van de stal, is een waterput gevonden.

De koeienstal werd van de ruimte aan de achterkant van de boerderij afgescheiden door een muur of houten wand. Dit betekent dat aan de achterkant geen extra stal (korte regel) aanwezig was, in ieder geval niet bij de bouw rond 1770. De meeste Noord-Hollandse stolpen hebben wel een korte regel aan de achterkant, maar recent archeologisch en bouwhistorisch onderzoek heeft aangetoond dat de korte regels soms in latere tijd zijn toegevoegd.¹⁰⁷ Het

¹⁰⁷ Dit was het geval bij Westeinde 312 (gebouwd 1877) in Berkhout (rapport in voorbereiding) en bij Grosthuizen 54 (gebouwd 1871) in Grosthuizen.

is de vraag hoe de ruimte aan de achterkant bij de Leeuwenhalm dan wel werd gebruikt. Waarschijnlijk werd de kamer in de zomer gebruikt als zomerwoning en verder vermoedelijk ook als kaasmakerij.¹⁰⁸ Het is zeer aannemelijk dat in het vertrek, tegen de hooiberg aan, oorspronkelijk een tweede haardplaats met schoorsteen stond. Het is goed mogelijk dat de ruimte aan de achterkant ergens in de 19de eeuw is verbouwd tot koeienstal, met als doel om meer stalruimte te creëren.

De woonvertrekken aan de voorkant liggen buiten de contour van de opgraving en hierover is daardoor weinig informatie verkregen. Het is aannemelijk dat sprake was van twee kamers, met daarbij diverse bedsteden en vaste kasten. Zeker is ook dat zich hier een haardplaats moet hebben bevonden; bij een Noord-Hollandse stolp is die meestal zo gepositioneerd dat hij in het midden van het voorste dakvlak uitkomt. Uit historische bronnen is iets bekend over het woongedeelte: in een stuk uit 1811 is sprake van een "*Steenen kamer*". Dit betekent dat het woongedeelte van de boerderij was uitgevoerd in baksteen.

Bij de opgraving zijn veel wandtegels gevonden. Het gaat voornamelijk om blauw geschilderde tegels met landschapjes. Gezien de hoeveelheid is het aannemelijk dat één of meer muren in de woonvertrekken waren bekleed met deze tegels. De datering van de tegels is onzeker. Stukjes van dezelfde soort wandtegels zijn ook gevonden in de afvallaag in de koestand, die is gestort bij de bouw van de boerderij. Dit maakt het mogelijk dat de blauwe wandtegels (gedeeltelijk) al aanwezig waren in de voorganger van de Leeuwenhalm en zijn hergebruikt bij de nieuwbouw rond 1770. De dikteverschillen tussen de tegels wijst er mogelijk op dat zij niet allemaal uit dezelfde tijd dateren. Bij de opgraving is maar één fragment van een tableautegel gevonden, namelijk een stuk van een tegelpilaar. In de boerderij waren zeker meerdere tegeltableau's, aangezien in een advertentie uit 1918 sprake is van de verkoop van twee tableau's. Deze tegels zijn netjes uit de boerderij verwijderd bij de sloop. In de advertentie uit 1918 is tevens sprake van eiken deuren. Het is aannemelijk dat deze dure deuren in het woongedeelte van de boerderij zaten.

Het dak van de boerderij was in ieder geval deels van dakpannen gemaakt, aangezien in de advertentie uit 1918 pannen te koop worden aangeboden. Het is goed mogelijk dat dit al bij de bouw rond 1770 zo is uitgevoerd. In de genoemde afvallaag en in de afbraaklaag uit 1918 zijn fragmenten van gewone rode golfpannen en enkele zwart geglazuurde golfpannen gevonden. Mogelijk was het voorste dakvlak van de boerderij (de zichtkant) bekleedt met de geglazuurde pannen en de andere drie zijden met de goedkopere rode pannen. Een andere mogelijkheid is dat de pannen waren uitgevoerd als dakspiegel of als onderrand van een rieten dak.

De kern van een stolpboerderij is altijd het vierkant: een vierkante of rechthoekige houtconstructie die de kap van de boerderij draagt. Voor de Leeuwenhalm kan de lengte van het vierkant (noord-zuid) bij benadering worden bepaald, doordat twee vierkantpoeren zijn gevonden. Deze lengte is ongeveer 7,5 meter. Op basis van de reconstructie kan ook de breedte globaal worden bepaald, namelijk ongeveer 7 meter. Als bij de bouw van de boerderij rond 1770 een nieuw vierkant is gebouwd, dat moet dat van naaldhout (waarschijnlijk grenenhout) zijn gemaakt. In de tweede helft van de 16de eeuw werden vierkanten gebouwd van eikenhout, maar rond 1600 vindt de overgang plaats naar bouwen in naaldhout. In dit kader is het opvallend dat in de advertentie uit 1918 sprake is van een "groot eiken vierkant". Als dit klopt,

¹⁰⁸ Brandts Buys suggereert dit voor het achterom bij boerderij De Eenhoorn (1682) in de Beemster. Brandts Buys 1974, 118.

is het aannemelijk dat het eiken vierkant uit de 16de eeuw dateert en bij de bouw van de Leeuwenhalm in de 18de eeuw dus gebruik is gemaakt van een oud vierkant. In de 16de eeuw werden al zeer grote vierkanten gebouwd aan de Streekweg, blijkens het onderzoek aan de boerderij Streekweg 1 in Hoogkarspel.¹⁰⁹ Deze boerderij was rond 1560 gebouwd, het vierkant mat 7,60 bij 9,20 meter.

Voor de reconstructie is voor de afstand tussen het vierkant en de buitengevels aan de oost-, zuid- en westkant uitgegaan van 5,2 tot 5,3 meter. De afstand aan de noordkant (de achterkant van de boerderij) is zeker een stuk groter geweest, namelijk circa 7,8 meter. Dit betekent dat aan de noordkant van het vierkant een grote overstek moet hebben gezeten van ongeveer 2,5 meter breed. Hierdoor kwam het dakvlak aan deze kant verder naar buiten te liggen en ontstond meer ruimte op de begane grond. Indien sprake was van een hergebruikt eiken vierkant uit de 16de eeuw is het de vraag of de overstek origineel is. Bij veel stolpboerderijen is namelijk vastgesteld dat in latere tijd een overstek aan het vierkant is vastgemaakt. Dit was een relatief eenvoudige manier om een vierkant te vergroten.

De vier palen van het vierkant staan altijd op bakstenen poeren, oftewel vierkante fundamenteën. De vierkantpoeren van de Leeuwenhalm bleken uitzonderlijk zwaar te zijn uitgevoerd: de onderkant bestond uit een vierkant bakstenen blok van 2,10 bij 1,92 meter en 76 cm hoog. Hierop was een kleinere poer gebouwd die naar boven toe smaller werd en daarop stond de houten vierkantstijl. Onder de poeren bevonden zich veel palen van naaldhout. Slechts één keer eerder zijn bij een onderzoek naar een stolpboerderij van dit soort enorme poeren gevonden, namelijk bij de stolp die ten oosten van de Leeuwenhalm stond.¹¹⁰ De poeren van deze stolp zijn bovendien even groot en op dezelfde manier uitgevoerd als bij de Leeuwenhalm. Dit kan bijna geen toeval zijn. Ook het feit dat bij beide stolpen de waterput zich bevond onder de gevel van de koeienstal, iets wat niet eerder is vastgesteld, doet vermoeden dat de stolpen door dezelfde aannemer en in dezelfde periode zijn gemaakt. De stolpen hadden wel een andere opzet: de Leeuwenhalm was een Noord-Hollandse stolp, terwijl de stolp ten oosten daarvan een Westfriese stolp was. Uit historische gegevens blijkt dat de Westfriese stolp eigendom was van rijke personen die de boerderij zeer waarschijnlijk verpachtten, net zoals het geval was bij de Leeuwenhalm.¹¹¹

De reden voor de uitzonderlijk zware fundering van de vierkanten van beide boerderijen is niet zeker. De bodem ter plaatse bestond uit klei en de draagkracht hiervan is beperkt, maar dit geldt voor een groot deel van West-Friesland. Eerder moet de reden voor de extreem zware fundering worden gezocht in de opdrachtgevers van de bouw, namelijk rijke families die de boerderij als investering lieten bouwen en vervolgens verpachtten. Zij hadden de financiële middelen voor een zeer degelijke bouwwijze, die garandeerde dat de boerderij eeuwenlang mee ging.

Wat mogelijk eveneens meespeelt, is de dakbedekking van de boerderijen. Boerderijen waren meestal gedekt met riet, wat aanzienlijk lichter was dan dakpannen. Voor de Leeuwenhalm is bekend dat deze boerderij in ieder geval gedeeltelijk was gedekt met pannen. Mogelijk was dit al vanaf de bouw in de 18de eeuw het geval. Bij de fundering is in dat geval waarschijnlijk rekening gehouden met de zware dakbedekking.

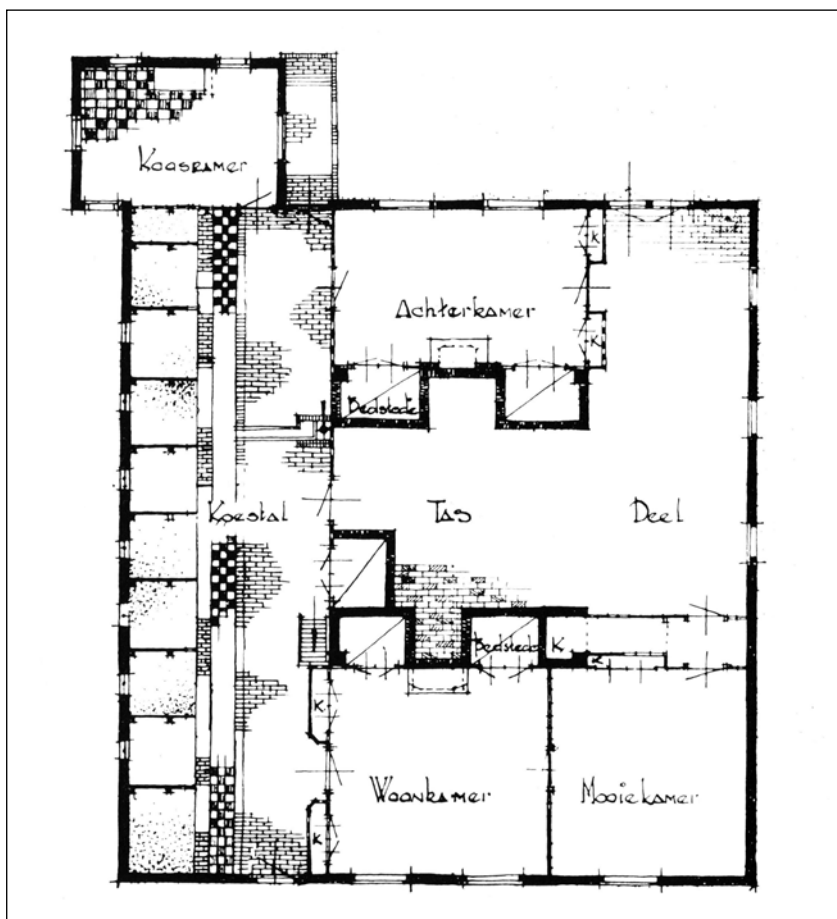
109 Duijn, Meijers & Schrickx 2012.

110 Gerritsen & Schrickx 2014.

111 Gegevens Evert Grooteman.

Stolp uit Zuid-Scharwoude

Een goede parallel voor de Leeuwenhalm is een stolp uit Zuid-Scharwoude die rond 1950 is verplaatst naar het Openluchtmuseum in Arnhem (afb. 83).¹¹² De boerderij is in 1745 gebouwd in opdracht van Jacob van Twuijver, schout en secretaris van Zuid-Scharwoude. Ook hier is vermoedelijk sprake van een pachtboerderij. De boerderij heeft een lage darsdeur die niet teruggelegd is geplaatst, doordat de stolp in een vaarpolder stond. De indeling van de boerderij lijkt sterk op die van de Leeuwenhalm, hoewel de stal en dars gespiegeld zijn gepositioneerd. Ook deze stolp heeft aan de achterkant een ruimte die niet in gebruik is als stal. Het wordt de achterkamer genoemd en was in gebruik als permanent woonvertrek. In het vertrek waren een haardplaats en twee bedsteden aanwezig, net als bij de woonvertrekken aan de voorkant. Opvallend is dat de bedsteden zijn gebouwd in baksteen in plaats van hout. In de woonvertrekken aan de voorkant zijn een getegelde haardplaats en betegelde wanden aanwezig. Een verschil met de Leeuwenhalm is dat bij de boerderij uit Zuid-Scharwoude aan de achterkant een aparte kaaskamer is gemaakt en dat alle vier gevels van de boerderij zijn gebouwd in baksteen. Of dit al direct bij de bouw in 1745 het geval was, valt niet met zekerheid te zeggen.

Afb. 83 Plattegrond van de stolpboerderij in het Openluchtmuseum in Arnhem.

¹¹² Brandts Buys 1974, 37-41.

9 Literatuur

- Barker, D. & P. Halfpenny, 1990. *Unearthing Staffordshire. Towards a new understanding of 18th century ceramics*, Stoke-on-Trent.
- Bartels, M.H., 1999. *Steden in scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.
- Besteman, J.C., 1990. 'North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?', in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.
- Boon, P., 1996. *Bouwers van de zee: zeevarenden van het Westfrieze platteland, c. 1680-1720*.
- Brandts Buys, L., 1974. *De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier. Een omvangrijk documentatiewerk over de Westfrieze boerderij met typische pyramidale dak*, Arnhem.
- Burger van Schoorel, D., 1767. *Chronyk van de stad Medenblik, ... als ook een nette beschrijving van ... geschiedenissen, in Noordholland voorgevallen; midsgaders ook een korte beschrijving van alle de eilanden onder dit Noorderkwartier sorterende; met een staat van de huizen en morgenta*, Hoorn.
- Duijn, D.M., P.C. Meijers & C.P. Schrickx, 2012. *De oudste stolp van West-Friesland? Het onderzoek naar een 16de-eeuwse stolpboerderij in Hoogkarspel, gemeente Drechterland*. West-Friese Archeologische Rapporten 39.
- Duijn, D.M., 2018. *Drie stolpen na elkaar. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op het perceel Zuidermeerweg 5 in Zuidermeer, gemeente Koggenland*. West-Friese Archeologische Rapporten 113.
- Edwards, D. & R. Hampson, 2005. *White salt-glazed stoneware of the British Isles*, Woodbridge.
- Fruin, R., 1866. *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltaele. Gedaen in den jaere MDXIV*, Leiden.
- Fruin, R., 1876. *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII*, Leiden.
- Gerritsen, S. & C.P. Schrickx, 2014. *Archeologisch onderzoek naar resten uit de Bronstijd, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd op het terrein van het oude Postkantoor (Hoofdstaat 17-19 en 23-29) in Bovenkarspel, gemeente Stede Broec*. West-Friese Archeologische Rapporten 60.

Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2018. *Gestapelde woonplaatsen. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek naar een woonerf aan de Dorpsstraat 52 in Nibbixwoud, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 114.

Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiks aardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom, Waalre*.

Higham, C.F.W., 1967: Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe, in *PPS* 33, 84-106.

Meulen, van der, A. & R. Tousain, 2017. Voor de Nederlandse markt. Duits steengoed uit het Westerwald en van elders 1800-1900. *Vormen uit Vuur* 234.

Miller, G.L & R. Hunter, 2001. How Creamware Got the Blues: The Origins of China Glaze and Pearlware. *Ceramics in America* 2001, www.chipstone.org/html/publications/CIA/2001/Miller-Hunter/MillHuntIndex.

Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands). *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 36(3): 111-160.

Olst, E.L. van, 1991. *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934 (2 delen)*.

Pluis, J., 2013. *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen 1570-1930*.

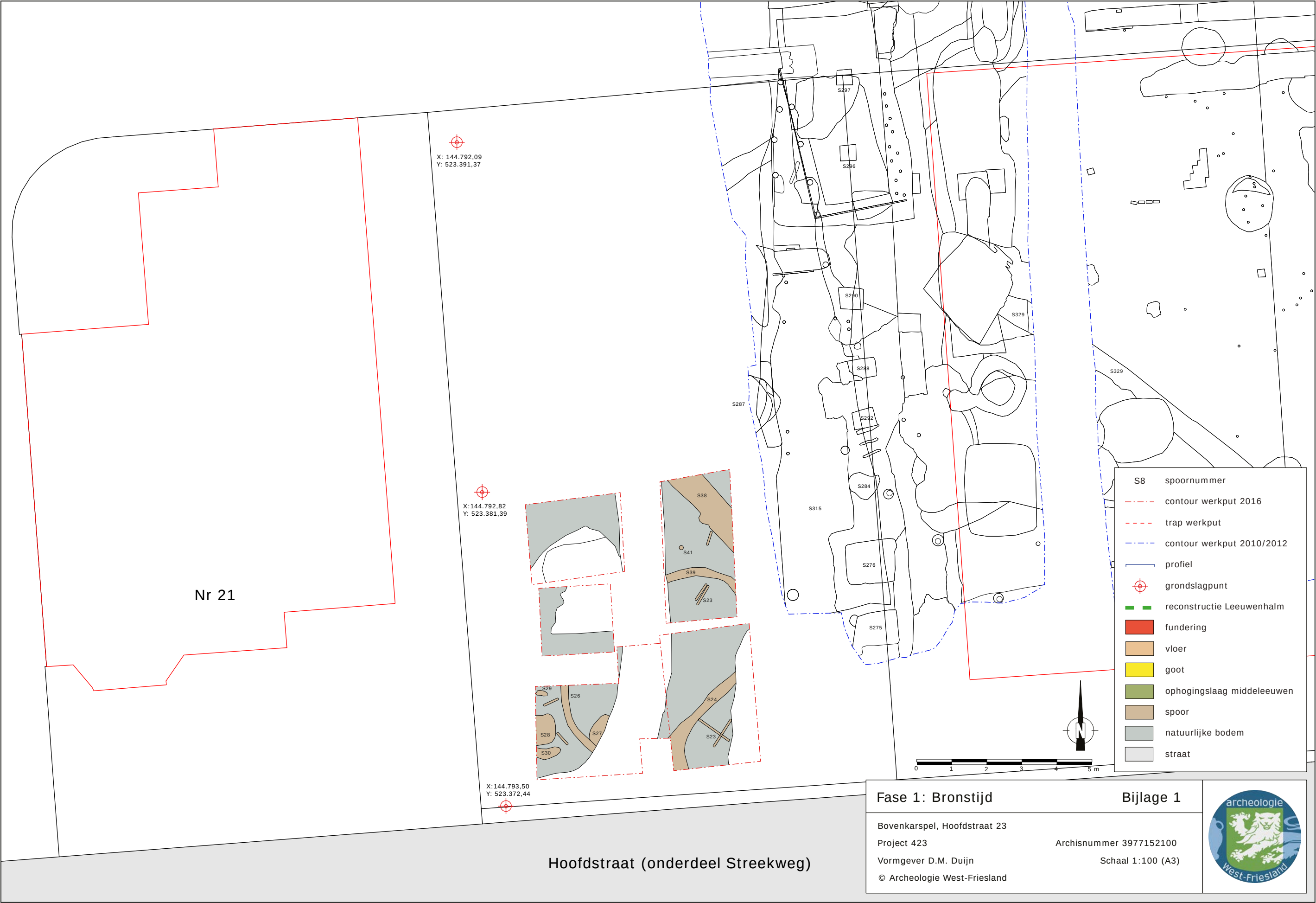
Schinning, F. & S. Gerritsen, 2015. *Hoofdstraat 23, Bovenkarspel, gemeente Stede Broec. Archeologische quickscan*.

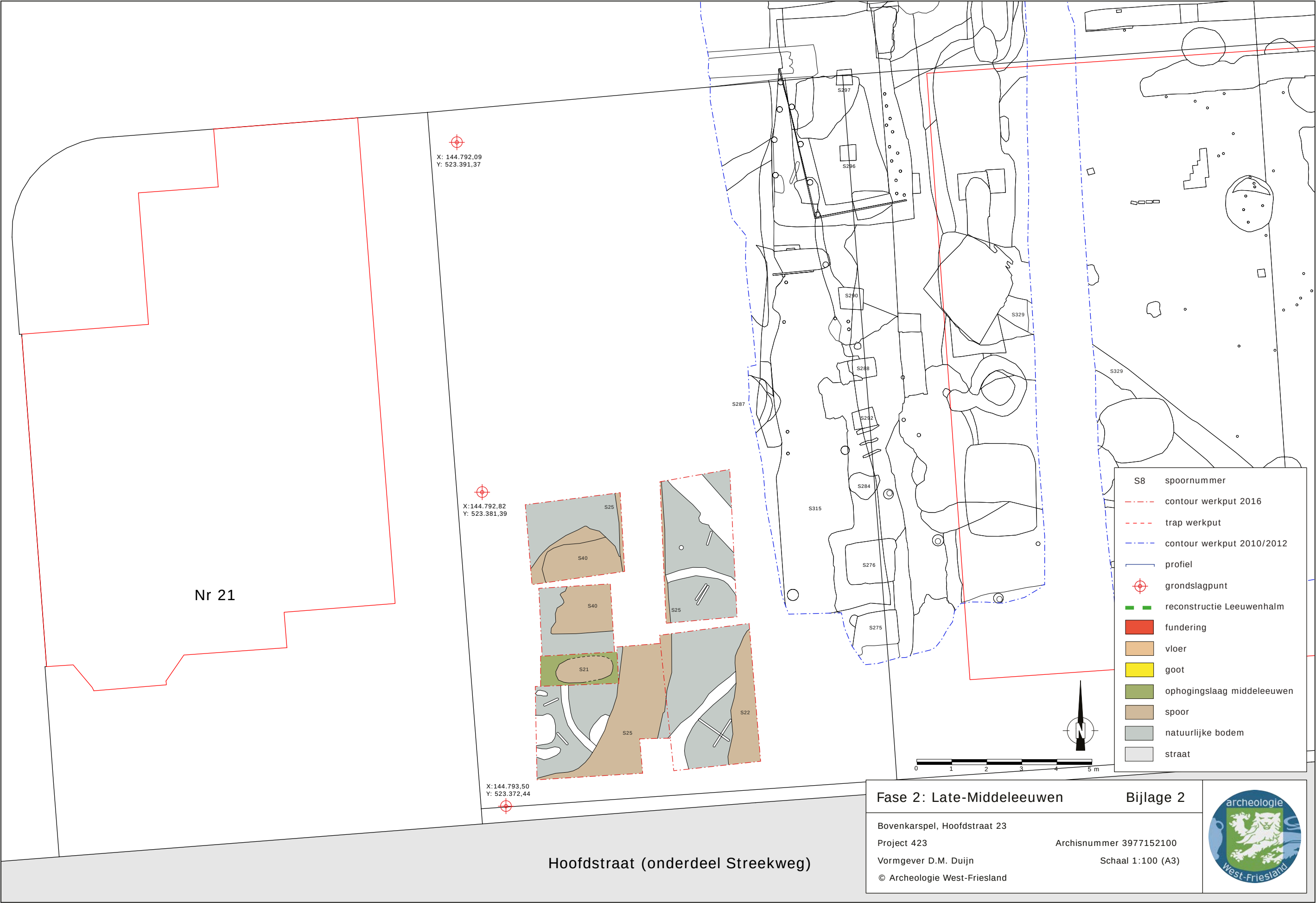
Schricks, C.P., 2016. Keurloden voor haringnetten. Overblijfselen van de haringvaart uit Enkhuizer bodem, in *Westerheem* 3/2016, 137-146.

Schricks, C.P. & D.M. Duijn, 2017. *Een 16de-eeuwse stolpboerderij op een middeleeuwse terp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland*. West-Friese Archeologische Rapporten 108.

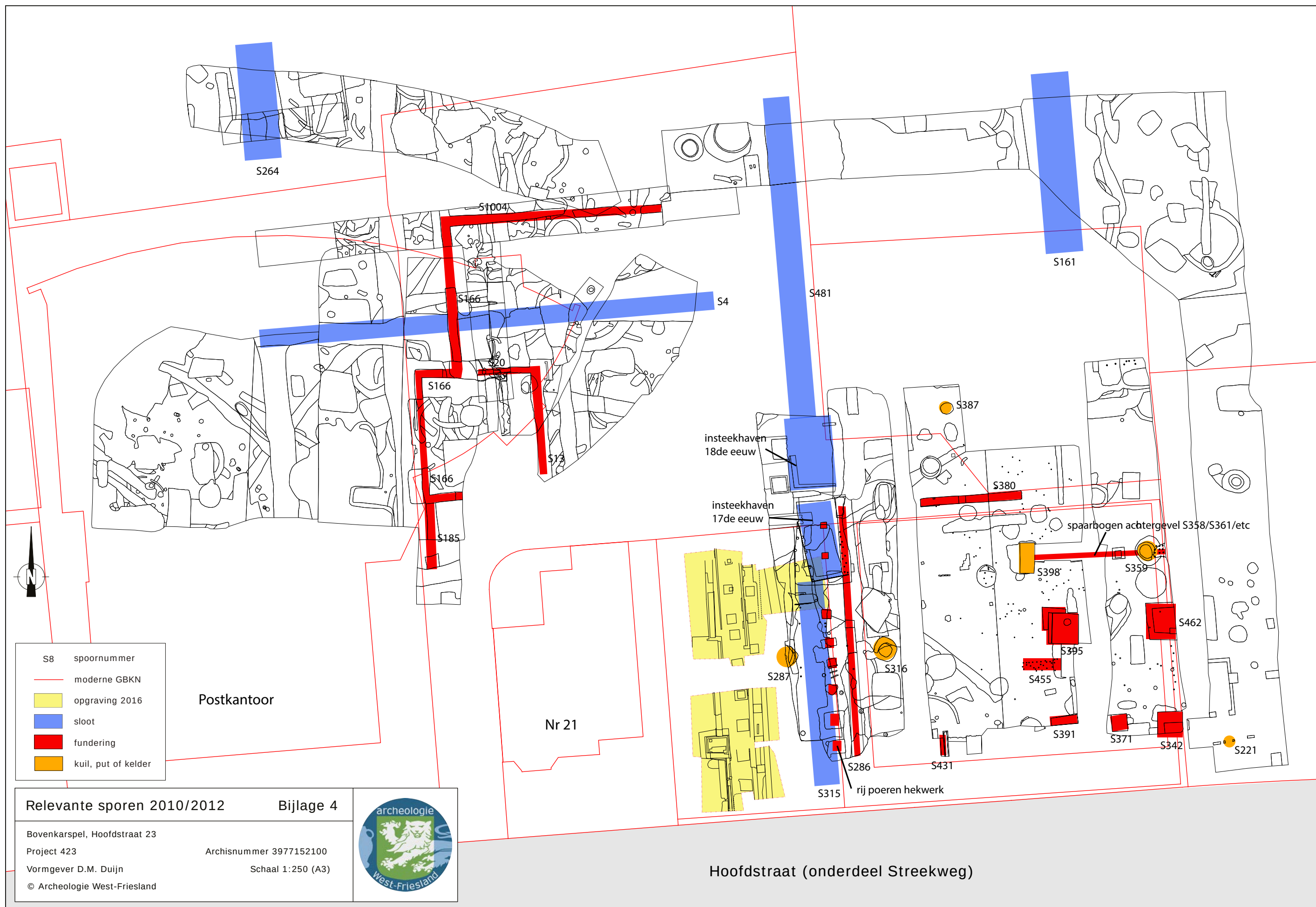
Silver, I.A., 1969. The ageing of domestic animals, in D.R. Brothwell & E. Higgs (eds.), *Science in Archaeology 2nd edition*, Bristol, 283-302.

Wijngaarden, L.H. van, C. Cavallo & C.H. Maliepaard, 2011. *Syllabus Zooarcheologie*, Amsterdam.

Relevante sporen 2010/2012

Bijlage 4

Bovenkarspel, Hoofdstraat 23

Project 423

Vormgever D.M. Duijn

© Archeologie West-Friesland

Archisnummer 3977152100

Schaal 1:250 (A3)

Bijlage 5 Determinatielijst keramiek

Vnr	C	Snr	Context	Datering	Keramiek soort	Subtype	Vorm	Type nr	Rand g	Tot.	MAE	Datering	Decoratie	Opmerkingen
1					faience (Nederlands)		indet	f-indet-	1	1	0			
1					roodbakend aw		indet	r-indet-	1	1	0			
1					Aziatisch porselein		kop	p-kop-1	1	1	1	1700-1750	blauwe florale motieven	
1					Pingsdorf-aw		indet	pi-indet-	1	1	1	1100-1200		
2	C01	4	Laag	1750-1770	steengoed 2		kan	S2-kan-5	1	4	1	1675-1750	geometrische appliques, geaccentueerd met kobalt en mangaanoxide	
2	C02	4	Laag	1750-1770	industrieel steengoed	white salt-glazed stoneware	kop	S3-kop-3	1	1	1	1740-1780		
2	C03	4	Laag	1750-1770	industrieel wit	tortoiseshellware	kop	iw-kop-1	1	1	1	1750-1780	mangaanvlekken	
2	C04	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-1	1	1	1	1725-1775	blauwe vogel met bloemen	
2	C05	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaar	bord	p-bor-1	1	1	1	1750-1800	inwendig bovenglazuur polychrome bloemen, uitwendig ijzerengobe	theeshotel
2	C06	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	Melk en bloed	bord	p-bor-1	1	1	1	1725-1775	bovenglazuur florale motieven in rood en goud	theeshotel
2	C07	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		kop	p-kop-	1	1	1	1700-1725	blauwe florale motieven	Lozenge, Kangxi
2	C08	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kom	f-kom-10	1	1	1	1675-1775		sierlijk vormoor
2	C09	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	1	2	1	1725-1775	polychroom waterlandschapje	
2	C10	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-5	1	1	1	1700-1775	blauwe bloemen	geribbelde wand
2	C11	4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		bakpan	r-bak-6	1	1	1	1700-1800		
2	C12	4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		kop	r-kop-4	1	1	1	1700-1800	inwendig wit gemarmerd slib en uitwendig ringeloor	
2	C13	4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		kop	r-kop-4	1	1	1	1700-1800	inwendig witte sliblaag, uitwendig ringeloor	
2	C14	4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		bord	r-bor-47	1	1	1	1700-1800	gemarmerd slib	miniatuur steelpannetje
2	C15	4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		miniatuur	r-min-	1	2	2	1700-1800		
2		4	Laag	1750-1770	witbakend aw		komfoor	w-kmf-	1	1	1	1700-1900	koperoxide, vingerdrukken op de rand	
2		4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		test	r-tes-2	4	4	1	1700-1900		kan of grape
2		4	Laag	1750-1770	roodbakend aw		indet	r-indet-	1,1	22	5	1700-1800		
2		4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-1	2	2	1	1700-1750	blauw Chinees figuur op boot in zeelandschap	theeshotel
2		4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaar	bord	p-bor-6	2	2	1	1700-1775	inwendig blauw zeelandschap, uitwendig ijzerengobe	theeshotel
2		4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-	2	3	1	1700-1725	florale motieven en servetwerk	theeshotel, Kangxi periode
2		4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-	1	1	1	1725-1775	blauwe florale motieven	theeshotel
2		4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-	1	1	1	1700-1775	blauwe boom	theeshotel

2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-7	1		1	1	1700-1750	blauwe florale motieven	theeschool, accolade rand
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		indet	p-indet-		1	1	1	1700-1800	blauwe beschildering	
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaa	kop	p-kop-4	2		2	1	1725-1800	blauwe florale motieven	
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	r	kop	p-kop-	1		1	1	1700-1775	inwendig blauw servetwerk langs rand,	
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	indet	w-indet-	1		1	1	1700-1775	uitwendig ijzerengobe	
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw		indet	w-indet-	1	1	2	2	1700-1800	mangaanvlekken	
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bakpan	r-bak-	2	2	4	2			
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw		lekschaal	w-lek-	1	1	2	2	1700-1800	koperoxide	
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	indet	w-indet-	1		1	1	1700-1775	koperoxide vlekken	
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		kop	p-kop-5	1		1	1	1700-1750	blauwe florale motieven	geperste facetten
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		kop	p-kop-	2	1	3	2	1700-1800	blauwe florale motieven	
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw		grape	w-grape-36	2		2	2	1700-1750		
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	pot	w-pot-5	1		1	1	1700-1775	mangaanvlekken	tuitpot
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	test	w-tes-	1		1	1	1700-1775	mangaanvlekken	miniatuur grape of komfoor
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	miniatuur	w-min-	1	1	2	1	1700-1775	mangaanvlekken	
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw	vlekkengoed	pispot	w-plis-	1		1	1	1700-1775	mangaanvlekken	
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaa	kop	p-kop-1		2	2	0	1700-1775	inwendig Imari, uitwendig ijzerengobe	past aan V7
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)	r	kop	f-kop-		1	1	1	1700-1800	onbeschilderd	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	9	13	22	3	1700-1800	blauwe bloem op spiegel, concentrische cirkel op vlag	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	9	2	11	3	1700-1800		
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	5	9	14	3	1750-1825	simpele blauwe bladmotieven op de vlag	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	2	2	4	3	1750-1800	polychroom floraal decor	Boerendelfts
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	2	2	4	2	1700-1800	blauwe bladmotieven	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-1	2	1	3	2	1675-1750	blauw imitatie Kraakdecor	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	6	7	13	6	1650-1800	blauwe imitatie Chinese decors	
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-3		3	3	1	1725-1775	blauwe florale motieven	
2	4	Laag	1750-1770	steengoed 2	white salt-glazed stoneware	kop	S2-kop-3	1		1	1	1740-1800		imitatie white salt-glazed stoneware
2	4	Laag	1750-1770	industrieel steengoed	white salt-glazed stoneware	bord	S3-bor-2	2		2	1	1740-1780		theeschool
2	4	Laag	1750-1770	industrieel steengoed roodbakkend aw	white salt-glazed stoneware	theepot	S3-the-							
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw	glazed stoneware	pispot	r-plis-16	1	2	3	1	1740-1780	boogjes van wit slib	hoort bij V7
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bord	r-bor-7	5	5	10	4	1700-1800	concentrische cirkels en rastermotief of stippen van wit slib	

2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		kop	r-kop-4	9	3	12	1	1700-1800	inwendig wit gemarmerd slib en uitwendig ringeloor
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bord	r-bor-13	1	1	2	1	1700-1800	
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bakpan	r-bak-6	4	4	4	3	1700-1800	
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		vergiel	r-ver-3	1		1	1	1700-1800	
2	4	Laag	1750-1770	industrieel rood	redware	kom	ir-kom-	1	1	1	1	1730-1770	inwendig witte sliblaag
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		pot	r-pot-3	1	7	8	1	1700-1800	doofpot
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-1	1		1	1	1700-1800	theeshotel
2	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-6	2		2	1	1725-1775	theeshotel
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		komfoor	r-kmf-19	3	2	5	1	1700-1850	
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		komfoor	r-kmf-19	1		1	0	1700-1850	hoort bij V7
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		pispot	f-pis-2	1	2	3	0	1700-1800	past aan V7
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-8	5	5	10	4	1725-1775	theeshotels
2	4	Laag	1750-1770	majolica (Nederlands)		bord	m-bor-	6	6	12	2	1700-1775	
2	4	Laag	1750-1770	Italiaans tinglazuuraw		plooiischotel	i-plo-		1	1	1	1600-1650	Conpendario stijl aigretterand
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kom	f-kom-	1		1	1	1700-1800	onbeschilderd
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		indet	r-indet-	2	17	17	0	1700-1800	inwendig wit slib
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		plooiischotel	f-plo-	9	6	15	6	1725-1775	onbeschilderd
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-8	1	1	2	1	1700-1800	blauwe florale motieven
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	1	1	1	1	1700-1800	blauwe florale motieven
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		lekschaal	r-lek-	2	1	1	1	1700-1900	paarse florale motieven
2	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bord	r-bor-	2		2	1	1700-1800	gemarmerd slib met koperoxide
2	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw		pispot	w-pis-4	2	10	12	1	1700-1800	koperoxide
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-2	9	3	12	5	1725-1775	blauwe florale motieven
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	1		1	1	1725-1775	blauwe florale motieven
2	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	1		1	0	1725-1775	fijne blauwe bloemen en servetwerk
3	C01	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)	creamware	kop	f-kop-1	1		1	1	1725-1775	merk De Witte Starre (1660-1803)
7	C01	Laag	1750-1770	industrieel wit		kop	iw-kop-1	1		1	1	1760-1825	florale appliques van witte klei
7	C02	Laag	1750-1770	industrieel rood	redware	theepot	ir-the-		1	1	1	1730-1770	
7	C03	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		pispot	f-pis-2	1		1	1	1700-1800	
7		Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-1	1		1	1	1725-1800	blauw landschap op spiegel, bladmotieven op rand
7		Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	4	1	5	0	1700-1800	blauwe bladmotieven
7		Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bakpan	r-bak-6	1	1	2	0	1700-1800	
7		Laag	1750-1770	roodbakkend aw		bord	r-bor-	2		2	1	1700-1800	gemarmerd slib
7		Laag	1750-1770	roodbakkend aw		komfoor	r-kmf-19	1		1	1	1700-1850	polychrome florale motieven
7		Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	1		1	1	1725-1775	paarse florale motieven
7		Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-8	1		1	1	1700-1800	theeshotel

7	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	Melk en bloed	bord	p-bor-1	1	1	2	0	1725-1775	goud	bovenglazuur florale motieven in rood en	past aan V2-6
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	1	5	6	2	1700-1800	blauwe florale motieven	theeschofel	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	3	5	8	1	1650-1800	blauwe imitatie Chinese decors	deel hoort bij V2	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw	white salt-glazed stoneware	bakpan	r-bak-6	2	2	4	2	1700-1800			
7	4	Laag	1750-1770	industriële steengoed		theepot	S3-the-		1	1	1	1740-1780	inwendig witte slijblaag, uitwendig ringeloor	tuit theepot	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		kop	r-kop-4		1	1	0	1700-1800	inwendig wit gemarmerd slijb en uitwendig ringeloor	past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		kop	r-kop-4	1		1	0	1700-1800		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	steengoed 2		kan	S2-kan-5		2	2	0	1675-1750	geometrische appliques, geaccentueerd met kobalt en mangaanoxide	hoort bij V2-1	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		pot	r-pot-3	1	9	10	0	1700-1800		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		komfoor	r-kmf-19	1	1	2	1	1700-1850		deel hoort bij V2, theeschotel	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-8	3	3	6	1	1725-1775	polychrome florale motieven		
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		indet	r-indet-	2	1	3	1	1700-1800		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-3		1	1	0	1725-1775	blauwe florale motieven		
7	4	Laag	1750-1770	industriële wit	tortoiseshell/wa	kop	iw-kop-1	1	1	2	0	1750-1780	mangaanvlekken	hoort bij V2-3	
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw		indet	w-indet-	2	3	5	2	1700-1800			
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	2		2	1	1700-1800	blauwe bloemen en stippen	miniatur test	
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw	vlekkengoed	miniatur	w-min-	1		1	1	1700-1800	mangaanvlekken		
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw		indet	w-indet-		8	8	0	1700-1775	koperoxide	hoort bij V2	
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw	vlekkengoed	pispot	w-pis-4	1	13	14	0	1700-1800	mangaanvlekken	past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw		pot	w-pot-5	1	1	2	0	1700-1775		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	witbakkerij aw		grape	w-grape-36	2		2	0	1700-1750		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		pispot	r-pis-16	2	2	4	0	1750-1850		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kom	f-kom-10	1		1	0	1675-1775		past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-7	1		1	0	1750-1800	polychroom floraal decor	past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaa	kop	p-kop-1	1		1	1	1700-1775	inwendig Imari, uitwendig ijzerengobe		
7	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		kop	p-kop-	3		3	3	1725-1775	servetwerk langs rand		
7	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein	kapucijnervaa	bord	p-bor-		1	1	1	1700-1800	inwendig blauwe florale motieven, uitwendig zeemleer (lichte vorm kapucijnervaa)	theeschofel	
7	4	Laag	1750-1770	Aziatisch porselein		bord	p-bor-1	1		1	0	1700-1750	blauw Chinees figuur op boot in zeelandschap	past aan V2	
7	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	1		1	0	1725-1775	polychroom waterlandschapje	hoort bij V2	
7	4	Laag	1750-1770	roodbakkerij aw		test	r-tes-2	4	1	5	1	1700-1900			

14	22	Sloot	1375-1425	steengoed 1		kan	S1-kan-		2	2	1	1300-1400	spaarzaam geglazuurd klauwpoot
14	22	Sloot	1375-1425	roodbakkend aw		grape	r-grape-3	1		1	1	1350-1450	
14	22	Sloot	1375-1425	roodbakkend aw		grape	r-grape-		1	1	1	1375-1425	
													spaarzaam geglazuurd, pootje afgebroken en daarna doorgebruikt (roet op breuk)
14	22	Sloot	1375-1425	roodbakkend aw		grape indet	r-grape- pi-indet-		1	1	1	1300-1500	
14	22	Sloot	1375-1425	Pingsdorf-aw					2	2	1	1100-1200	
14	22	Sloot	1375-1425	roodbakkend aw		kom	r-kom-3	1		1	1	1300-1500	spaarzaam geglazuurd
17	25	Sloot	1200-1300	Mayenaw		indet	my-indet-		1	1	1	1100-1300	Paffrath
17	25	Sloot	1200-1300	blauwgrijs aw		indet	bg-indet-		1	1	1	1150-1300	
17	25	Sloot	1200-1300	bijna-steengoed		indet	S4-indet-		1	1	1	1250-1310	ribbels, grof baksel
17	25	Sloot	1200-1300	kogelpotaw		kogelpot	kp-kog-		1	1	1	1100-1300	
17	25	Sloot	1200-1300	kogelpotaw		kogelpot	kp-kog-6	1		1	1	1100-1300	
													beeldje Lam Gods of leeuw?
18	4	Laag	1750-1770	steengoed 2		beeldje	S2-beeldje-	1		1	1	1700-1800	
18	4	Laag	1760-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-1	4		4	2	1700-1800	kobaltblauwe accenten
18	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	1	1	2	1	1750-1825	blauwe florale motieven
18	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		pispot	r-pis-16	2		2	1	1750-1850	blauw boogjes op de vlag
18	4	Laag	1750-1770	witbakkend aw		indet	w-indet-		1	1	1	1700-1775	boogjes van wit slib
18	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-2	1	1	2	1	1725-1775	mangaanvlekken
18	4	Laag	1750-1770	roodbakkend aw		indet	r-indet-		2	2	1		polychrome florale motieven
18	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-	1		1	0	1700-1800	paarse florale motieven
18	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		bord	f-bor-8	1		1	0	1725-1775	blauwe florale motieven
18	4	Laag	1750-1770	faience (Nederlands)		kop	f-kop-1	2		2	2	1700-1775	blauwe florale motieven
													centraal blauw geschilderde bloem op spiegel
19	5	afbraaklaag	1700-1800	faience (Nederlands)		bord	f-bor-3		1	1	1	1700-1800	
20				faience (Nederlands)		bord	f-bor-		1	1	0	1700-1800	
20				roodbakkend aw		indet	r-indet-		2	2	0	1700-1900	inwendig wit slib
20				roodbakkend aw		indet	r-indet-		3	3	1		
20				faience (Nederlands)		kop	f-kop-2	1		1	1	1725-1775	polychrome florale motieven
													blauw landschap op spiegel,
20				faience (Nederlands)		bord	f-bor-1	1		1	0	1725-1800	bladmotieven op rand
20				faience (Nederlands)		bord	f-bor-	1		1	1	1700-1800	blauw servetwerk
21	22	Sloot	1375-1425	roodbakkend aw		grape	r-grape-		1	1	1	1300-1500	
21	22	Sloot	1375-1425	steengoed 1		kan	S1-kan-		1	1	1	1300-1400	
22				kogelpotaw		indet	kp-indet-		1	1	1	1100-1300	

Bijlage 6 Determinatielijst bouwkeramiek

Vnr	BK	Snr	Context	Datering	Keramiek soort	Vorm	Rand	Over	Tot.	MAE	Datering	Afmetingen	Decoratie
1					majolica (Nederlands)	tegels	1		1	1	1600-1650	dikte = 1,2 cm	blauwe tulp in gekarteld kwadraat met ossenkop hoekmotief
1					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1750-1850	dikte = 0,7 cm	paarse bloem
1					faience (Nederlands)	tegels	1	1	2	0	1700-1900	dikte = 0,7 cm	onbeschilderd
2		4	Laag	1760-1780	roodbakkerend aw	dakpan	1	1	2	1	1600-1800	dikte = 1,5 cm	golfsan
2		4	Laag	1760-1780	faience (Nederlands)	tegels		1	1	1	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschapje
2		4	Laag	1760-1780	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1700-1800	dikte = 0,7 cm	paarse anjer in elke hoek
2		4	Laag	1760-1780	roodbakkerend aw	dakpan	1		1	1	1750-1900	dikte = 1,4 cm	zwart glazuur
4		5	afbraaklaag	1700-1800	faience (Nederlands)	tegels	2		2	1	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschap met spin hoekmotief
4		5	afbraaklaag	1700-1800	roodbakkerend aw	plavuis	1		1	1	1600-1650	16x16x2,8 cm	groen glazuur
4		5	afbraaklaag	1700-1800	roodbakkerend aw	plavuis	1		1	1	1600-1650	16,5x?x2,5 cm	geel glazuur
5		8	Uitbraakspoor	1675-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1650-1675	dikte = 1,3 cm	blauwe man en kind met mand, spin hoekmotief
5		8	Uitbraakspoor	1675-1800	faience (Nederlands)	tegels	2		2	1	1675-1750	dikte = 0,7 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
5		8	Uitbraakspoor	1675-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1650-1700	dikte = 0,9 cm	blauw landschap
5		8	Uitbraakspoor	1675-1800	faience (Nederlands)	tegels	3		3	1	1675-1800	dikte = 0,7 cm	onbeschilderd
6	BK01	9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1750	12,7x12,5x0,9 cm	blauw landschap met waterput, spin hoekmotief
6	BK02	9	asplek	1750-1850	roodbakkerend aw	plavuis	1		1	1	1650-1700	13,2x13x2,4 cm	groen glazuur
6	BK03	9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	3		3	2	1650-1700	12,6x?x0,9 cm	bruin gevlamd decor
6	BK04	9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	2		2	1	1675-1750	12,7x12,7x0,7 cm	burcht in water met figuur op de voorgrond, spin hoekmotief
6	BK05	9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1700	12,6x12,5x0,9 cm	blauw landschap met zwerend persoon, spin hoekmotief
6	BK06	9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1750	12,6x12,5x0,9 cm	blauw landschap met kerkgebouw? Spin hoekmotief
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	12		12	3	1675-1800	12,9x?x0,7 cm	onbeschilderd
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	6		6	3	1650-1750	12,8x?x0,9 cm	kwadraat op paars gesprekeld fond
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1675-1750	12,7x12,6x0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels		1	1	1	1750-1850	dikte = 0,7 cm	paarse bloem
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1750	12,5x12,4x0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	2		2	1	1650-1700	dikte = 1,1 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	8		8	4	1650-1800	13x?x0,8 cm	onbeschilderd
6		9	asplek	1750-1850	faience (Nederlands)	tegels	8		8	3	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
7		4	Laag	1760-1780	faience (Nederlands)	tegels		1	1	0	1750-1850	dikte = 0,7 cm	paarse bloem
7		4	Laag	1760-1780	faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1650-1800	dikte niet te bepalen	spin hoekmotief
7		4	Laag	1760-1780	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschapje met spin hoekmotief
8	BK01	11	Poor	1650-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1675-1750	12,4x12,4x0,9 cm	blauw landschap met persoon op de voorgrond, spin hoekmotief
14		22	Sloot	1300-1500	geelbakkerend aw	baksteen	1		1	1		dikte = 5,5 cm	
14		22	Sloot	1300-1500	roodbakkerend aw	baksteen	1		1	1		dikte = 4,8 cm	
14		22	Sloot	1300-1500	roodbakkerend aw	baksteen	2		2	2		dikte = 3,5 cm	
16					faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1675-1750	dikte = 0,8 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
16					faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1675-1750	12,7x12,6x0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
16					faience (Nederlands)	tegels	3		3	0	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschap met spin hoekmotief
16					faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1675-1750	dikte = 0,7 cm	blauw landschap
16					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1650-1700	dikte = 1,2 cm	blauw landschap met spin hoekmotief

19		5	afbraaklaag	1700-1800	roodbakkend aw	plavuus	1		1	1	1	1650-1700	13,6x?x2,5 cm	geel glazuur
19		5	afbraaklaag	1700-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,7x7,1x1 cm	blauw landschap, galgeneiland? Spin hoekmotief
20					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1650-1800	dikte = 0,9 cm	onbeschilderd
23	BK01				faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,8x5,6x1 cm	blauw landschap, galgeneiland? Spin hoekmotief
23	BK02				faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,6x?x1 cm	blauw landschap, galgeneiland? Spin hoekmotief
23					faience (Nederlands)	tegels	1		1	0	1	1675-1750	12,8x12,8x0,8 cm	blauw landschap, galgeneiland? Spin hoekmotief
23					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	dikte = 0,7 cm	blauw landschap
23					faience (Nederlands)	tegels	2		2	0	1	1675-1750	dikte = 0,7 cm	tegels met spin hoekmotief
23					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	dikte = 1 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
23					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,6x?x1 cm	blauw landschap, galgeneiland? Spin hoekmotief
23					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1650-1700	dikte = 1 cm	blauwe kinderen met vlieger, spin hoekmotief
24	BK01	32	Poer	1650-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,4x?x0,9 cm	blauw landschap met molen, spin hoekmotief
24		32	Poer	1650-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,5x?x0,9 cm	blauw landschap met kerk, spin hoekmotief
24		32	Poer	1650-1800	faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,6x?x0,9 cm	blauw landschap met visser, spin hoekmotief
29	BK01				faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1		dikte = 0,5 cm	fragment tableau tegel, bladeren en fruit?, paarse beschildering
29					faience (Nederlands)	tegels		1	1	1	1	1650-1700	dikte = 1,2 cm	blauw kasteel
29					faience (Nederlands)	tegels	2		2	2	2	1750-1850	dikte = 0,7 cm	paarse bloem, Makkum
29					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1650-1700	dikte = 0,9 cm	blauwe figuren
30		5	afbraaklaag	1700-1800	faience (Nederlands)	tegels	2		2	1	1	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief
31	BK01				faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	12,8x?x0,8 cm	twee blauwe figuren, aangevallen door ijsberen, scene Nova Zembla? Spin hoekmotief
31					faience (Nederlands)	tegels	1		1	1	1	1675-1750	dikte = 0,9 cm	blauw landschap, spin hoekmotief

Bijlage 7 Determinatielijst glas

Vnr	G	Snr	Context	Complexdatering	Kleur	Vorm	code_gls	Rand	Overig	Tot.	MAE	Typedatering	Opmerkingen
2		4	Laag	1760-1780	lichtblauwgroen	vensterglas	GLS-venster-	9	4	13	1	1600-1800	
2		4	Laag	1760-1780	groen	fles	GLS-fle-		1	1	1	1700-1800	bolle fles
7		4	Laag	1760-1780	lichtblauwgroen	vensterglas	GLS-venster-	6	5	11	1	1600-1800	
7		4	Laag	1760-1780	groen	fles	GLS-fle-		2	2	1	1700-1800	
18		4	Laag	1760-1780	kleurloos	kelkglas	GLS-kel-	1		1	1	1700-1800	
18		4	Laag	1760-1780	lichtblauwgroen	vensterglas	GLS-venster-	1		1	1	1600-1800	
18		4	Laag	1760-1780	groen	fles	GLS-fle-		1	1	1	1700-1800	bolle fles met diepe ziel
29					groen	fles	GLS-fle-		1	1	1	1700-1800	

Bijlage 8 Determinatielijst metaal

Vnr	Snr	Complex	M	metaaltype	vorm	n	afmeting	datering	opmerkingen
1	0			lood	indet	1			halve bol, gecorrodeerd, indet
2	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	24 mm		duit indet geheel versleten
2	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1754	duit Holland
2	4	afvalstort in stal		messing	gesp	1			ovaal, middenstijl en angel (schoenges)
2	4	afvalstort in stal	M01	messing	kogelbel	1	35 mm		vrij slechte staat, versierd met bladeren
2	4	afvalstort in stal		indet	indet	1			rond plaatje met gat, modern
2	4	afvalstort in stal		messing	indet	1			fragment sieraad,
3	4	afvalstort in stal		messing	gesp	1	18x12 mm		ovaal, middelstijl, angel
7	4	afvalstort in stal		lood	loodstrip	1	25x21 mm		loodstrip voor glas-in-lood
12	0			ijzer	hamer	1	113 mm		oogt relatief modern
12	0			koper	munt	1	21 mm	1740	1/4 Stuber Keulen monogram CAC Clemens August van Beieren
12	0			koper	munt	1	17 mm	1970	1 cent
12	0			koper	munt	1	17 mm	1966	1 cent
12	0			koper	munt	1	17 mm	1967	1 cent
12	0			koper	munt	1	22 mm	1608-1649	Fries oord
12	0			lood	keurlood	1	19 mm		onduidelijke stempels
12	0			lood	kogel	1	11 mm		musketkogel
12	0			divers	indet	5			divers indet metaal, deels modern
13	4	afvalstort in stal	M02	koper	munt	1	20 mm	1754	duit West-Friesland
13	4	afvalstort in stal		messing	gesp	1	28x24 mm		D-vormige gesp met angel
13	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1768	duit Overijssel
13	4	afvalstort in stal	M01	lood	keurlood	1	22 mm		haringnetlood Montfoort
13	4	afvalstort in stal		messing	tapkraan	1			fragment kraan van tapkraan
13	4	afvalstort in stal		lood	loodstrip	2			loodstrips voor glas-in-lood, kleine fragmenten
16				lood	spinlood	1	18 mm		conisch model
17	25	slootvulling		messing	indet	1	51 mm		opgerold en gevouwen stukje messing
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1753	duit Gelderland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	22 mm	1716	duit West-Friesland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1655-1700	liard de France buste van Lodewijk XIV met kroon , Frankrijk
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	23 mm	1754	duit Gelderland, vierkant gat
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	17 mm	1638	bezemstuiwer Overijssel
18	4	afvalstort in stal	M01	zilver	munt	1	20 mm	1681-1685	duit Groningen en Ommelanden
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1758	duit Zeeland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	22 mm	1714	duit Zeeland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	22 mm	17..	duit Holland 1702-1780
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	25 mm	1710	Namen oord Bourgondisch wapen , vierkant gat
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	22 mm	1755	duit Gelderland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	22 mm	1723?	duit West-Friesland
18	4	afvalstort in stal		koper	munt	1	21 mm	1739	duit Holland
18	4	afvalstort in stal		lood	speelschijf	1			geen inkrassingen zichtbaar
18	4	afvalstort in stal		messing	gesp	1	27 mm		schoenges, ovaal, middensijl, angel en riembeslag

18	4	afvalstort in stal	messing	gesp	2	24x21		rechthoekig, afgeronde hoeken
18	4	afvalstort in stal	messing	gesp	1	30x24 mm		rechthoekig, afgeronde hoeken, eenvoudig versierd
18	4	afvalstort in stal	messing	haak	1			fragment van grote (muur)haak
18	4	afvalstort in stal	ijzer?	naairing	1			slechte staat
22	0		messing	indet	1	21x23 mm		modern
22	0		messing	indet	1			stukje messing
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	koper	munt	1	21 mm	1751-1758	¼ stuber Johann Ludwig Adolph Wied-Runkel gekroonde GW monogram
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	koper	munt	1	17 mm	1967	1 cent
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	koper	munt	1		1980	5 cent
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	indet	dop	1			dop met ASPIRIN
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	indet	vingering	1	20 mm	20ste eeuw	vingering met 2 harten, 1 steentje rest ontbreekt, geen merktekens
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	messing	beslag	1		1550-1650	beslag rondom houten stokje, versierd, wrsch heftbeschermer
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	divers	indet	5			divers indet metaal, deels modern
26	38	greppel BT, kan niet kloppen	lood	keurlood	1	40 mm		sterk gecorrodeerd, geen stempels zichtbaar
29	0		koper	munt	1	21 mm	1954	5 cent
29	0		koper	munt	1	22 mm	1765	duit West-Friesland
29	0		messing	gesp	1	27x22 mm		ovale gesp, middenstijl, afgebroken angel
29	0		koper	munt	1	22 mm	1611-1613	duit Huissen zj
29	0		zilver	munt	1	21 mm	1618	dubbele stuiver Zeeland
29	0		koper	munt	1	23 mm	1670	vz: randschrift STADT HERVORDT, 6? pfennig Herford (Ost-Westfalen)
29	0		messing	miniatuur	1	32 mm		miniatuur beeldje Frederik de Grote van Pruisen
29	0		messing	gesp	1	32x24 mm		middenstijl en angel ontbreekt, eenvoudig versierd
29	0		koper	munt	1	22 mm	1759	duit Gelderland
29	0		lood	kogel	1	12 mm		musketkogel
29	0		zilver	munt	1	16 mm	1739	bezemstuiver, West-Friesland
29	0		lood	speelschijf	1	19 mm		geen ingekrassingen
29	0		lood	keurlood	1	33 mm		geen stempels zichtbaar, slechte staat
29	0		messing	gesp	1	30x27 mm		
29	0		koper	rekenpenning	1	20 mm	1800-1850?	verbogen, vz: EHRE DEN KONIG, kz:palmboom (SPIEL)
29	0		koper	munt	1	20 mm		verbogen, indet
29	0		koper	munt	1	17 mm		1/2 cent?
29	0		messing	ring	1	18 mm		
29	0		divers	indet	3			divers indet metaal, deels modern
29	0		ijzer		1	345		beslag
31	0		koper	munt	1	19 mm	ca1900	1 cent
31	0		koper	munt	1	19 mm	ca1900	1 cent
31	0		koper	munt	1	22 mm	1826	1 cent Willem
31	0		koper	munt	1	19 mm	1906	1 cent
31	0		zilver?	munt	1	19 mm		25 cent, slechte staat
31	0		lood	kogel	1	10 mm		musketkogel
31	0		lood	keurlood	1	23 mm	1700-1800	keurlood Tiverton (Engeland), vz (incompleteet): voet, kz: cijfer 22 + GO
31	0		tin/lood?	knoop	1	12 mm		slechte staat
31	0		messing	gesp?	1	21 mm		mogelijk gesp
31	0		divers	indet	4			divers indet metaal, deels modern

Bijlage 9 Determinatielijst natuursteen

Vnr	S	Snr	Context	Complexdatering	Hoofdgroep	Materiaal_sub	Subtype	Vorm	Tot.	Opmerkingen
2		4	Laag	1760-1780	SXX				1	
2		4	Laag	1760-1780	SXX	Vuursteen			1	steen met kwartsaders
14		22	Sloot	1300-1500	SXX	Leisteen			2	
14		22	Sloot	1300-1500	SXX	Graniet			8	
14		22	Sloot	1300-1500	SXX	Vuursteen			4	één fragment met fossielen
22					SXX	Graniet			1	
22					SXX	Tefriet		maalsteen	1	fragment 60x35x30 mm
25	S01	25	Sloot	1200-1300	SXX	Tefriet		maalsteen	1	fragment 120x105x33 mm

Bijlage 10 Determinatielijst bot

Vnr	Snr	Context	Soort	Element	n	Opmerkingen	Literatuur	Symme	Deel	Percenta	Fusio	Leeftijd	Snij	Hak	Brand	Schraap	Vraat	Pathologie	Individu
7	4	Laag			2	gedeselecteerd							nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	costa	1					25%			ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	costa	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	dentes	1	M1				75%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	dentes	1	M2				100%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	metacarpus	1			R	prox	50%	PV		nee	ja	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	pelvis	1	juv		R		25%			nee	ja	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	ulna	1					75%			ja	nee	nee	nee	ja		
14	22	sloot ME	Bos	vertebra	2	vergroeid, nog wel beweeglijk		A		75%	VG		nee	ja	nee	nee	nee	ja	
14	22	sloot ME	Bos	vertebra	1					25%			ja	ja	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	femur	1		Silver 1969	L	dia	75%	PODO	<3,5j	ja	nee	nee	nee	nee		A?
14	22	sloot ME	Bos	femur	1		Silver 1969			25%	PO	<3,5j	nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	femur	1		Silver 1969	R		100%	PODO	<3,5j	nee	nee	nee	nee	nee		A?
14	22	sloot ME	Bos	mandibula	1	villen, merg	Higham 1967	R		50%		>17m	ja	ja	nee	ja	nee		
14	22	sloot ME	Bos	mandibula	1		Higham 1967	R		25%		>24m	nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Bos	tibia	1		Silver 1969	L	prox	25%	PV	>3j	ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	LM	indet	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	LM	indet	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	LM	vertebra	1			A		25%			nee	ja	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	MM	costa	1					25%			ja	ja	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	MM	costa	1					25%			ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	MM	indet	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	O/C	mandibula	1			L		25%			ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	O/C	mandibula	1				prox	25%			ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	O/C	pelvis	1			L		25%			ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	pelvis	1			R		25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	pelvis	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	pelvis	1		Silver 1969	R		25%	O	<1j	nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	tibia	1		Silver 1969	R	dia	75%	PODO	<2j	ja	ja	nee	nee	ja		
14	22	sloot ME	Sus	tibia	1		Silver 1969	L	dia	100%	PODO	<2j	nee	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	mandibula	1	villen?	Higham 1967	R		25%		16-17m	ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	mandibula	1	villen?	Higham 1967	R		50%		17-21m	ja	nee	nee	nee	nee		
14	22	sloot ME	Sus	mandibula	1		Silver 1969	L	prox	75%	PO	<3,5j	nee	nee	nee	nee	nee		
15	21	dierbegraaving	Bos	femur	1		Silver 1969	R		100%	PODO	<3,5j	nee	nee	nee	nee	nee	B	
15	21	dierbegraaving	Bos	femur	1		Silver 1969						nee	nee	nee	nee	nee	B	
15	21	dierbegraaving	LM	indet	5					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
17	25	sloot ME	Bos	astragalus	1			R		100%			nee	nee	nee	nee	nee		
17	25	sloot ME	Bos	costa	1					25%			nee	nee	nee	nee	nee		
17	25	sloot ME	Bos	metatarsus	1		Silver 1969	L		100%	PVDO	<2,5j	nee	nee	nee	nee	nee		
17	25	sloot ME	Bos	tibia	1	epifyse	Silver 1969	R	dist	25%	PO	<2,5j	nee	nee	nee	nee	nee		
17	25	sloot ME	Bos	radius/ulna	1	merg	Silver 1969	L	prox	25%	PV	>12m	nee	ja	nee	nee	ja		

17	25	sloot ME	Bos	humerus	1		Silver 1969	L	dist	50%	DV	>2m	ja	nee	nee	nee	
17	25	sloot ME	Bos	scapula	1		Silver 1969	R	dist	25%	DV	>7m	nee	nee	nee	nee	
17	25	sloot ME	Sus	femur	1		Silver 1969	L	dia	75%	PODO	<3.5j	nee	nee	nee	nee	
26	38	greppel BT	Bos	dentes	1	M2				100%			nee	nee	nee	nee	
26	38	greppel BT	MM-LM	LB	1					25%			nee	nee	nee	nee	
27	40	kuil ME	Bos	ulna	1			R	dia	25%		<10m	ja	nee	nee	nee	
27	40	kuil ME	Bos	scapula	1		Silver 1969	R	dist	25%	DO		nee	nee	nee	nee	
28			Bos	mandibula	1		Higham 1967	R		50%		0-3w	nee	nee	nee	nee	
						manibula, scapula, voorpooten, wervels, costa											
28			Bos	cranium	40		Silver 1969/Higham 1967			50%	alles O	8-13m	nee	nee	nee	nee	C

Bijlage 11 Determinatielijst overige

Vnr	O	Snr	Context	Complexdatering	Materiaal_sub	Vorm	Tot.
7	O01	4	Laag	1760-1780	Schelp	schelp	1

Bovenkarspel, Hoofdstraat 23 Tabakspijpen

Archeologie West-Friesland project 423

Jan van Oostveen

www.kleipijp.home.xs4all.nl

Colofon

Publicatie nummer	275
Auteur	Jan van Oostveen
Fotografie	Jan van Oostveen
Foto voorpagina	Versiering in de vorm van een visgraat aangebracht op een steel. Een redelijk zeldzame versiering die in de 18 ^{de} eeuw gedateerd kan worden (AWF423_v2_11).

Versie	Reden uitgifte
1.0	Initiële versie

© 2018, Jan van Oostveen. Tiel.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, fotografie, microfilm en of welke andere wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de auteur.

No part of this edition may be reproduced in any form by print, photocopy, photography, microfilm or any other means without written permission of the author.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Geraadpleegde literatuur	5
Bijlage 1: Tellingst.....	6
Bijlage 2: catalogus tabakspijpen	7
Vondstnummer 2: Aanleg.....	8
Vondstnummer 7: Verdiepen.....	12
Vondstnummer 18: Aanleg.....	15
Vondstnummer 29: Aanleg.....	16

1. Inleiding

De tabakspijpen die in Bovenkarspel op de Hoofdstraat 23 zijn opgegraven (project 423) staan centraal in deze catalogus. In totaal zijn voor dit onderzoek 68 fragmenten van tabakspijpen voor onderzoek aangeboden. Deze fragmenten hebben toebehoord aan tenminste 20 afzonderlijke kleipijpen (MAE). Gezien deze beperkte hoeveelheid tabakspijpen per vondstnummer/spoor heeft geen verdere uitwerking, behoudens onderstaande dateringslijst per vondstnummer, de tellijst en de catalogus, plaats gevonden.

Vermeldenswaardig is de steel die is versierd met een visgraatmotief. Een redelijk zeldzaam type versiering. Daarnaast lijkt op merk (D gekroond) gerookt te zijn. Dit zijn kwalitatief zeer goed afgewerkte tabakspijpen waarvan vier ketels zijn aangetroffen. Ook het in West-Friesland zo populaire merk SVO is met drie ketels bij deze opgraving aangetroffen.

De herkomst van de aangetroffen tabakspijpen is voor de 18de eeuw in West-Friesland altijd Gouda. Ook in dit geval zijn alleen Goudse tabakspijpen aangetroffen.

Voor wat betreft de dateringen van de afzonderlijke vondst-/ spoornummers kan het volgende op basis van de aangetroffen kleipijpen worden gezegd:

Vondstnummer	Spoornummer	Context	Globale datering tabakspijpen
V2	S4	Aanleg	1740-1780
V7	S4	Verdiepen	1740-1760/1780. Een aantal tabakspijpen valt met zekerheid voor het jaar 1760 te dateren zoals het merk de Schoen, driekoningenkaars (voor 1747) en het steelfragment van de Goudse pijpenmaker Klaas Verby.
V18	S4	Verdiepen	1750-1780 (datering gebaseerd op één ketelfragment)
V29	S4	Aanleg	1750-1780 (datering gebaseerd op één ketelfragment)

Geraadpleegde literatuur

Duco, D.H., 2003. Merken en merkenrecht van de pijpenmakers in Gouda. Amsterdam.

Oostveen, J. van en A. van Oostveen-Bonnema, 2001. Kleipijpen; een statistische analyse. In: Westerheem, 50ste jaargang, nummer 1, p. 13-27.

Oostveen, J. van en R. Stam, 2011. Productiecentra van Nederlandse kleipijpen; een overzicht van de stand van zaken. Tiel/Leiden.

Bijlage 1: Tellijst

Spoornr.	Vordstnr. / Subnr	Cat. nr.	Aantal	M.A.E.	Merk	Steeleversiering	Mogelijk productiecentrum	Mogelijke producent	Kwaliteit	Begin datering	Eind datering	Overfgen
4	2		24							1675	1900	Steeffragment
4	2		1							1650	1725	Steeffragment
4	2		1							1740	1800	Ketelfragment
4	2.1	1	1	1	4 gekroond		Gouda	Jan Jansz van der Wind of Jan Valkenburg	Fijnporselein	1730	1760	
4	2.2	2	1	1	4 gekroond		Gouda	Jan Jansz van der Wind of Jan Valkenburg	Fijn	1740	1760	
4	2.3	3	1	1	6 gekroond		Gouda	Pieter Verschut	Fijn	1750	1780	
4	2.4	4	1	1	25 boven slip gekroond		Gouda	Hendrick Sijpeleijn	Graf	1730	1780	
4	2.5	5	1	1	82 gekroond		Gouda	Willem Schippers	Fijnporselein	1734	1760	
4	2.6	6	1	1	D gekroond		Gouda	Jan van Leeuwen	Porselein	1750	1780	
4	2.7	7	1	1	D gekroond		Gouda	Jan van Leeuwen	Porselein	1750	1780	
4	2.8	8	1	1	SVO		Gouda	Lieve of Sijmen Groenendaal	Graf	1750	1780	
4	2.9	9	1	1	Twee kruizen gekroond		Gouda	Jan de Ronde of Jan Boons	Fijn	1750	1780	
4	2.10	10	1	1	Wijnton gekroond		Gouda	Thomas Hagen	Porselein	1760	1790	
4	2.11	11	1	1		Visgraatmotief				1725	1800	Steeffragment
4	7		14							1675	1900	Steeffragment
4	7		1							1740	1800	Ketelfragment
4	7		2			Raderingen afgezoomd met parelranden				1700	1800	Steeffragment
4	7.1	12	1	1	D gekroond		Gouda	Jan van Leeuwen	Porselein	1750	1780	
4	7.2	13	1	1	KP gekroond		Gouda	Pieter Singelrand	Fijnporselein	1740	1770	
4	7.3	14	1	1	VH gekroond		Gouda	Matthijs van der Helm	Porselein	1750	1780	
4	7.4	15	1	1	SVO		Gouda	Lieve of Sijmen Groenendaal	Graf	1750	1780	
4	7.5	16	1	1	12 gekroond		Gouda	Pieter Peuselaar of Abraham van der Spelt	Graf	1730	1760	
4	7.6	17	1	1	Driekoningenkaars		Gouda	Barend Pletersz Versluis	Fijn	1740	1747	Ketelfragment
4	7.7	18	1	1	Schoen gekroond		Gouda	Jan de Jong	Graf	1740	1760	
4	7.8	19	1			K.VERBY / IN GOUDA	Gouda	Klaas Verbij		1740	1760	Steeffragment
4	18.1		4				Gouda			1675	1900	Steeffragment
4	18.1	20	1	1	D gekroond		Gouda	Jan van Leeuwen	Porselein	1750	1780	Steeffragment
4	29.1	21	1	1	SVO		Gouda	Lieve of Sijmen Groenendaal	Graf	1750	1780	
4	29.1		68	20								

Bijlage 2: catalogus tabakspijpen

Voor de beschrijving van de producten wordt een uniforme systematiek gehanteerd die gebaseerd is op de deductieve kenmerken van de kleipijp en zoals o.a is gepubliceerd in Westerheem, Van Oostveen 2001. De uniforme beschrijving is als volgt:

Nummer	Omschrijving
1a.	Objectnummer;
1b.	Vondstlocatie;
2a.	Modelbeschrijving ketel conform Van Oostveen en Stam, 2011;
2b.	Beschrijving van het zijmerk aan de linkerzijde / beschrijving van het zijmerk aan de rechterzijde van de ketel; definitie van linker- en rechterzijde is vanuit de roker naar de pijp toe gezien;
2c.	Beschrijving van het bijmerk aan de linkerzijde / beschrijving van het bijmerk aan de rechterzijde van de ketel
2d.	(Fabrieks)merk op de ketel
2e.	Oppervlaktebehandeling ketel; gedacht kan worden aan het met een agaatsteen glazen van het oppervlak, het beschilderen van de ketel e.d.
2f.	Behandeling ketelopening; denk hierbij aan het afwerken van de ketelopening met een zogenaamde 'botter';
2g.	Afwerking ketelopening; hieronder wordt de radering die al dan niet rondom de ketelopening is aangebracht, beschreven;
2h.	Overige ketelkenmerken;
3a.	Beschrijving steelversiering;
3b.	Oppervlaktebehandeling steel;
3c.	Overige steelkenmerken;
4.	Datering tabakspijp;
5.	Mogelijk productiecentrum;
6.	Mogelijke tabakspijpenmaker / fabrikant;
7.	Literatuurverwijzing.

Vondstnummer 2: Aanleg

CATALOGUSNUMMER 1.

1A.	AWF423_v2_1
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	-/-
2D.	4 gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1730-1760
5.	Gouda
6.	Jan Jansz van der Wind of Jan Valkenburg
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 2.

1A.	AWF423_v2_2
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild + S
2D.	4 gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1740-1760
5.	Gouda
6.	Jan Jansz van der Wind of Jan Valkenburg
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 3.

1A.	AWF423_v2_3
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild S / Gouds wapenschild + S
2D.	6 gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Pieter Verschut
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 4.

1A.	AWF423_v2_4
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	25 boven stip gekroond / -
2C.	-/-
2D.	-
2E.	Ongeglasd
2F.	Gebotterd
2G.	Radering voorzijde ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1730-1760
5.	Gouda
6.	Hendrick Sijpesteijn
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 5.

1A.	AWF423_v2_5
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	-/-
2D.	82 gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1734-1760
5.	Gouda
6.	Willem Schippers
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 6.

1A.	AWF423_v2_6
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / drie stippen
2D.	D gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Jan van Leeuwen
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 7.

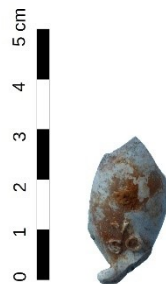
1A.	AWF423_v2_7
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / -
2D.	D gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Jan van Leeuwen
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 8.

1A.	AWF423_v2_8
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	SVO / -
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2D.	-
2E.	Ongeglaasd
2F.	
2G.	
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Lieve of Sijmen Groenendaal
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 9.

1A.	AWF423_v2_9
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild + S / Gouds wapenschild
2D.	Twee kruizen gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Jan de Ronde of Jan Booms
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 10.

1A.	AWF423_v2_10
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / stippen
2D.	Wijnton gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1760-1790
5.	Gouda
6.	Thomas Hagen
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 11.

1A.	AWF423_v2_11
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	
2B.	
2C.	
2D.	
2E.	
2F.	
2G.	
2H.	
3A.	Visgraatmotief
3B.	Ongeglaasd
3C.	
4.	1725-1800
5.	
6.	
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

Vondstnummer 7: Verdiepen

CATALOGUSNUMMER 12.

1A.	AWF423_v7_7
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / -
2D.	D gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Jan van Leeuwen
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 13.

1A.	AWF423_v7_2
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	-/-
2D.	KP gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1740-1770
5.	Gouda
6.	Pieter Slingerland
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 14.

1A.	AWF423_v7_3
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / -
2D.	VH gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Matthijs van der Helm
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 15.

1A.	AWF423_v7_4
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	SVO / -
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2D.	-
2E.	Ongeglasd
2F.	Gebotterd
2G.	Geen radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Lieve of Sijmen Groenendaal
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 16.

1A.	AWF423_v7_5
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	12 gekroond / -
2C.	-/-
2D.	-
2E.	Ongeglasd
2F.	Gebotterd
2G.	Geen radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1730-1760
5.	Gouda
6.	Pieter Peuselaar of Abraham van der Spelt
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 17.

1A.	AWF423_v7_6
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2D.	Driekoningenkaars
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Geen radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1740-1747
5.	Gouda
6.	Barend Pietersz Versluijs
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 18.

1A.	AWF423_v7_7
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	- / schoen gekroond
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2D.	-
2E.	Ongeglasd
2F.	Gebotterd
2G.	Geen radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1740-1760
5.	Gouda
6.	Jan de Jong
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

CATALOGUSNUMMER 19.

1A.	AWF423_v7_8
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	
2B.	
2C.	
2D.	
2E.	
2F.	
2G.	
2H.	
3A.	K. VERBY / IN GOUDA
3B.	Geglaasd
3C.	
4.	1740-1760
5.	Gouda
6.	Klaas Verby
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

Vondstnummer 18: Aanleg

CATALOGUSNUMMER 20.

1A.	AWF423_v18_1
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	-/-
2C.	Gouds wapenschild / twee stippen
2D.	D gekroond
2E.	Geglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Gehele radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Jan van Leeuwen
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

Vondstnummer 29: Aanleg

CATALOGUSNUMMER 21.

1A.	AWF423_v29_1
1B.	Bovenkarspel, Hoofdstraat 23
2A.	Ovoïde
2B.	SVO / -
2C.	Gouds wapenschild / Gouds wapenschild
2D.	-
2E.	Ongeglaasd
2F.	Gebotterd
2G.	Geen radering rondom ketelopening
2H.	
3A.	
3B.	
3C.	
4.	1750-1780
5.	Gouda
6.	Lieve of Sijmen Groenendaal
7.	

(c) Jan van Oostveen (<http://kleipijp.home.xs4all.nl>)
Details are not to scale

